Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 8 снежня 1989 г. № 49 (3511) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

ВЫБАРЧАЯ КАМПАНІЯ ПАЧАЛАСЯ

Сесія Вярхоўнага Савета БССР

4—5 снежня ў Мінску праходзіла трынаццатая сесія Вярхоўнага Савета БССР адзінаццатага склікання. На разгляд Вярхоўнага Савета былі ўнесены наступныя пытанні:

1. Аб выбарах народных дэпутатаў Беларускай ССР і дэпутатаў мясцовых Саветаў.

2. Аб Дзяржаўным плане эканамічнага і сацыяльнага развіцця Беларускай ССР на 1990 год.

3. Аб Дзяржаўным бюджэце Беларускай ССР на 1990 год і аб выкананні Дзяржаўнага бюджэту Беларускай ССР за 1988 год.

4. Аб неадкладных мерах па ўмацаванню дысцыпліны і грамадскага парадку ў рэспубліцы.

5. Адказ Старшыні Савета Міністраў Беларускай ССР М. В. Кавалёва на запыт групы дэпутатаў.

6. Аб зацвярджэнні Указаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.

Па першаму пытанню выступіў намеснік Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР дэпутат У. А. Мікуліч.

Дэпутаты зацвердзілі пастановы Вярхоўнага Савета БССР *«Аб назначэнні выбараў народных дэпутатаў Беларускай ССР і дэпутатаў мясцовых Саветаў народных дэпутатаў»* і «Аб утварэнні Цэнтральнай камісіі па выбарах народных дэпутатаў БССР».

З дакладам па другому пытанню выступіў старшыня Дзяржплана рэспублікі дэпутат В. Ф. Кебіч, па трэцяму — міністр фінансаў БССР дэпутат Б. І. Шаціла.

Садаклад Пастаяннай камісіі Вярхоўнага Савета БССР зрабіў намеснік старшыні Планава-бюджэтнай камісіі дэпутат Ф. В. Баравік.

Старшынствуючы на сесіі І. Я. Навуменка зачытаў пастанову Вярхоўнага Савета па дэпутацкаму запыту Р. І. Янкоўскага, Н. С. Гілевіча і І. Г. Чыгрынава. У пастанове, у прыватнасці, адзначаецца, што ў IV квартале 1990 года пачнецца паэтапнае павышэнне заработнай платы работнікаў культуры. Акрамя гэтага, за кошт рэспубліканскага бюджэту ўжо са студзеня наступнага года будуць устаноўлены надбаўкі да зарплаты работнікам культуры ў сельскай мясцовасці.

Вярхоўны Савет прыняў пастанову аб Дзяржаўным плане эканамічнага і сацыяльнага развіцця Беларускай ССР на 1990 год, Закон аб Дзяржаўным бюджэце Беларускай ССР на 1990 год і пастанову аб зацвярджэнні справаздачы аб выкананні Дзяржаўнага бюджэту Беларускай ССР за 1988 год. Прынята таксама пастанова аб пераходзе Беларускай ССР з 1990 года на новыя ўмовы гаспадарання на аснове самакіравання і самафінансавання.

З дакладам «Аб неадкладных мерах па ўмацаванню дысцыпліны і грамадскага парадку ў рэспубліцы» выступіў Старшыня Камісіі заканадаўчых меркаванняў Вярхоўнага Савета БССР дэпутат І. Ф. Якушаў.

Большасцю галасоў дэпутаты вырашылі вярнуць Закон аб неадкладных мерах па ўмацаванню дысцыпліны і грамадскага парадку ў рэспубліцы на дапрацоўку.

З дакладам аб зацвярджэнні Указаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР выступіла сакратар Прэзідыума дэпутат Л. М. Сыраегіна.

Вярхоўны Савет прыняў законы і пастановы аб зацвярджэнні Указаў.

(Па матэрыялах БЕЛТА).

XIII сесія Вярхоўнага Савета рэспублікі прыняла пастанову аб назначэнні выбараў народных дэпутатаў Беларускай ССР і *народных дэпутатаў мясцовых Саветаў. Выбары назначаны на* нядзелю 4 сакавіка 1990 года. Устаноўлена норма выбаршчыкаў на адну выбарчую акругу на выбарах народных дэпутатаў БССР з разліку 23,1 тыс. выбаршчыкаў.

Утворана Цэнтральная камісія па выбарах народных дэпутатаў Беларускай ССР на чале са старшынёй Камітэта народнага кантролю рэспублікі М. І. Лагіром. На сваім першым пасяджэнні камісія ўтварыла выбарчыя акругі, зацвердзіла каляндарны план асноўных мерапрыемстваў па падрыхтоўцы і правядзенні выбараў, а таксама план сваёй работы.

Такім чынам, выбарчая кампанія фактычна пачалася. «ЛіМ», як і іншыя сродкі масавай інфармацыі, таксама падключаецца да гэтай важнай грамадска-палітычнай справы і адкрывае на сваіх старонках новую рубрыку — **«Выбарчы клуб «ЛіМа»**.

Мы звяртаемся да нашых чытачоў з наступнымі пытаннямі:

1. Як вы асабіста разумееце лозунг «Уся ўлада Саветам!»! Якія, на ваш погляд, практычныя шляхі яго рэалізацыі!

2. Як вы ўяўляеце і збіраецеся ажыццяўляць сваё грамадзянскае права выбіраць і быць выбраным у Саветы народных дэпутатаў!

3. Ваш ідэал народнага дэпутата! Каго канкрэтна вы хацелі б бачыць у дэпутацкім корпусе рэспублікі!

Чакаем вашых водгукаў.

БЫЦЬ ЗАКОНУ АБ МОВЕ!

Сёння ў рэспубліканскім друку апублікаваны праект Закона Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі «Аб мовах у Беларускай ССР». Апублікавана і пастанова Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР аб праекце, якая вызначае парадак яго народнага абмеркавання.

У растлумачэнні Прэзідыума Вярхоўнага Савета рэспублікі да законапраекта адзначаецца, што ў аснову працы над ім былі пакладзены ідэі ленінскай канцэпцыі функцыяніравання моў у шматнацыянальнай дзяржаве, рашэнні XXVII з'езда КПСС і XIX Усесаюзнай партканферэнцыі, платформа КПСС «Нацыянальная палітыка партыі ў сучасных умовах» і пастанова І З'езда народных дэпутатаў Саюза ССР «Аб асноўных напрамках унутранай і знешняй палітыкі СССР». Пры распрацоўцы праекта былі ўважліва вывучаны заканадаўчыя акты аб мовах, падрыхтаваныя або прынятая ў іншых саюзных рэспубліках, а таксама шматлікія прапановы, што паступілі на адрас Вярхоўнага Савета БССР, у партыйныя органы, грамадскія арганізацыі, у рэдакцыі перыядычных выданняў і г. д.

Праект закона скіраваны на ахову і развіццё мовы як неацэннага скарбу народа і чалавецтва. Ён зыходзіць з маральнага абавязку людзей любіць і шанаваць родную мову, паважліва ставіцца да моў іншых народаў. Пры гэтым падкрэсліваецца, што наданне беларускай мове статуса дзяржаўнай не закранае канстытуцыйных правоў грамадзян іншых нацыянальнасцей карыстацца рускай і іншымі мовамі.

Наданне беларускай мове статуса дзяржаўнай забяспечыць яе функцыяніраванне ва ўсіх сферах грамадскага жыцця, створыць спрыяльныя ўмовы і стымулы для павышэння яе прэстыжу, сацыяльнай значнасці, актывізацыі як сродку зносін і неад'емнага элемента духоўнай культуры народа, для яе ўсебаковага развіцця і навуковага вывучэння. Беларуская мова такім чынам стане афіцыйнай мовай — мовай справаводства і дакументацыі дзяржаўных, партыйных органаў, прадпрыемстваў, устаноў і грамадскіх арганізацый, а таксама мовай іх узаемаадносін. Значыць, дзяржава бярэ на сябе абавязкі гаранта паўнацэннага і паўнакроўнага функцыяніравання мовы карэннага насельніцтва рэспублікі і тым самым забяспечвае існаванне і будучыню беларускага народа як нацыі, захаванне гістарычных дасягненняў яго самабытнай культуры і традыцый, якія з'яўляюцца незаменнай і непаўторнай часткай духоўных набыткаў чалавецтва.

Праект закона аб мовах у Беларускай ССР «ЛіМ» надрукуе ў наступным нумары.

ПЕРАБУДОВА І ПРАВЫ ЧАЛАВЕКА

«Круглы стол» «ЛіМа»

У студзені сёлетняга года прадстаўнікі 35-ці краін — удзельніц Венскай нарады па бяспецы і супрацоўніцтву ў Еўропе прынялі выніковы дакумент, дзе пацвярджаецца курс на захаванне прынцыпаў Хельсінскага працэсу на далейшае ўдасканаленне міжнароднага заканадаўства па правах чалавека. Паставіў свой подпіс пад венскім дакументам і Савецкі Саюз, прадэманстраваўшы тым самым сваю рашучасць сцвярджаць у сябе універсальныя правы чалавека.

Перабудова і правы чалавека — гэтай тэме быў прысвечаны «круглы стол» газеты «Літаратура і мастацтва», які адбыўся 4 снежня г. г. У яго рабоце прынялі ўдзел народныя дэпутаты СССР, пісьменнікі, навукоўцы, адказныя работнікі міністэрстваў юстыцыі, замежных і ўнутраных спраў, Пракуратуры і Вярхоўнага суда БССР, прадстаўнікі Беларускага народнага фронту «Адраджэнне».

У вострай, больш як трохгадзіннай дыскусіі, вялася гаворка аб становішчы з правамі чалавека ў краіне і ў рэспубліцы, аб тым, як перавесці ў практычнае рэчышча, забяспечыць арганізацыйна, адміністрацыйна і юрыдычна дэклараваныя Выніковым дакументам венскай сустрэчы грамадзянскія, палітычныя, эканамічныя, сацыяльныя, культурныя і іншыя правы і свабоды чалавека ў Беларусі. Асаблівая ўвага ўдзельнікаў «круглага стала» была скіравана на такія прыярытэты, як забеспячэнне свабоды думкі, палітычных перакананняў, сумлення, правоў на нацыянальную культуру і мову, на свабоду друку і інфармацыі, на мітынгі, сходы і дэманстрацыі, на аб'яднанне грамадзян у грамадскія і іншыя арганізацыі.

Удзельнікі «круглага стала» народны дэпутат СССР С. Шушкевіч і пісьменніца В. Іпатава.

Падрабязная справаздача аб *пасяджэнні «круглага стала»* будзе змешчана ў адным з наступных нумароў «ЛіМа».

ЗВАРОТ
да работнікаў культуры Беларусі

Падзеі апошняга часу прымушаюць задумацца ўсіх нас аб стане духоўнасці ў нашым грамадстве. А, як вядома, узровень духоўнасці — гэта вытворнае ад нашай культуры. Якая культура, такая і духоўнасць.

Што ж рабіць, каб як мага хутчэй узняць узровень культуры? Каб уздзеянне культуры на чалавека ажыццяўлялася ўжо на самым раннім этапе яго жыцця?

Сёння як паветра неабходна грамадская ініцыятыва.

У рэспубліцы працуюць звыш 30 тысяч работнікаў клубаў, бібліятэк, музеяў, паркаў культуры і адпачынку, якія не ўваходзяць ні ў якія таварыствы або асацыяцыі. А гэта ж цэлая армія неабходных культуры людзей. Менавіта ў бібліятэцы, музеі, клубе і парку ў часы адпачынку чалавек спазнае і ўспрымае культуру ва ўсёй яе разнастайнасці. Менавіта работнікі ўстаноў культуры могуць многае зрабіць для выхавання ў людзях глыбокага, пачцівага стаўлення да культурнай спадчыны і для жадання развіць яе.

Мы, работнікі культуры, пераканаюы, што нам неабходна грамадская арганізацыя, якая каардынавала б і аб'ядноўвала дзейнасць устаноў культуры. Хопіць распальваць нездаровыя страсці і падаграваць шматгадовы антаганізм паміж дзяржаўнай і прафсаюзнай сістэмамі ўстаноў культуры! Хопіць глядзець на культасветработніка як на гультая, дармаеда і нахлебніка, як гэта сям-там думаюць і гавораць! Такое пагардлівае стаўленне да яго пры самай нізкай ягонай заработнай плаце (сярэдняя па рэспубліцы — 104 руб., на сяле — 90 руб. 50 кап.) стала прычынай масавага адтоку спецыялістаў сферы культуры. Час, нарэшце, зразумець, што прафесія работніка культуры павінна стаць у грамадстве такой жа патрэбнай, прэстыжнай і аўтарытэтнай, як прафесіі педагога, урача, інжынера.

Сёння наспела патрэба аб'яднацца ўсім работнікам культуры: работнікам клубных устаноў, бібліятэк, музеяў, паркаў культуры і адпачынку ўсіх ведамстваў у свае прафесійныя асацыяцыі, якія могуць забяспечыць:

актыўны ўдзел у культурным будаўніцтве праз заканадаўчыя ініцыятывы ў галіне культуры, што ўздыме аўтарытэт культуры ў шырокім яе разуменні ва ўсёй сферы духоўнага і матэрыяльнага жыцця рэспублікі;

удзел у экспертызе дзяржаўных, ведамасных, кааператыўных і іншых праектаў праграм і ўстаноў культуры, у тым ліку і па падрыхтоўцы кадраў;

вылучэнне кандыдатаў на прысваенне ганаровых званняў, зацвярджэнне прэмій і стыпендый;

юрыдычную і прававую абарону работнікаў культуры;

арганізацыю конкурсаў, аглядаў, фестываляў, аукцыёнаў, выставак, курсаў, школ, творчых лабараторый, семінараў;

збор, сістэматызацыю і распаўсюджанне сучаснай інфармацыі па ўсіх пытаннях, звязаных з дзейнасцю ўстаноў культуры ў рэспубліцы, краіне і за мяжой.

У перспектыве асацыяцыі па прафесійных накірунках маглі б выказаць сваю волю і ўтварыць Саюз работнікаў культуры Беларусі са сваімі правамі, статутам, друкаваным органам.

Заклікаем усіх работнікаў клубных устаноў, музеяў, бібліятэк і паркаў, усіх, каму неабыякавы лёс культуры і маральнае здароўе нацыі, выказацца і выявіць сваё стаўленне да нашага звароту.

Вашы думкі і прапановы можна пераслаць ініцыятыўнай групе на адрас: г. Мінск, Дзяржбібліятэка БССР імя У. І. Леніна, Інфармкультура (тэл. 22-53-84).

У. ГРОМ, заслужаны работнік культуры БССР, дырэктар Крупіцкага СДК Мінскага раёна, мастацкі кіраўнік ансамбля «Крупіцкія музыкі»; С. БАТАЕЎ, загадчык навукова-даследчага аддзела Дзяржбібліятэкі БССР імя У. І. Леніна; І. ЗАГРЫШАЎ, дырэктар Дзяржаўнага музея БССР; Д. КУХАРАВА, заслужаны работнік культуры БССР, загадчыца аўтаклуба Стаўбцоўскага раёна; М. КАЗЕНКА, загадчык аддзела народнай творчасці Рэспубліканскага навукова-метадычнага цэнтра культуры; Л. МАСЦІЦКАЯ, дырэктар Мінскага парку культуры і адпачынку імя 50-годдзя Вялікага Кастрычніка; Н. УМНОВА, намеснік дырэктара Палаца культуры ВА «Мінскі трактарны завод імя У. І. Леніна».

БЕЛАРУСЬ—СЛАВЕНІЯ: ТЭАТРАЛЬНЫЯ СУВЯЗІ

Першымі замаразкамі сустрэла сталіца Славеніі Любляна ў канцы лістапада дэлегацыю Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы, а славенскі горад Марыбор, дзе яшчэ добра помняць пастаўлены В. Раеўскім спектакль «Зацюканы апостал» па А. Макаёнку, — нават і першым снегам. Тым не менш перагаворы былі вельмі карыснымі і выніковымі. Дамоўлена, што ў 1990 годзе гледачы Мінска ўбачаць адзін ці два лепшых спектаклі драмы Славенскага нацыянальнага тэатра, а ў нацыянальным аглядзе лепшых спектакляў Славеніі ўвосень 1990 года будзе ўдзельнічаць па-за конкурсам спектакль купалаўцаў.

Калектывы абмяняюцца пастановачнымі брыгадамі: В. Ра-

ЧАСОПІС НАБЫВАЕ СТАЛАСЦЬ

Свежы нумар часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе». У пачатку — падборка матэрыялаў з вопыту настаўнікаў-славеснікаў Маладзечаншчыны. У раздзеле «Літаратуразнаўства» — гаворка аб творах У. Караткевіча, У. Дамашэвіча, Б. Мікуліча, С. Баранавых, К. Чорнага, прыход якіх запазніўся да чытача. Ёсць у нумары публікацыі да 500-годдзя Ф. Скарыны, 175-годдзя М. Ю. Лермантава, 150-годдзя Ф. Багушэвіча. Цікавасць выклікаюць раздзелы «Методыка мовы і вопыт», «Культура Беларусі» і іншыя.

Нумар — тыповы. Ён сведчыць аб тым стабільным коле асноўных праблем і тэм, якія імкнецца грунтоўна і кваліфікавана раскрыць чытачу творчы калектыў часопіса.

Вядома, знайсці нейкі адметны абсяг, сваё месца ў шматгранным жыцці сучаснай школы, і перш за ўсё ў паўнавесным адраджэнні ў ёй мілагучнага роднага слова, — задача даволі няпростая. Прыемна тое, што супрацоўнікі не пайшлі па цаліку, на вобмацак, напрасткі. Іх надзейнымі радцамі і свайго роду строгай «дзяржпрыёмкай» сталі чытачы. За няпоўныя два гады праведзена шмат сустрэч у самых разнастайных аўдыторыях. Кожная з іх дала нейкі важны арыенцір у фарміраванні зместу і пошуку аблічча выдання.

Думаецца, пэўны ўклад у гэту справу ўнесла нядаўняя размова на пасяджэнні камісіі па выкладанні мовы і літаратуры ў школах пры Саюзе пісьменнікаў БССР. Галоўны рэдактар часопіса М. Шавыркін пастараўся аб'ектыўна прааналізаваць зробленае. На яго думку, не заўсёды ўдавалася засяваць поле першагатунковым насеннем. Таму прычыны — складанасці ў фарміраванні аўтарскага актыву, адпрацоўцы тэхналагічнага працэсу. Толькі нядаўна рэдакцыя, нарэшце, атрымала памяшканне па праспекце Машэрава, 47. Прыкра, але сёлета не выпісвае часопіс 2,5 тысячы школ. Факт па-свойму сімптаматычны. Хапае і іншых праблем.

Між тым настаўнікі-практыкі пацвярджаюць несумненную карысць многіх публікацый. Гэта датычыць, у прыватнасці, матэрыялаў аб жыцці, творчасці і падзвіжніцтве Ф. Скарыны і К. Каліноўскага. Кампетэнтныя парады атрымалі педагогі па творчасці Я. Коласа, Я. Купалы, К. Чорнага, М. Лынькова, М. Танка, П. Панчанкі, В. Быкава, Н. Гілевіча, іншых пісьменнікаў. Характэрна, што іх творчасць разглядаецца ў кантэксце гісторыі, агульнага стану нашай культуры і мастацтва, літаратурнага працэсу. Гэта вымагае павелічэння не толькі аб'ёму часопіса, але і яго выхаду на навучальныя ўстановы ўсіх тыпаў. Як заўважыў М. Шавыркін, падставу да такога вываду даюць перспектывы вывучэння і ўжывання беларускай мовы ў ВНУ, тэхнікумах, вучылішчах, пазашкольных установах.

Падзяляючы думкі і прапановы рэдактара, члены камісіі выказалі шэраг слушных заўваг. Васіль Вітка, напрыклад, адзначыў, што сённяшні чытач ведае і ўмее зрабіць свой выбар, таму педагагічным выдан-

КАНТАКТЫ ПРАЦЯГВАЮЦЦА...

Гасцямі Саюза пісьменнікаў Беларусі былі кітайскія літаратары Е Шуйфу і Лі Юэжань.

Е Шуйфу — прафесар Інстытута сусветнай літаратуры, выконваючы абавязкі старшыні Усекітайскага таварыства перакладчыкаў.

Лі Юэжань — прафесар, намеснік старшыні Усекітайскага таварыства перакладчыкаў, старшыні Пекінскага таварыства перакладчыкаў, віцэ-прэзідэнт Асацыяцыі выпускнікоў савецкіх ВНУ. Цікавая дэталь: у свой час Лі працаваў асабістым перакладчыкам Мао Цзэдуна, удзельнічаў у яго перагаворах з кіраўнікамі Савецкай дзяржавы. Цяпер ён напісаў кнігу ўспамінаў аб сваёй працы, якая мае выйсці ў Кітаі.

Абодва госці — члены Цэнтральнага праўлення таварыства кітайска-савецкай дружбы. Яны былі прыняты старшынёй Беларускага таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі А. М. Ваніцкім. У сувязі з тым, што госці мелі не толькі творчыя мэты, а і пэўныя даручэнні ад кітайскіх фірм, якія знаходзяцца ў так званай свабоднай эканамічнай зоне, яны сустрэліся з першым намеснікам міністра гандлю БССР Т. К. Крывеняй і старшынёй Гандлёвай палаты БССР У. К. Лесуном.

Кітайскія літаратары мелі таксама гутаркі ў Саюзе пісьменнікаў Беларусі — з Максімам Танкам, Васілём Быкавым, Нілам Гілевічам, Анатолем Вярцінскім. Адбылася сустрэча ў Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР. Пра клопаты, якімі жывуць літаратуразнаўцы, пра планы, звязаныя з напісаннем новай гісторыі беларускай літаратуры, гаварылі Віктар Каваленка, Павел Дзюбайла, Адам Мальдзіс, Міхась Мушынскі, Васіль Жураўлёў, Уладзімір Гніламёдаў. Госці, са свайго боку, зазначылі, што з сучаснай савецкай літаратуры ў Кітаі ведаюць пераважна творы рускіх, беларускіх і ўкраінскіх пісьменнікаў, у прыватнасці кнігі Янкі Купалы, Якуба Коласа, Івана Мележа, Петруся Броўкі, Янкі Маўра, Аркадзя Куляшова, Кандрата Крапівы, Янкі Брыля, Васіля Быкава, Івана Шамякіна, Святланы Алексіевіч... Пакідаючы Мінск, кіраўнік дэлегацыі Е Шуйфу сказаў:

— Гэта паездка дапамагла нам шырэй глянуць на беларускую літаратуру, на яе багатыя традыцыі і сучасны літаратурны працэс. А мне, як галоўнаму рэдактару створанай у нашым інстытуце гісторыі савецкай літаратуры, дзе ёсць раздзел і пра вашу літаратуру, — многае ўдакладніць, паглыбіць, выправіць асобныя ацэнкі.

А. ГАРДЗІЦКІ.

Ліст у рэдакцыю

Як ствараецца Цэнтр?

30 кастрычніка 1988 года міністр народнай адукацыі БССР М. І. Дзямчук зацвердзіў часовае Палажэнне пра Рэспубліканскі цэнтр эстэтычнага выхавання дзяцей і моладзі, які, па задуме, павінен «аб'яднаць намаганні дзеячаў мастацтва, літаратуры, навукі, фізічнай культуры і спорту, работнікаў народнай адукацыі, клубных устаноў, шырокай грамадскасці ў справе эстэтычнага выхавання дзяцей і падлеткаў...».

Гэта Палажэнне было ўзгоднена з усімі творчымі саюзамі, Дзяржкамспортам БССР, Дзяржбудам БССР. На жаль, на гэтым супрацоўніцтва паміж міністэрствам і творчымі саюзамі, грамадскімі арганізацыямі, ды і самімі бацькамі і дзецьмі закончылася. Між тым, у палажэнні адзначана: «...генеральны дырэктар РЦЭВ (Рэспубліканскі цэнтр эстэтычнага выхавання) праводзіць разам з **творчымі саюзамі і арганізацыямі** падбор намеснікаў і кіраўнікоў структурных падраздзяленняў і акрэслівае кола іх абавязкаў, праводзіць расстаноўку педагагічных кадраў РЦЭВ з **улікам думак вучняў і бацькоў...».**

Аднак Міністэрства народнай адукацыі ўзяло на сябе ўсе рашаючыя функцыі, і, трэба адзначыць, што вырашыла пытанні не самым лепшым чынам. Творчыя саюзы і грамадскія арганізацыі, усе зацікаўленыя ў нашым будучым сілы рэспублікі сур'ёзна заклапочаны метадамі, пры дапамозе якіх ствараецца РЦЭВ. На наш погляд, арганізацыя Цэнтра з самага пачатку абапіраецца на значныя парушэнні часовага Палажэння, што заведама асуджае гэта важнае грамадска значымае пачынанне на правал. Так, насуперак адпаведнаму пункту Палажэння, Міністэрствам народнай адукацыі на пасаду першага намесніка генеральнага дырэктара валявым рашэннем, без абмеркавання з творчымі саюзамі і грамадскімі арганізацыямі быў прызначаны У. М. Іскрык, які, мякка кажучы, не лепшым чынам праявіў сябе на папярэдніх месцах працы. Такім чынам, усе пытанні па стварэнні матэрыяльнай базы, камплектаванні кадраў Цэнтра аддадзены на водкуп чалавеку, якога Міністэрства народнай адукацыі надзяліла ўладай у адзінай асобе. Але такі шлях немінуча вядзе да суб'ектывізму (у кадравым пытанні, складанні штатнага раскладу і інш.).

Гэтак жа па прынцыпу асабістага знаёмства, і зноў без удзелу Саюза тэатральных дзеячаў БССР на пасаду дырэктара тэатральнага комплексу РЦЭВ быў прызначаны Р. І. Баравік, які далёка не становча зарэкамендаваў сябе некалі на пасадзе галоўнага рэжысёра Тэатра юнага гледача.

Згодна пункту 4.5 Палажэння Міністэрству народнай адукацыі БССР трэба было адкрытым конкурсным рашэннем прызначыць генеральнага дырэктара па ўзгадненні з творчымі саюзамі і грамадскасцю. Аднак вылучэнне на пост генеральнага дырэктара РЦЭВ У. Ц. Гардзеенкі выглядала проста фарсам. Як мог «працоўны калектыў» з 10 чалавек (дзе амаль усе супрацоўнікі не маюць практычнага і пазітыўнага вопыту работы з дзецьмі) вырашаць лёс РЦЭВ без абмеркавання гэтай кандыдатуры творчымі саюзамі і грамадскасцю? Ці магчыма прызначаць на пасаду лідэра чалавека, які ніколі не працаваў з дзецьмі, не меў сваёй акрэсленай платформы (калі не браць пад увагу сумесную работу з У. Іскрыкам і Р. Баравіком у Тэатры юнага гледача)?

Больш таго, каб стварыць уяўнасць конкурсу на пасаду генеральнага дырэктара РЦЭВ, былі прапанаваны кандыдатуры паважаных у рэспубліцы дзеячаў культуры і мастацтва (Н. С. Гілевіча, Б. І. Сачанкі), якія пра гэта... нават не ведалі.

Словам, штатны расклад, усе структуры і падраздзяленні РЦЭВ ствараюцца келейна, без удзелу творчых саюзаў, грамадскіх арганізацый, бацькоў. Ігнаруецца думка і планы такіх арганізацый, як Фонд культуры, Дзіцячы фонд імя У. І. Леніна, фонд «Міласэрнасць», фонд «Дзеці Чарнобыля», Таварыства беларускай мовы, ЦК ЛКСМБ, Беларускі экалагічны саюз, Саюз настаўнікаў БССР, педагагічнай грамадскасці, сродкаў масавай інфармацыі.

А можа, штатны расклад

еўскі і Б. Герлаван будуць ставіць у Любляне адну з драм А. Дударава, а беларускія ґледачы ў пастаноўцы вядомага славенскага рэжысёра Своне Шэдльбаўэра адну з п'ес вельмі папулярнага сёння ў Югаславіі славенскага пісьменніка і драматурга, прэзідэнта Славенскага аддзялення ПЭН-клуба Драга Янчара, раман якога «Галёрнік» неўзабаве выйдзе ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» на беларускай мове ў перакладзе І. Чароты.

Прадстаўнікі купалаўцаў сустрэліся таксама са старшынёй грамадскага мастацкага савета Славенскага нацыянальнага тэатра, вядомым паэтам і перакладчыкам беларускай паэзіі Тоне Паўчакам. Ён падарыў нам сувенірнае выданне твораў Я. Купалы на чатырох мовах, дзе яму належаць укладанне і пераклады на славенскую. Т. Паўчак расказаў пра сваю працу над зборнікам М. Багдановіча, які мяркуецца выдаць у Любляне ў 1991 годзе да 100-годдзя паэта. У далейшых творчых планах нястомнага прапагандыста беларускай паэзіі — пераклад выбраных твораў Р. Барадуліна.

Т. Паўчак падарыў нам таксама свежы нумар штотыднёвіка «Разгледы па свету», дзе змешчана вялікая рэцэнзія Грэгара Каціяна на выдадзеную ў Мінску энцыклапедыю «Янка Купала».

В. НІКІФАРОВІЧ.

ням наогул і часопісу «Беларуская мова і літаратура ў школе» ў прыватнасці, неабходна хутчэй пазбаўляцца інертнасці, выходзіць на падзеі, што адбываюцца ў рэспубліцы па адраджэнні нацыянальнай мовы і культуры. Па-за ўвагай застаюцца скарбы народнай педагогікі, здабыткі, якія мы ўжо маем, — працы Насовіча, Бялькевіча, Байкова і іншых. Трэба ўмела агітаваць і самой мовай: друкаваць лепшыя творы, вершы. Час узнімаць пытанне аб скасаванні законаў аб правапісе 1933 года, якія пазбавілі нашу мову яе адметнасці.

Р. Шкраба заўважыў сярод аўтараў часопіса нямала таленавітых настаўнікаў. Іх павінна быць больш. Шкада, што пакуль не атрымалася сапраўднага абмеркавання новай школьнай праграмы па літаратуры. Некаторыя прапануюць выключыць з яе творы, якія, як ім здаецца, не вытрымалі праверкі часам. У прыватнасці, маецца на ўвазе раман К. Чорнага «Трэцяе пакаленне». Але калі паставіць твор у кантэкст часу яго стварэння, жыцця і творчасці самога пісьменніка, дык усё становіцца на сваё месца. Гэты ж прынцып неабходна строга захоўваць у адносінах да кожнага мастацкага твора і яго аўтара. Прамоўца выказаў некаторыя заўвагі па мове выдання, прывёў фактычныя недакладнасці і хібы.

Дырэктар НДІ педагогікі М. Лазарук парадаваўся, што выданне стала больш прафесіянальным, якасным, пашырыўся яго аўтарскі актыў. Ён назваў публікацыі, якія выклікалі цікавасць. Але часопісу не пашкодзіла б заглыбляцца ў нейкую канкрэтную тэму і да канца раскрываць яе. Так, мастацкія творы трэба прапагандаваць, толькі адбіраць іх трэба больш патрабавальна. Сёння важным з'яўляецца ўздзеянне на тых, хто беларускую мову не вывучаў, забыў яе ці не карыстаўся. Маюцца на ўвазе тыя ж настаўнікі фізікі, хіміі, гісторыі, біялогіі, іншых прадметаў. *Неабходна даць матэрыял* выкладчыкам роднай мовы, якія яны змогуць выкарыстаць у павышэнні моўнай культуры сваіх калег, іншых катэгорый насельніцтва, слушна лічыць М. Лазарук.

Мастацтвазнаўца І. Аксяневіч ухваліў сцэнарыі да юбілеяў і свят, якія змяшчае часопіс. Гэта добрая нагода прапагандаваць яго і сярод работнікаў культуры.

Вынікі размовы падвёў Б. Сачанка. Задаўшы пытанне, ад чаго б часопіс выйграў, ён унёс некалькі прапаноў. Дарэчы былі б на яго старонках *агляды друку па пытаннях* літаратуры, як гэта робіць часопіс «Знамя». Неабходны і агляды паэзіі і прозы за кожны год, навінак выдавецтваў, інстытутаў мовы і літаратуры АН БССР. Варта ўспомніць аўтараў першых падручнікаў для школьнікаў — Тарашкевіча, Лёсіка, Смоліча, Гарэцкага, Байкова, Некрашэвіча. Не пашкодзілі б гутаркі са складальнікамі сённяшніх падручнікаў. З многіх мастацкіх твораў і літаратараў знята табу, пра іх таксама хоча ведаць настаўнік. Трэба зрабіць грунтоўны аналіз мовы падручнікаў геаграфіі, гісторыі, біялогіі, іншых прадметаў і школьных курсаў.

Размова на пасяджэнні камісіі — шчырая і добразычлівая, безумоўна, паспрыяе росту папулярнасці і тэматычнай разнастайнасці «Беларускай мовы і літаратуры ў школе», далейшай прапагандзе гэтым часопісам роднай мовы і літаратуры сярод нашай юнай змены.

НАШ КАР.

ствараецца спецыяльна для тых людзей, якія з новага года маюць шанцы трапіць пад скарачэнне ў міністэрствах народнай адукацыі і культуры? Бо чым можна растлумачыць прэваліруючую ў штатным раскладзе колькасць адзінак, якія не маюць дачынення да «аўтарскіх школ», што ўжо плённа дзейнічаюць? Штатныя адзінкі — чыста метадычнай, адміністрацыйнай накіраванасці, нібыта РЦЭВ збіраецца быць чарговым НДІ педагогікі.

Такім чынам, за мінулыя паўтара года пасля выхаду ў свет пастановы Савета Міністраў БССР ад 2 чэрвеня 1988 года якіх-небудзь значных вынікаў па арганізацыі практычнай дзейнасці РЦЭВ няма. Да пералічаных ужо негатыўных з'яў варта дадаць і поўны сабатаж гарадскімі ўладамі распрацоўкі праектна-каштарыснай дакументацыі на рэканструкцыю будынка па Ленінскім праспекце 32-«Б». Ці не атрымаецца так, што абыякавасць дзяржавы да дзіцяці сёння павернецца абыякавасцю грамадзяніна да дзяржавы заўтра?

Ад імя ўсіх творчых саюзаў, якія прымалі ўдзел у распрацоўцы часовага Палажэння аб Рэспубліканскім цэнтры эстэтычнага выхавання дзяцей, ад імя зацікаўленых грамадскіх арганізацый і неабыякавых да лёсу эстэтычнага выхавання і культуры рэспублікі людзей, звяртаемся да міністра народнай адукацыі БССР М. І. Дземчука з прапановай тэрмінова правесці дзелавую, прынцыповую гаворку па гэтым пытанні. Яна можа адбыцца, скажам, за «круглым сталом» штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва», ці ў нейкай іншай форме. Час не чакае, нам патрэбны не разлад, а кансалідацыя ўсіх лепшых творчых сіл рэспублікі, якія працуюць з дзецьмі і падлеткамі.

С. ГАРБУНОВА,
першы сакратар праўлення Саюза мастакоў БССР.
В. НІКІФАРАЎ,
старшыня прэзідыума праўлення Саюза кінематаграфістаў БССР.
М. ЯРОМЕНКА,
старшыня прэзідыума праўлення Саюза тэатральных дзеячаў БССР, народны артыст СССР.

На тэму дня

Гэта салодкае слова—«свабода»...

Апублікаваны праект Закона аб друку і іншых сродках масавай інфармацыі

У НАШЫМ лімаўскім доме — рамонт. Той самы, які, кажуць, адзін роўны двум пажарам. Рэдакцыя, карыстаючыся выпадкам, просіць прабачэння за тое, што ў бліжэйшы час мы не зможам у поўным аб'ёме ажыццяўляць нашы кантакты з «навакольным светам» — прымаць наведвальнікаў, адказваць на тэлефонныя званкі і г. д. Бадай, адзіным надзейным сродкам сувязі застаецца пошта.

Што гэта сапраўды самы надзейны сродак, пераконвае характар карэспандэнцыі, якую гэтымі днямі атрымлівае рэдакцыя. У нумары за 24 лістапада мы надрукавалі анкету «Хто і як нас чытае?». У супрацоўніц аддзела пісьмаў і грамадскай думкі штотыднёвіка відавочна прыбавілася клопатаў, але — прыемных, бо мы шчыра ўдзячныя кожнаму з соцень чытачоў, хто даў сабе працу падтрымаць гэтую лімаўскую акцыю.

Дык вось, на працягу амаль двух тыдняў мой працоўны дзень пачынаецца са знаёмства з адказамі на анкету. Надзвычай цікавы занятак. Атрымліваецца партрэт «ЛіМа», намаляваны яго чытачамі. Нам дзякуюць, нас крытыкуюць, падказваюць новыя тэмы, даюць заданні лімаўскім журналістам... Карацей, «служба зваротнай сувязі» дзейнічае. Зараз да апрацоўкі анкеты падключыліся сацыёлагі, і неўзабаве мы будзем мець вельмі каштоўны матэрыял, які, трэба думаць, шмат у чым паўплывае на аблічча газеты ў новым годзе.

Але ўжо цяпер у адказах на анкету звяртае на сябе ўвагу адзін матыў, які мае самае непасрэднае дачыненне да тэмы гэтых нататак — апублікаванага днямі праекта Закона аб друку. Многія чытачы «ЛіМа», запаўняючы графу «Ваша пытанне да рэдакцыі?», цікавяцца сферай, надзейна схаванай ад староннята вока. Вось найбольш характэрныя пытанні да нас: «Хто перашкаджае працаваць?», «У якой ступені цэнзура (ці прамое ўмяшанне) уплывае на змест матэрыялаў?», «Колькі разоў галоўнага рэдактара выклікалі на «дыван»?», «Хто, акрамя рэдакцыі, прымае ўдзел у падрыхтоўцы нумара? Больш падрабязна раскажыце пра гэтую кухню»...

І гэта, перакананы, не дасужая цікаўнасць, а ўсведамленне свайго неад'емнага права — права на інфармацыю — і заклапочанасць гарантыямі яго рэалізацыі. У праекце Закона аб друку яно фармулюецца наступным чынам: **«Грамадзяне маюць права на аператыўнае атрыманне праз сродкі масавай інфармацыі дакладных і аб'ектыўных звестак аб дзейнасці дзяржаўных органаў, грамадскіх арганізацый, службовых асоб і іншай грамадска значнай інфармацыі».**

НА СЕСІІ Вярхоўнага Савета СССР, якая ўхваліла ў першым чытанні праект Закона аб друку і іншых сродках масавай інфармацыі, адзначалася, што гэта не звычайны, не радавы заканадаўчы акт. Ён адносіцца да тых, якія прынята называць канстытуцыйнымі ці арганічнымі законамі, бо яны развіваюць і канкрэтызуюць прынцыпы канстытуцыйнага ладу. Па значнасці Закон аб друку ставіўся дэпутатамі ўпоравень з Законам аб уласнасці, — даць прастору працоўнай ініцыятыве і прадпрымальнасці можна толькі пры ўмове сапраўднай і поўнай свабоды інфармацыі, гэтаксама як і свабода застанецца пустым гукам, калі не будзе падмацавана развіццём эканамічнай ініцыятывы.

Гарачыя парламенцкія дэбаты вакол законапраекта аб друку яшчэ раз засведчылі вастрыню і складанасць перабудовачных працэсаў у краіне. Відавочна, што пытанне аб свабодзе друку надзвычай шчыльна звязана з карэнным пытаннем рэвалюцыйнага абнаўлення грамадства — пытаннем аб уладзе. «Калі чалавек, любы член грамадства не мае дастаткова поўнай ці мае скажонную інфармацыю, — казаў на сесіі галоўны рэдактар часопіса «Нева» дэпутат Б. Нікольскі, — то яго вельмі лёгка прымусіць шчыра, падкрэсліваю, шчыра ісці няправільным шляхам. У такім выпадку вельмі лёгка маніпуліраваць яго свядомасцю». Па прыклады падобных маніпуляцый зусім неабавязкова звяртацца да сталінскай ці застойнай мінуўшчыны, іх дастаткова ўжо ў гісторыі нашай перабудовы. Адзін з самых зласвесных прыкладаў — замоўчванне і нават свядомае скажэнне праўды аб маштабах чарнобыльскай катастрофы. Парушэнне права на інфармацыю *абарочвалася парушэннем* права чалавека на жыццё.

Такім чынам, галоўнае палажэнне законапраекта — **«Друк і іншыя сродкі масавай інфармацыі свабодныя. Цэнзура масавай інфармацыі не дапускаецца»**, — датычыць не толькі нас, журналістаў-прафесіяналаў. Ці, дакладней, датычыць у той жа ступені, як і ўсіх членаў грамадства, якое імкнецца стаць адкрытым, дэмакратычным, прававым.

Пад час абмеркавання ў Вярхоўным Савеце выказвалася і думка аб тым, што законапраект нібыта арыентаваны на прыярытэт, асабліваe становішча сродкаў масавай інфармацыі ў грамадстве. Цяжка з гэтым пагадзіцца, не дазваляе ўжо сам факт больш чым сямідзесяцігадовай адсутнасці заканадаўства аб друку. Гісторыя нашага друку — шмат у чым гісторыя сапраўднага гвалту над прыродай журналістыкі. На такім фоне нават самыя радыкальныя змены не пададуцца празмернымі, бо аднаўляюць годнасць чалавека з рэдакцыйным пасведчаннем. Акрэсленыя ў праекце Закона правы і абавязкі сродкаў масавай інфармацыі, іх адказнасць за злоўжыванне сваімі паўнамоцтвамі, думаецца, у поўнай меры адпавядаюць становішчу, якое павінна займаць прэса ў цывілізаванай краіне, — не больш, але і не менш.

ЧЫМ ЯШЧЭ прываблівае праект? Да гонару яго стваральнікаў, ім удалося падрыхтаваць заканадаўчы акт, начыста пазбаўлены прапагандысцкай рыторыкі. Ён падрабязна рэгламентуе арганізацыю дзейнасці сродкаў масавай інфармацыі, іх распаўсюджванне і адносіны з арганізацыямі і грамадзянамі, правы і абавязкі журналістаў — словам, тую самую «кухню», якой апошнім часам так цікавяцца чытачы.

Артыкул 6 законапраекта дае права на заснаванне сродку масавай інфармацыі не толькі дзяржаўным і грамадскім арганізацыям, творчым саюзам і іншым створаным законным шляхам аб'яднанням, але і асобным грамадзянам СССР (апошняе палажэнне выклікала вострую парламенцкую дыскусію, у выніку якой з'явіўся альтэрнатыўны варыянт). Прынцыпова важным з'яўляецца артыкул 7, у якім прадугледжваецца не дазвальны, а рэгістрацыйны парадак стварэння сродку масавай інфармацыі.

Шэраг артыкулаў Закона аб друку рэгулюе прававыя адносіны ў ланцугу «заснавальнік — выдавец — рэдактар — рэдакцыйны калектыў — журналіст». *Напрыклад, забяспечваецца* поўная прафесійная самастойнасць рэдакцыі ў рэалізацыі праграмы выдання, зацверджанай заснавальнікам. Уводзіцца паняцце «рэдакцыйнага статута». Ніхто не мае права абавязаць рэдакцыю апублікаваць адхілены ёю матэрыял, акрамя нейкіх надзвычайных выпадкаў, таксама прадугледжаных законам (напрыклад, абвяржэнне звестак, якія не адпавядаюць сапраўднасці). Забараняецца перашкаджаць законнай прафесійнай дзейнасці журналіста, а таксама прымушаць распаўсюджваць ці, наадварот, не распаўсюджваць пэўную інфармацыю. Журналіст мае права адмовіцца ад падрыхтоўкі матэрыяла, які пярэчыць яго́ным перакананням, і нават абавязаны зрабіць гэта, калі даручэнне рэдакцыі або рэдактара звязана з парушэннем закона.

Нарэшце, у артыкуле 42 сказана: **«Патрабаванне ад сродку масавай інфармацыі з боку службовых асоб дзяржаўных органаў і грамадскіх арганізацый папярэдне ўзгадняць матэрыялы і паведамленні (акрамя выпадкаў, калі службовая асоба з'яўляецца аўтарам ці інтэрв'юіруемай), а таксама накладанне забароны на публікацыю матэрыялаў альбо іх асобных частак цягне за сабой паведамленне ў сродку масавай інфармацыі аб зняцці матэрыяла, указанне ў распаўсюджваемых матэрыялах на наяўнасць у іх выняткаў альбо дапаўненняў, а таксама апублікавання прозвішча і пасады асобы, якая здзейсніла ўмяшальніцтва».**

Праўда, альтэрнатыўны варыянт артыкула прапануе не распаўсюджваць гэтае правіла на ўзаемаадносіны паміж заснавальнікам, выдаўцом і рэдакцыяй. І гэта далёка не бяскрыўдная «папраўчка». Калі яна будзе прынята, не зменіцца нічога. Па сутнасці, захаваюцца ўмовы для існавання самага бескантрольнага і самага горшага віду цэнзуры — цэнзуры ідэалагічнай і ведамаснай.

ЗРАЗУМЕЛА, што нельга абсалютызаваць нават самы прагрэсіўны Закон аб друку. Вельмі цяжка ад няпэўнасці і бяспраўя адразу перайсці на трывалы прававы грунт. А ўзяць эканамічны бок праблемы — грошы, папера, паліграфічная база... Бясспрэчна таксама, што прыняцце і паўнакроўная рэалізацыя заканадаўства аб сродках масавай інфармацыі будзе вымагаць далейшай актыўнай і паслядоўнай дзейнасці па забеспячэнню асноўных палітычных правоў і свабод грамадзян.

Андрэй ГАНЧАРОЎ.

З пошты «ЛіМа»

□

Яшчэ адной спробай падтрымаць перабудову з'яўляецца артыкул В. Быкава «Назад ці наперад?»

Рэдка сёння можна сустрэць на старонках рэспубліканскіх газет такі спакойны, глыбокі і пераканаўчы дыялог з чытачамі аб сучасным палітычным жыцці ў нашай краіне. Думаецца, што ніводзін чытач не застанецца абыякавым да сказанага В. Быкавым і што кожны гатовы распавесці далей гутарку аб набалелым і хвалюючым.

Дык усё ж такі — куды мы ідзём? Назад ці наперад? «На жаль ці на шчасце, перабудовачны працэс болей падобны на перакочванне цяжкага каменя. З неверагодным напружаннем чалавек коціць яго на гару і не можа спыніцца, бо камень зараз жа абрынецца ўніз разам з тым, хто яго коціць, каб абодвум знікнуць у імглістым сутонні гісторыі». У гэтых радках вышэй памянёнага артыкула В. Быкава мы знаходзім адказ на пастаўленае пытанне. Сапраўды, у кожным грамадстве ва ўсе вякі жыве неадольная цяга да перайначвання да лепшага свайго жыцця. Так і сёння. Мы ідзём наперад, пакутліва, але ўсё ж такі — наперад.

Вельмі проста, але мудра сказана В. Быкавым аб перабудове. І не трэба тут нудных прамоў, няпэўных справаздач, заклікаў накшталт «Вперед, заре навстречу»... Трэба проста даць кожнаму магчымасць асэнсаваць сябе, падрыхтаваць тую ўзлётную пляцоўку, з якой можна было б надзейна стартаваць у жыццё.

Хочацца верыць, што пасля гэтага выступлення В. Быкава прыбавіцца ў нас прыхільнікаў перабудовачных працэсаў і паменшае «служыцеляў уз».

Ф. ШУМЧЫК,
настаўнік.
г. Мінск.

□

ВЯРХОЎНАМУ САВЕТУ БЕЛАРУСКАЙ ССР
РЭДАКЦЫІ ГАЗЕТЫ «ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Мы, афіцэры Узброеных Сіл СССР, ураджэнцы Беларусі розных нацыянальнасцей, рознага ўзросту, камуністы і беспартыйныя, звяртаемся з наступным лістом.

Мы служым далёка за межамі Беларусі, прайшлі, як кажуць, тундру, тайгу, пустыні. Мы вельмі рэдка бываем на Радзіме і рэдкія звесткі з Бацькаўшчыны даходзяць да нас. Але ніхто з нас не забыўся на Беларусь. Кожны, як самае дарагое, хавае ў сэрцы ўспаміны пра свой родны кут. Мы разам з вамі носім жалобу па ахвярах Курапат і Чарнобыля. Мы разам з вамі радуемся дасягненням роднай рэспублікі.

Нашы дзеці нарадзіліся за межамі Беларусі, растуць, не чуючы роднай мовы. Ім будзе намнога складаней, чым тым, хто жыве ў Беларусі, паступіць у беларускія навучальныя ўстановы, праявіць свае здольнасці ў беларускай літаратуры і мастацтве.

З кожным годам ірвуцца сувязі, якія лучаць нас з радзімай. Пад канец службы многіх з нас будуць чакаць дома магілы бацькоў. І, тым не менш, кожны з нас марыць вярнуцца дадому, але мы хочам вярнуцца ў Беларусь, а не ў Паўночна-Заходні край. Мы далучаем свае галасы да галасоў лепшых сыноў і дачок Беларусі, аднача лічым, што пара надаць беларускай мове статус дзяржаўнай мовы на ўсёй тэрыторыі БССР; перавесці ўсе дзяржаўныя і навучальныя ўстановы на беларускую мову.

Разам з тым лічым мэтазгодным гарантаваць свабоднае развіццё ўсіх моў народаў краіны; надаць прававыя гарантыі развіццю прыватных і кааператыўных навучальных устаноў на любой мове свету.

Права народа размаўляць на сваёй мове — святое права. І мы сёння з тымі, хто змагаецца за адраджэнне мовы, культуры, нацыі ў цэлым. Мы асуджаем тых, хто гэтаму адраджэнню замінае.

Мы звяртаемся да ўсіх дэпутатаў Вярхоўнага Савета Беларусі: калі прыйдзе час галасаваць за Закон аб мове, то перш, чым падняць руку, падумайце: у вашых руках не толькі лёс мовы, але і лёс Беларусі.

С. СУДНІК, падпалкоўнік;
Л. ЧАРАПАН, падпалкоўнік;
С. СЕЛЯХ, маёр;
С. ПІЛЕЦКІ, маёр;
Н. УСОВІЧ, лейтэнант.
(Усяго 21 подпіс).

Казахская ССР.

□

У 1933 ГОДЗЕ незаконна рэпрэсіравалі нашага бацьку, Мельнікава Макара Яфімавіча, 1905 года нараджэння. Мне ў той час было 7 гадоў, сястры — 4, а брацішку — 3 месяцы. На гэтым няшчасці ў нашай сям'і не скончыліся.

У 1941 годзе за сувязь з партызанамі фашысты расстралялі маці, спалілі хату. Так мы засталіся круглымі сіротамі.

Адразу пасля вайны непаўналетніх сястру і брата перавезлі на Крайнюю Поўнач, у Варкуту, куды быў сасланы наш бацька... У гэтых мясцінах сястры давялося працаваць больш чым сорак гадоў. Адзінокі хворы чалавек, яна ніколі не мела сваёй сям'і і цяпер ёй асабліва цяжка, бо, як кажуць, няма каму нават вады падаць.

І вось мы вырашылі звярнуцца па дапамогу да мінскіх гарадскіх улад, каб яны далі дазвол на пераезд маёй сястры ў Мінск на пастаяннае месца жыхарства. Разумеем, што жыллё — гэта вялікая праблема, тым больш, у сталічным горадзе. Але мы ў Савецкай улады не прасілі ніякай матэрыяльнай кампенсацыі за нашы сіроцкія пакуты. Адно толькі папрасілі ў выключным парадку аказаць дапамогу сястры ў атрыманні жылля ў Мінску за ўласныя сродкі, г. зн. — кааператыўную аднапакаёвую кватэру. Каб чалавек мог дажыць свой век на роднай зямлі.

Пяць гадоў цягнуцца нашы «блуканні па пакутах». Я была на прыёме ў першага намесніка Старшыні Савета Міністраў БССР У. Г. Еўтуха. Ён сказаў: няхай сястра прыязджае, прапісваецца згодна пастанове СМ БССР ад 28.07.1974 г. за № 678, а потым будзем вырашаць жыллёвае пытанне. Яшчэ ў 1986 годзе сястра так і зрабіла, выпісалася з Варкуты, прыехала ў Мінск, прадставіла неабходныя дакументы. Аднак гарвыканком, спасылаючыся на розныя прычыны, адмовіў у прапісцы сястры, у выніку яна вымушана была зноў вярнуцца ў Варкуту. З-за таго, што наша пытанне ў Беларусі вырашаць адмовіліся, я звярнулася ў ЦК КПСС. Пасля гэтага старшыня гарвыканкома т. Міхасёў адрэагаваў так: сястру прапішам, але па пытаннях жылля... не прыходзьце. Яшчэ адказ з гарвыканкома: «пасля прапіскі паставім на чаргу ў ЖБК, чакаць будзеце 8—9 гадоў». Але каму патрэбны кааператыў праз дзесяцігоддзе, ды і ці пражывём мы тыя гады?..

Што мы з сястрой маем сёння? Горыч і боль у сэрцы, сапсаваныя нервы.

Я — інвалід Вялікай Айчыннай вайны II групы, амаль тры гады сама хадзіла на смерць у якасці сувязной партызанскага атрада. Але ні мой лёс, ні лёс маёй сястры нікога не хвалюе сёння. Выходзіць, і да алкаголікаў, і да наркаманаў у нас увагі больш, больш клопату пра іх. А да тых, у каго знявечана дзяцінства, жыццё, да тых, хто сумленна працаваў на карысць грамадства? Ім ні дапамогі, ні пашаны няма.

Мы будуем прававую дзяржаву. Але хто і калі будзе плаціць даўгі за скалечанае дзяцінства, а цяпер яшчэ і скалечаную старасць?

Л. ПАПОВІЧ,
персанальны пенсіянер, інвалід Вялікай Айчыннай вайны.
г. Мінск.

Перабудова і мы: урокі, трывогі, спадзяванні

Уладзімір КАЛЕСНІК

КАЛІ СУДУ НЕ ТРЭБА СВЕДАК

10 ЛІСТАПАДА мяне запрасілі ў суд Ленінскага раёна г. Брэста ў якасці сведкі абароны па справе арганізатараў жалобнага рэквіема, праведзенага 28 кастрычніка перад будынкам мастацкага салона па Савецкай вуліцы. Я ведаў, што работнікі райвыканкома і гарвыканкома прызналі запланаваны жалобны мітынг-рэквіем не разнавіднасцю традыцыйнага народнага абраду памінання продкаў, які на Беларусі мае назву Дзяды, а палітычным мітынгам і забаранілі яго.

Я ведаў, што была пададзена на імя старшыні абласнога Савета народных дэпутатаў т. Бурскага апеляцыя на некампетэнтнасць рашэння аб забароне. Сам параіў складальнікам заявы падкрэсліць, што на Беларусі, дзе здавён-даўна сужываліся розныя хрысціянскія канфесіі: праваслаўе, каталіцызм, уніяцтва і розныя евангелічныя абшчыны, прыжыўся ў народзе звычай святкаваць Дзяды вясною, на Радаўніцу, што адпавядае праваслаўнаму канону, і на ўсіх святых, восенню, што адпавядае каталіцкай традыцыі. У партызанах я быў на Міршчыне, у зоне праваслаўнай канфесіі, і, памятаю, людзі запрашалі нас на Дзяды восенню, верачы, што ў святы вечар нават паліцаі не асмеляцца праводзіць карныя акцыі. Не ведаю, ці напісалі гэтае тлумачэнне складальнікі апеляцыі, але адказу да пачатку рэквіема на сваю заяву арганізатары не атрымалі. Апавясціць людзей, згодных прыняць удзел у жалобным рэквіеме, аб забароне і адмяніць сход было ўжо немажліва. Паколькі адным з ініцыятараў было абласное аддзяленне СП БССР, членам прэзідыума якога я з'яўляюся, то я па абавязку і дадзенаму слову павінен быў прысутнічаць на рэквіеме, каб на выпадак перавышэння службовай аховы парадку мер спынення падзяліць лёс сваіх малодшых таварышаў і ў разе патрэбы выступіць у абарону ініцыятараў.

У Брэсце наспявала паўтарэнне канфрантацыі, якая мела месца ў Мінску год таму назад. Кіраўнікі Брэста не пажадалі чаму-кольвек навучыцца ў гісторыі, вырашылі пафанабэрыцца, паказаць вышэйстаячым службовую пільнасць, а ніжэйстаячым — сілу ўлады.

ТЭНДЭНЦЫЙНАСЦЬ, канфрантацыйны падыход мясцовага начальства да самадзейных грамадскіх і асветніцкіх арганізацый у Брэсце — з'ява вядомая. Ніводная самадзейная арганізацыя не мае тут свайго памяшкання, на такім рэжыме жыве і абласное аддзяленне Саюза пісьменнікаў БССР. Затое памяшканнямі забяспечаны мёртвыя душы з Таварыства барацьбы за цвярозасць, Таварыства кнігалюбаў і іншых фармалізаваных, упраўляемых зверху папяровых арганізацый. Невыпадкова, што ініцыятарамі святкавання Дзядоў выступіла Брэсцкая рэгіянальная рада БНФ «Адраджэнне» ды абласныя аддзяленні творчых саюзаў. Жывыя пажадалі памянуць продкаў. У пачатку падрыхтоўкі сакратар абласнога аддзялення СП БССР Мікола Пракаповіч пазваніў мне па тэлефоне і спытаў, ці згодзен я на тое, каб аддзяленне выступіла ў ролі ініцыятара разам з названымі партнёрамі. Я выказаўся за, бо меў даўнія падставы. Можа, дзесяць гадоў мне давялося ўваходзіць у склад камісіі аблвыканкома па выпрацоўцы новых абрадаў, я многа раз настойваў на тым, каб адрадзіць, аднавіць, прыдаць свецкую форму ўсім народным абрадам. Праекты новых абрадаў распрацоўваліся клубнымі работнікамі, на камісію траплялі радзінны, вясельны, а пахавальны — не. Я спрабаваў пераконваць камісію, што пахавальны абрад мае важнае выхаваўчае значэнне, бо ён заснаваны на самым глыбокім эстэтычным пачуцці — трагізме. Трагічнае патрасенне з выпадку смерці блізкага чалавека адольваецца дзякуючы родзічам і блізкім людзям, якія ўдзельнічаюць у абрадзе, наступае яднанне людзей у горы, і родзічы адчуваюць сябе атуленымі, падтрыманымі духоўна.

Адносіны да памерлых, да продкаў былі тады ў нас ганебна пагардлівымі, пра што сведчылі неабгароджаныя могліцы, струхлелыя часовыя знакі над магіламі. Дый цяпер абгароджванне могліцаў шмат у якіх мясцовасцях вядзецца не па падказцы сумлення і духоўнай патрэбе, а па плану добраўпарадкоўвання тэрыторыі за кошт калгаса і без удзелу грамадскасці. Вялікія выхаваўчыя традыцыі беларускіх народных звычаяў — дагляду магіл, памінання дзядоў на Усяночную, на Радаўніцу і восенню ў Дзень задушны — не ўсюды выкарыстоўваюцца для выхавання духоўнай культуры.

Будучы членам вучонага савета Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР, мне давялося прысутнічаць на абмеркаванні рукапісу анаго з трыццаці шасці тамоў беларускага фальклору— «Пахаванні. Памінкі. Галашэнні». Складальнік тома, У. Васілевіч, шмат гадоў аддаў збіранню матэрыялу. Яго калегі разумелі ахвярнасць і высокую якасць працы складальніка, прызнавалі унікальнасць гэтай кнігі. І ўсё ж азваліся асцярожлівыя душы колісь цёртых у жорнах вульгарнага сацыялагізму навукоўцаў: «Таварышы, — папярэджваў хтосьці, — у пахавальных абрадах і галашэннях, на жаль, вельмі многа хрысціянскага, царкоўнага элементу...» Выходзіла, што выданне мае ахілесаву пяту. Атэісты могуць успрыняць яго як ускосную падтрымку хрысціянскай рэлігіі і царкоўных абрадаў. Пачуўшы дух вядомай навуковым асяродкам уступлівасці за кошт аўтара, я спытаўся: «Адкуль жа ўзяла пахавальны абрад хрысціянская царква? Хіба хто з прысутных верыць, што абрад гэты быў скінуты з неба? Але ж евангелісты сведчаць, што пахаванне Хрыста было праведзена па народных абрадах, прынятых на Блізкім Усходзе. Яго пахавалі так, як хавалі простых людзей у Ізраілі. Аплаквалі па звычаях і абрадах назарацян, племені, да якога належаў ён, з якога выйшаў. Пахавальныя абрады належаць народнай культуры, царква іх запазычыла ў народа, а не наадварот. Царкоўнікі закансервавалі свабодны абрад, прыдалі рытуалу кананічную замкнёнасць. У народзе абрады жывуць адкрытымі і цяпер, іх можна дапаўняць, змяняць. У розных сацыяльных асяроддзях у розныя часы існавалі адметныя тыпы абрадаў. Напрыклад, аўтар «Хронікі літоўскай і жамойцкай» даў нам апісанні пышных пахаванняў язычніцкіх князёў Швінтарога, Нарымонта, Міндоўга. На жэглішча клалі поруч з целам памерлага яго любімага слугу, баявога каня, паляўнічага сабаку, сокала, меч і лук са стрэламі. Хрысціянская царква вывела грубую язычніцкую пыхлівасць нават з каралеўскіх пахаванняў, падвяла абрад пад евангельскі культ беднасці і пакуты. На пахаванні караля Жыгімонта Старога перад катафалкам ішло паўтары тысячы спецыяльна скліканых жабракоў. Шэсце азначала, што толькі бедныя падданыя могуць заступіцца за каралеўскую грэшную душу перад святым богам. Аднак жа кароль пры жыцці заказаў сабе пышную мармуровую капліцу, сам наглядаў за працай італьянскіх майстроў і, прымаючы ўсыпальніцу, пахваліў іх: «Гэта зроблена добра».

Каб засароміць апанентаў, я нават расказаў пра звычай папуасаў, якія, пахаваўшы старэйшыну рода, танцуюць на магіле, а потым спальваюць вёску і ўцякаюць у другое месца, каб душа нябожчыка не магла знайсці жывых і помсціць. Ад тых дзікіх нораваў застаўся ў народзе, здаецца, толькі адзін звычай — выносіць нябожчыка нагамі ўперад, каб не вяртаўся дамоў. Паднялася вострая дыскусія.

Усе мы засталіся радыя, што пераважыла на савеце думка друкаваць беларускія народныя галашэнні. Традыцыйныя парады аўтару — яшчэ раз перагледзець рукапіс і г. д. — не вялікая бяда.

На жаль, у Брэсце і ў часе перабудовы не знайшлося даверу навукоўцам, адзіным годным веры экспертам для тутэйшых чыноўнікаў аказаўся мясцовы дабрачынны. У сувязі з забаронай праводзіць мітынг-рэквіем рытуал скараціўся да прамоў, у якіх арганізатары апавясцілі людзей аб тым, што здарылася, і растлумачылі, чаму абрад будзе сціслы. Канешне, у выступленнях Р. Бакіевіча, Ю. Сіманава ды астатніх гэтыя тлумачэнні і абуранасць беспадстаўнай забаронай гучалі як дысананс таму жалобна-ўрачыстаму памінанню продкаў, дзеля якога сабраліся людзі. Хвалююча прагучалі вершы паэтаў М. Пракаповіча і А. Каско, прысвечаныя выдатным дзеячам Брэстчыны і адраджэнню традыцый народнай культуры.

Прысутныя зразумелі акалічнасці і даравалі арганізатарам тое, што свецкі абрад памінання дзядоў аказаўся эмацыянальна бяднейшым за царкоўны. Зрэшты, на Беларусі гэты абрад пранікаўся палітычнымі страсцямі з часоў рамантызму. Не хто іншы, як наш славуты зямляк Адам Міцкевіч у паэме «Дзяды» паставіў у фокус глумленне царскага сатрапа Навасільцава над патрыятычнымі маладзёжнымі гурткамі філаматаў, філарэтаў, прамяністых, якія хацелі вызваліць мужыка ад цемры і ганьбы прыгону, польскі, беларускі і рускі народы ад царскай тыраніі і марылі пра братэрства славян у вольнай дэмакратычнай сям'і.

СПРАВА дайшла да суда над ініцыятарамі берасцейскіх Дзядоў. Засталося прыкрае ўражанне ад гэтай справы — не суд, а цыганскі базар. Незалежнасці думкі суда мала было ў берасцейскай Феміды. Першы суддзя, яшчэ малады юрыст В. Карпук вёў разгляд карэктна і вытрымана. Ён аб'ектыўна дапытаў і выслухаў сведку абароны, а потым абвінавачання. Суддзя ўстанавіў, што апошні сведка не ведае ў твар і не бачыў на рэквіеме абвінавачанага грам. Аляшкевіча, работніка рачнога порта. Прыняў суддзя да ведама заяву грамадзянкі, якая паведаміла, што сведка абвінавачання з'яўляецца камандзірам рабочага атрада, функцыянерам, які знаходзіцца на паслугах міліцыі і не можа выступаць у якасці аб'ектыўнага сведкі. Суддзя звольніў грам. М. Аляшкевіча ад адказнасці за адсутнасцю віны і доказаў. Аднак не спыніў ён сведкі, калі той без спросу кінуўся дэманстраваць сваю асвядомленасць і, тыкаючы пальцам на прысутных у зале людзей, з юдавай ухмылкай апавяшчаў: «Многие из этих были там. Вот этот был, и этот был, и этот...» Праўда, суддзя не перашкодзіў і прысутным жанчынам выказаць абурэнне бессаромнасцю румянага прыгажуна, які прадаўжаў подзвігі Хама, Юды і Смердзякова адначасова. Не спыніў суддзя і мяне, калі я рэплікай нагадаў сведку, што ён без патрэбы перастараўся, бо прысутныя людзі не страцілі павагі да сябе, яны самі скажуць, чаго былі на рэквіеме і што там рабілі. Нічога ганебнага там не адбылося, за выключэннем хіба сабачага промыслу некаторых сведак абвінавачання.

Потым, пасля перапынку, ужо ў іншай зале справу рэквіема стаў разглядаць новы суддзя — А. Сіманаў. Зрабіўшы пераклічку сведкаў, ён убачыў, што сведкі абвінавачання пасля папярэдняга канфузу зніклі, а засталіся толькі сведкі абароны. Суддзя выправадзіў нас на калідор і пачаў допыт Міколы Пракаповіча.

Допыт Пракаповіча цягнуўся каля гадзіны. А сведак суддзя не выклікаў. Мы сядзелі на лаве ў калідоры, гаманілі, чакаючы свайго часу. Не дачакаліся. Праз гадзіну адчыніліся дзверы судовай залы, і мы даведаліся: «Мікола Пракаповіч атрымаў 200 рублёў штрафу». Рэквіем прызнаны несанкцыяніраваным палітычным мітынгам. Хоць і курыцы вядома, што палітычныя мітынгі прымаюць рэзалюцыі, дэкларацыі, звароты, а тут нічога такога не было.

Потым суддзя А. Сіманаў павёў допыт паэта А. Каско і загліта абласнога драмтэатра Р. Бакіевіча ў сваім рабочым кабінеце. Убачыўшы фармальны падыход суддзі да справы, я пакінуў кабінет суддзі.

Пастанова суда абскарджана абаронцай пакараных. Чакаецца другі акт бясплоднай судовай цяганіны. Прыгнятаючае ўражанне выклікае адсутнасць у рэспубліцы канструктыўнага ўзаемадзеяння паміж кіруючымі інстанцыямі ўсіх рангаў і грамадскімі самадзейнымі арганізацыямі. Справа ўскладняецца адсутнасцю ў самадзейных грамадскіх арганізацый доступу да сродкаў масавай інфармацыі. Іх дзейнасць становіцца аб'ектам плётак, міфаў, інсінуацый і рознага роду службовых кар'ерысцкіх спекуляцый.

ПАВОДЛЕ УЯЎЛЕННЯЎ наменклатурных колаў рэспублікі, грамадства БССР сёння складаецца з мудрых кіраўнікоў розных профіляў, якія ствараюць праграмы і планы перабудовы, кіруюць іх выкананнем, і працаўнікоў, якія рупліва і даверліва выконваюць планы, рэгулярна павышаюць нацыянальны даход. Прырост нацыянальнага даходу на 4,5% за год на душу насельніцтва — доказ фенаменальнасці беларускай эканомікі, якая эфектыўна працуе па цэнтралізаванай старой схеме.

І вось на бяду завяліся беларускія экстрэмісты, якія займаюцца дэмагогіяй, дыскрэдытуюць кіраўнікоў, настройваюць супраць партыі і Савецкай улады масу, не даюць магчымасці спакойна працаваць і дасягаць яшчэ вышэйшага нацыянальнага даходу. Акрамя мянушак «экстрэмісты» і «дэмагогі» ў адносінах да актывістаў незацверджаных добраахвотных самадзейных арганізацый, ужываецца тэрмін «непрыяцелі народа», які з'яўляецца прамым сінонімам злавеснага выслоўя з лексікону сталінскіх рэпрэсіўшчыкаў «ворагі» народа. Кіраўнічыя асяродкі ганарацца тым, што па нацыянальным даходзе БССР абганяе на 0,5%- Літву. Але ж гэты паўпрацэнтны абгон можа сведчыць і пра тое, што на нізкім узроўні гаспадарання прырост нацыянальнага даходу не прама залежыць ад змястоўнасці і насычанасці грамадска-палітычнага жыцця ў краіне ці рэгіёне. З другога боку, калі БССР толькі паўпрацэнта набыла за страту такога плённага для нацыянальнай культуры супрацоўніцтва паміж урадавымі, партыйнымі, гаспадарчымі органамі і грамадскімі арганізацыямі, якое склалася на Літве, дык трэба падумаць, перш чым ухваліць такі абмен быка на індыка. Думаць жа цвяроза перашкаджае сапраўды індыцкая амбіцыя чыноўнікаў з розных ступенек улады. Яны ўпэўнены: улада — фетыш, амулет — выключны доступ да якога маюць і толькі павінны мець вызначаныя наменклатурай асобы.

Вось чаму ў гушчы народа ажывае і так бурна выбухае з вуснаў моладзі жаданне больш сэнсоўна і справядліва, больш дэмакратычна вырашаць справы, больш плённа дзейнічаць для адраджэння нацыянальных каштоўнасцей, засцерагчы нацыю ад размывання, ператварэння ў безаблічны кангламерат, гатовы пацячы, куды заўгодна, абы там таўсцей мазалі маслам лусту, не патрабавалі адказваць за стан зямлі, на якой жывеш.

Працоўны люд на Беларусі, як ні стрымана і асцярожліва паводзіць сябе, пакрысе ўсведамляе, што без ініцыятыўных ахвярнікаў, якія выступілі з прапановай заснаваць «Мартыралог Беларусі», грамадскасць рэспублікі не пазнала б столькі праўды аб Курапатах і іншых месцах захавання ахвяр сталінскіх рэпрэсій, без грамадзянскай смеласці і самаадданасці актывістаў БНФ «Адраджэнне» і іншых арганізацый насельніцтва рэспублікі не даведалася б усёй праўды пра пагрозу, якая навісла над імі, жыхарамі Гомельскай, Магілёўскай і Брэсцкай абласцей, не дачакаліся б і грамадскай апекі тысячы ахвяр, цяжка хворых, знямоглых людзей, нашых суайчыннікаў, каб не дамаганні галоснасці з боку незалежных самадзейных арганізацый па ўсёй Беларусі. Без грамадскасці не былі б выяўлены экалагічныя балячкі, зоны этнічнага вымірання беларусаў як нацыі, знікнення народнай мовы, культуры, нацыянальнай свядомасці і тоеснасці. У большасці выпадкаў самадзейныя незалежныя грамадскія і асветныя арганізацыі не абмяжоўваюцца выяўленнем фактаў, яны вядуць культурна-асветную, усведамляльную работу, супрацоўнічаюць з партыйнымі і савецкімі органамі, фармальнымі арганізацыямі, калі не натыкаюцца на супраціўленне, незычлівасць і вядомую, зненавіджаную ўсімі нармальнымі людзьмі чыноўніцкую крывадушнасць, прытворства і аблуду.

Спіхнутыя ж на палажэнне незаконных, члены самадзейных арганізацый нажываюць псіхалогію парыяў, бяспраўных плебеяў; некаторыя, паверыўшы ў дэструктыўнасць свайго мыслення, пакідаюць грамадскую арэну і замыкаюцца ў сабе, іншыя кідаюцца ў крайнасць і азлабляюцца, міма сваёй волі становяцца экстрэмістамі, спрабуюць справакаваць такія сацыяльныя канфлікты, якія б прымусілі кіруючыя структуры заняцца толькі гэтым канфліктам ды пакінулі ў спакоі нефармалаў. Ясна, што гэта не проста марнатраўства духоўнай энергіі і чалавечага жыцця, гэта нешта горшае, гэта рэгрэс сацыяльнай культуры. Куды вядзе гэтая дарога? Да сацыяльнай паталогіі, якое мы ўдосталь хапілі пры сталіншчыне. Адным словам, рэцыдывы старога ў новым папяровым афармленні.

У АФІЦЫЙНАЙ прэсе часта абсмоктваецца фарсавы аргумент наконт таго, чаму кіруючыя колы рэспублікі не могуць згадзіцца на супрацоўніцтва з «нефармаламі», чаму не могуць дазволіць зацвярджэнне праграмы БНФ. Аказваецца, праграма гэтая напалавіну плагіят: усё, што там добрае, запазычана з пастаноў XIX партыйнай канферэнцыі або XXVII з'езда КПСС, а тое, што прыдумалі складальнікі праграмы БНФ «Адраджэнне» самі,—дрэннае, шкоднае, экстрэмісцкае і нацыяналістычнае. Атрымліваецца, што кіраўнічыя інстанцыі БССР хочуць увесці аўтарскія правы на палітычныя ідэі. Але ж хто не разумее, што палітычная ідэя не верш, не песня ці паэма, уласнасць на якую ахоўваецца аўтарскім правам. Палітычная ідэя, падобна як і мастацкая, бясспрэчна ўзнікае ў галаве асобнага чалавека — лідэра ці радавога члена палітычнай партыі або руху, але яе лёс прынцыпова адрозніваецца ад лёсу ідэі мастацкай, навуковай, тэхнічнага вынаходніцтва. Палітычная ідэя адразу пасля свайго нараджэння трапляе на канвеер калектыўнага абмеркавання, асэнсоўваецца, узважваецца, сацыялізуецца і страчвае ў працэсе дапаўненняў, мадыфікацыі, фармулёвак аўтарскую асобнасць, індывідуальнасць. Ператвараецца ва ўласнасць палітычнага органа, які яе выпрацаваў і які кроўна зацікаўлены ў тым, каб гэтая ідэя універсалізавалася, стала захапляць масы людзей у краіне, дзе нарадзілася. І ва ўсім свеце. Сацыялагізаваная грамадска-палітычная ідэя як бы адрываецца ад творцы, прагне стаць усеагульнай уласнасцю нават тады, калі грамадская свядомасць захоўвае яе сувязь з асобамі выдатных палітычных дзеячаў. Мне цяжка прыгадаць, каб шмат ідэй такога тыпу, такой ступені арыгінальнасці ўнеслі ў дакументы XXVII з'езда КПСС ці XIX партканферэнцыі. Адкуль жа такая амбіцыя і такая скваппасць на выключнае права карыстання гэтымі ідэямі? З традыцый правадырства, якое мучыла партыю і грамадства дзесяткі гадоў як пачварная форма духоўнага ўціску і атупення.

Ва ўмовах дэмакратычнага грамадства кожны палітык, заўважыўшы, што ідэю яго партыі прызнаў нейкі чалавек ці арганізацыя, — радуецца і гаворыць пазычальніку, як таварышу па ідэі: «Давай супрацоўнічаць! Я ведаю, што ў вашай праграме ёсць ідэі непрымальныя для мяне, я лічу іх памылковымі, але маю цярплівасць не патрабаваць, каб вы адмовіліся ад іх. Давайце супрацоўнічаць па тых пунктах нашых праграм, якія нас збліжаюць. Можа, у ходзе супрацоўніцтва і ўзаемнага даверу, партнёрскай лаяльнасці ў нас пачне выпрацоўвацца кампрамісны падыход уступак. Дэмакратыя ж — гэта дачка кампрамісаў». Прыкладна такім шляхам і робіцца гібкая палітыка супрацоўніцтва і дэмакратычнага ўзаемадзеяння бакоў. Нават у тых выпадках, калі кампраміс і ўзаемныя ўступкі аказваюцца немагчымымі, дык у абодвух бакоў будзе выпрацоўвацца этыка лаяльнасці, пэўная цярплівасць да інакшасці партнёра і здольнасць цвяроза ацэньваць, наколькі ў канкрэтнай сітуацыі інакшыя ідэі партнёра з'яўляюцца не прыдатнымі для грамадства, наколькі яны цяжкастраўныя ці шкодныя. Карацей кажучы, лаяльнае супрацьстаянне і барацьба ідэй дадуць магчымасць пазбегнуць утварэння злаякасных, варожых канфрантацыйных міфаў, у палоне якіх звычайна аказваецца не толькі той, хто іх стварае, але і ні ў чым не вінаватая даверлівая маса людзей, якія прывыклі жыць і думаць аўтарытарна, слепа давяраючы «спецыялістам».

Дух і стыль супрацоўніцтва, а не канфрантацыю абяцае такая палітыка грамадству, замучанаму дзесяткамі гадоў варажнечы, аж да поўнага фізічнага вынішчэння палітычных праціўнікаў. Няўжо грамадства Беларусі, найбольш абяскроўленай рэспублікі, не заслужыла на прыход здаровага сэнсу і чалавечай культуры ўзаемаадносін бакоў хоць бы і ў палітыцы? Няўжо мы так і не зможам выйсці з заварожанага д'ябальскага кругу манапалізму на ўладу, маналагічнай формы існавання думкі, з ярма амбіцыйнасці, а ўрэшце паўпраўды?!

г. Брэст.

У нумары за 17 лістапада на старонках штотыднёвіка былі змешчаны лісты М. Пракаповіча і В. Мароз, у якіх расказвалася пра восеньскія Дзяды ў Брэсце. Як вядома, над арганізатарамі і ўдзельнікамі жалобнага мітынгу-рэквіема былі ўчынены судовыя разбірацельствы. У дадатак да артыкула У. Калесніка друкуем допіс у рэдакцыю мінскага юрыста Валерыя Сакалова, які ў якасці абаронцы ўдзельнічаў у судовым працэсе.

Для чаго ў Феміды меч?

Не магу не адклікнуцца на публікацыю на старонках штотыднёвіка 17 лістапада лістоў М. Пракаповіча і В. Мароз. Справа ў тым, што 9, 10 і 15 лістапада мне давялося абараняць інтарэсы грамадзян Бакіевіча, Базана, Пракаповіча, Сіманава ў нарсудзе Ленінскага раёна г. Брэста пад час разгляду ў адносінах іх адміністрацыйных матэрыялаў.

Скажу адразу: ехаў у Брэст з насцярогаю, бо ведаў з паведамленняў прэсы, як падобныя матэрыялы разглядаюцца ў сталіцы рэспублікі. Аднак некаторыя мае трывогі былі дарэмныя. Суддзі Ленінскага раёна Брэста, якія разглядалі справу, паводзілі сябе карэктна, вытрымана, як абаронца абвінавачаных я дапускаўся ў залу без усялякіх перашкод. На гэтым, бадай, і скончылася незаплямленасць, аб'ектыўнасць брэсцкага правасуддзя. А ў астатнім, пры разглядзе практычна ўсіх адміністрацыйных матэрыялаў, за выключэннем хіба справы ў адносінах да грамадзяніна Аляшкевіча, суддзямі Ленінскага раёна Брэста была ўчынена непрыхаваная судовая расправа. Я не маю на ўвазе памеры і формы пакаранняў. Суддзі Карпук, Сіманаў, Сучок не спрачаліся паміж сабою ў жорсткасці прысудаў, але ў дзеяннях кожнага з іх выразна праглядвалася тэндэнцыя любою цаною і як мага хутчэй, зусім не разбіраючыся ў сутнасці справы, прыцягнуць занадта актыўных грамадзян да адміністрацыйнай адказнасці.

Перад пачаткам разгляду падсуднымі было пададзена хадайніцтва аб аб'яднанні ўсіх матэрыялаў у адну справу і разглядзе яе публічна па месцы працы любога з прыцягнутых да адказнасці. Хадайніцтва несумненна абгрунтаванае, правільнае, бо ўсім ім былі прад'яўлены аднолькавыя абвінавачванні — арганізацыя 28 кастрычніка ў Брэсце несанкцыяніраванага мітынгу-рэквіема Дзяды. Дарэчы, і сведкі па ўсіх выпадках былі адны і тыя ж. Палажэнне Кодэкса БССР аб адміністрацыйных правапарушэннях такому запатрабаванню не пярэчыць. Разгляд падобных матэрыялаў у працоўных калектывах цяпер надзвычай актуальны, ён толькі падняў бы прававую выхаванасць людзей. На жаль, кожны з названых мною суддзяў хадайніцтва катэгарычна адхіляў, нават не абцяжарваючы сябе тлумачэннямі. Думаецца, няма патрэбы ў тлумачэннях падобных дзеянняў, яны сведчаць пра тое, што да сапраўды прававой дзяржавы нас чакае нялёгкі шлях.

Грамадзяне, якіх я абараняў, зусім справядліва ўсумніліся: ці быў кворум пад час пасяджэння 23 кастрычніка 1989 г. выканкома Ленінскага раёна г. Брэста, на якім было прынята рашэнне аб забароне правядзення мітынгу-рэквіема. Невыпадкова ж на ўсіх копіях прынятага райвыканкомам рашэння адсутнічаў спіс прысутных. Намі былі запатрабаваны арыгіналы пратаколаў пасяджэнняў райвыканкома, поўны спіс яго членаў і пералік паўнамоцтваў. Аднак і гэта хадайніцтва ўсе як адзін суддзі дружна адхілілі, спаслаўшыся, што разгляд правільнасці рашэнняў райвыканкома не ў кампетэнцыі суда. Меркаванне, магчыма, і слушнае, але гэта не вызваляе суддзяў ад праверкі і ацэнкі довадаў абвінавачаных. І калі б яны пацвердзіліся, то суддзі павінны былі спыніць разгляд адміністрацыйных матэрыялаў і звярнуцца з прадстаўленнем у выканком Брэсцкага гарадскога Савета народных дэпутатаў на прадмет адмены рашэння выканкома Ленінскага раёна ад 23 кастрычніка 1989 года.

У багіні правасуддзя Феміды, як вядома, на вачах — павязка, што азначае яе поўную і незалежную аб'ектыўнасць. Аднак нашы ўлады і некаторыя іхнія пакорлівыя служкі па-ранейшаму разумеюць гэты сімвал па-свойму: маўляў, часам можна й схітрыць, багіня ўсё роўна не заўважыць або зробіць выгляд, што не бачыць. Яны забываюцца, што ў адной руцэ ў Феміды — вагі, а ў другой — меч. Мусіць, невыпадкова. І лепей з ім не жартаваць.

Валерый САКАЛОЎ,
адвакат.

КАБ ПЕРААДОЛЕЦЬ АДЧУЖЭННЕ

У. Конан. Ля вытокаў самапазнання. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989 г.

Глыбіня мінулага ці бездань будучыні?.. На такі роздум наводзіць у дачыненні да беларускай нацыянальнай культуры адносна невялікая кніга У. Конана. Прываблівае ўжо сама назва — «Ля вытокаў самапазнання». Ідэяй самапазнання пранізаны ўсе сусветныя рэлігіі, калі разглядаць іх першавыткі. Глыбокія думкі пра самапазнанне знаходзім у індыйскіх прарокаў. Варта дадаць і тое, што рэлігія і філасофія зліваліся ў арганічнае цэлае ў старажытнаіндыйскім светапоглядзе.

Самапазнанне — інтэнцыя, якая была ўласціва не толькі старажытнаіндыйскім філасофскім вучэнням. Словы «зведай сябе» любы наведвальнік мог пачытаць у Дэльфах. У старажытнай Грэцыі да гэтага імкнуўся не толькі Сакрат, але і Фалес, якога лічаць першым філосафам. На пытанне, што лягчэй за ўсё, Фалес адказаў: даваць парады другому, а цяжэй за ўсё — зведаць самога сябе.

Грунтоўнасцю вызначаюцца і назвы раздзелаў Кананавай кнігі: «Фальклор у сістэме духоўнай культуры: гісторыя і сучаснасць», «Гратэскны вобраз свету, або Карнавальная прырода казкі», «Лірычны вобраз свабоды: ідэал і трагедыя штодзённасці», «Раніца сумлення, або Катэгарычны імператыў фальклору». Чытач, які мел нагоду зазірнуць у кнігі М. Бахціна ці У. Пропа, заўважыць перагукванне з іхнімі ідэямі, прачытаўшы адны толькі назвы праблем, што трапілі ў поле зроку нашага філосафа. Аднак нельга не адзначыць і тое, што ў кніжцы У. Конана вымалёўваецца менавіта нацыянальны і самастойна прадуманы вобраз фальклору.

Аўтар слушна адасабляе міф і фальклор. Пачынаючы развагі пра гэта, У. Конан звяртаецца да прац еўрапейскіх даследчыкаў В. Вундта, Л. Леві-Бруля, Д. Фрэзера. Пры гэтым у поглядах Л. Леві-Бруля вылучае самае істотнае: усталяванне спецыфікі так званага «прагалічнага» мыслення, якім той лічыў міф. Сацыяльна-псіхалагічная глеба, на якой нараджаецца міф, — гэта розныя табу, атаясамліванне разнастайных аб'ектаў ды іх вобразаў, а далей тоеснасць часткі і цэлага, аб'ектыўнага і суб'ектыўнага і г. д. Усё гэта пераходзіць і ў фальклор. Разам з тым, вобразная сістэма фальклору мае сваю структурна-змястоўную спецыфіку. Атрымліваецца, што «казка для яе стваральнікаў і слухачоў — мастацкая выдумка, супрацьпастаўленая рэальнасці, у той час як міф для міфатворцаў ёсць сама рэчаіснасць». У. Конан слушна крытыкуе У. Пропа, які адступае ад такога разумення міфа і казкі.

Але як усё ж такі канкрэтна трэба разумець міф? Найлепшы адказ на гэтае пытанне можна знайсці, на мой погляд, у працах А. Ф. Лосева. Выдатны рускі мысліцель у цэлым шэрагу сваіх прац малюе карціну гістарычнага развіцця міфа і міфатворчасці. Перш за ўсё, міф трэба разумець як форму свядомасці, якая адпавядае першабытнаграмадскаму ладу. У гэты час чалавек яшчэ слаба вылучае сябе з прыроды. Адпаведна, уся прырода паўстае, як і сам чалавек, не толькі жывой, але і адухоўленай. У такім кантэксце міф будзе непасрэдна ўсвядомленай рэчаіснасцю.

Са змяненнем гістарычных форм свядомасці змяняецца і характар міфа, які пераходзіць у іншыя якасці духоўна-субстанцыяльнай асновы. Інакш кажучы, пазнейшая за першабытную свядомасць у тым ці іншым выглядзе захоўвае міфалагічныя рысы да нашага часу. Паступова міф быў асэнсаваны самім чалавекам як гісторыя, аповяд пра дзеі багоў і герояў. У іншых адценнях свайго значэння міф — гэта слова, а тым самым мы маем ужо справу непасрэдна з мастацкім творам.

У міфе непасрэдна паўстае наяўная рэчаіснасць. У фальклоры ж мы сустракаемся з мастацкай апрацоўкай міфа. Толькі гэта не прыватны мастацкі твор. Нават калі вядомы чалавек, са слоў якога запісаны той ці іншы твор, мы не можам адназначна казаць пра ягонае аўтарства. Аўтар тут народ, яго векавечная культурна-гістарычная праўда. Я хачу прывесці толькі два прыклады.

Ёсць прыгожы народны звычай — талака. Пасля тэрміновай альбо асабліва цяжкай працы, на якую збіраюцца ўсім людам, робіцца агульнае вясёлае застолле. Меладычны змест талочных песень, сярод якіх шмат працоўных, перш за ўсё супадае са зместам каляндарных. У некаторых выпадках і тыя, і другія — блізкія да вясельных. У дзеянні быццам бы прымаюць удзел усе, нават неадухоўленыя рэчы. У выніку можна ўбачыць увесь космас, што выступае як адзіная абшчына. І з'явы прыроды, і праца, такім чынам, становяцца напоўненымі эстэтычным сэнсам. Трэба заўважыць, што ідэя вольнай касмічна-мастацкай творчасці іманентна прысутнічае ва ўсіх фальклорных творах. Гэта дало магчымасць нямецкаму кампазітару Р. Вагнеру зрабіць на фальклорнай глебе свайго роду прарыў у мастацтва будучыні. А яшчэ хацелася б мне згадаць адну цудоўную казку. Яе запісаў ад выдатнага казачніка Рэдкага А. К. Сержпутоўскі і назваецца яна «Гуслі».

Казачнік пачынае баяць, сапраўды па-мастацку апісваючы і людзей, і прыроду: «Жыў калісь круглы сірата Іванычык. Яшчэ маленькім астаўся ён без айца і без маткі. Узяла яго к сабе хрышчоная маці, падгадавала трохі да й аддала ў людзі пасці гусі. Пасе ён гусі да разглядвае божы свет, а кругом так гожа, так радасна. Яснае сонейка свеціць і хукае бы на дзіцятка родная матка. Ветрам ціхенька калыша зялёна вецце на вербах. Рака бліщыць праз рэдкія кусты алешніку, бы тое люстэрка, што дзядзька купіў сваёй дачцэ Ганне; а ў заторе адбіваюцца тоўстыя, старыя дубы, курэнь дзеда Ахрэма кала перавоза, стог леташняга сена з плотам кругом і нават каровы суседняе вёскі, што пасуцца на беразе. Толькі ўсё гэта дагары нагамі...»

Ужо на самым пачатку казкі мы сутыкаемся з мастацкім уяўленнем прыроды ды з дасціпнымі і тонкімі псіхалагічнымі назіраннямі, якія пасля атрымліваюць сваё далейшае развіццё. А тое, што ўсё гожае дагары нагамі і што Іванька на хвілінку задумаўся, чаму гэта так, замаўляе не толькі сумную, а й трагічную танальнасць казкі. Прычым нельга сцвярджаць, што казачнік выключна на гэтай танальнасці і прыпыніўся. Там, акрамя адчаю, што завёў Іваньку ў пекла, ёсць і высакародства, якое ўратавала не толькі ягоную хросную маці, але і самога Іваньку. Герой нават атрымлівае надзвычай каштоўную ўзнагароду: чароўныя гуслі. Там ёсць і камізм, які побач з байкамі пра чароўныя гуслі і знахарства п'янчужкі змяшчае добразычлівую насмешку над усім тым. Там ёсць і надзвычай цвярозы рэалізм на заканчэнне казкі, бо казачнік не бярэцца вызначаць дакладны лёс вызваленага музыкі. Міфічна-магічнае, рэлігійнае, чароўнае сплятаецца з мастацкім, маральным, рэалістычным.

Такім чынам, нават адна гэтая казка змяшчае ў сабе ўсе тыя рысы, якія У. Конан знаходзіць у фальклоры ўвогуле. Ён жа прасачыў іх на шматлікіх і чыста фальклорных, і біблейскіх матэрыялах, што вельмі ўзбагачае працу. І асабліва хацелася б падкрэсліць наступную выснову філосафа: «Між тым ля самых вытокаў трагічнага заўсёды былі свабода і свядомасць — спалучаныя паміж сабою духоўныя каштоўнасці жыцця. Паняцце свабоды звычайна мысліцца ў сацыяльна-палітычным і праваным аспектах. А між тым яно мае больш шырокі, быційны план, вызначаючы пэўную ступень аўтаномнасці суб'екта адносна аб'екта жывых форм у дачыненні да нежывой матэрыі, грамадства адносна прыроды і чалавечай асобы ў яе ўзаемасувязях з сацыяльным асяроддзем». Гэта мы можам заўважыць і на прыведзеных вышэй прыкладах, а тым больш у фальклоры ў цэлым. Цэнтральным з'яўляецца ідэал свабоды, спалучаны з трагедыяй жыцця. Аднак не менш значнай застаецца праблема сумлення.

Урэшце, у цэнтры ўвагі як фальклору, так і мастацкага твора — чалавечая асоба, якую адрозніваюць не толькі яе нацыянальная, саслоўная, прафесійная прыналежнасць, але найбольш яе маральны і духоўны свет. Прыгажосць тут выступае, як лічыў Кант, думку якога і падкрэслівае ў сваіх разважаннях У. Конан, у якасці сімволікі маралі. У гэтай сувязі ён абгрунтавана закранае праблему невырашальнай супярэчнасці, антынамічнасці паміж паняццямі тэарэтычнага розуму і паняццямі «практычнага розуму», да прыкладу, бог, душа, неўміручасць, бясконцасць, карацей кажучы, тыя паняцці, што складаюць ідэал маральнай самасвядомасці. І калі ў Канта паміж імі бездань, то фальклорны твор перадае станаўленне народнага жыцця ад зямлі і да «нябёсаў» у арганічнай суцэльнасці. Толькі гэта не ва ўсвядомленай па-філасофску, а ў інтуітыўна-сімвалічнай форме.

У выніку і задумаешся, як той пастушок Іванька з казкі... Калі нават глыбокі розум Канта не здолеў разблытаць вечныя вузлы праблем чалавечых, то ці ўсе ўрокі ўзялі мы ў крыніцах народнай мудрасці, народнага мастацтва?.. І як бы высока ні ўздымалася філасофія, азірнуцца на агульнанародныя, а дакладней на свае нацыянальныя вытокі ёй ніколі не зашкодзіць. Фальклор, які б нацыянальны вобраз ён ні меў, каштоўны ў найбольшай ступені сваім універсальна-творчым характарам. І калі мы на самай справе жадаем пераадолець адчужэнне паміж людзьмі, то павучыцца тут нам ёсць чаму.

Сяргей КУПЦОЎ,
кандыдат філасофскіх навук.
г. Гомель.

---

1. АБАГУЛЬНІЎ бы ўсе гэтыя тэмы і пытанні так: нашая будучыня. Сёння ад кожнага з нас, як ніколі, залежыць, ці здолеем мы выкарыстаць шанц, дадзены нам гісторыяй. Бо, здаецца, ці не апошні гэта шанц. Таму і пачынаў я працу над п'есай-антыўтопіяй «Рэквіем па Блакітнай Даліне». Задумвалася яна як сацыяльная фантасмагорыя, перасцярога: гляньце, што з намі станецца, калі здрадзім шляхам, якія пачынаем цяпер намацваць. Аднак працу перапыніў: няма ў п'есе пакуль што тае паэзіі, музыкі, загадкавасці, якія адно і робяць п'есу п'есаю.

2. На недахоп творчых сувязей не скарджуся. Але абмяжоўваюцца яны пакуль што рэдкімі, хоць і цёплымі, размовамі ды спадзяваннямі, як мне здаецца, рэжысёраў, з якімі падтрымліваю добрыя адносіны, на тое, што прынясу ім некалі п'есу. Дарэчы, была задума напісаць разам з Сержуком Сокалавым-Воюшам п'есу па дамове з В. Мазынскім. Аднак Сяржук, так і не дачакаўшыся мяне, пачаў пісаць п'есы адзін і, чуў я, робіць гэта вельмі няблага. Меў я прапановы ад Мікалая Пінігіна, Андрэя Андросіка, які зладзіў на сцэне рэспубліканскага Дома мастацтваў чытанне ў асобах маёй п'есы «Жнівень пасля верасня», але на большае, на мой жаль, не рызыкнуў. Больш як год працаваў я ў тэатры-студыі Вітаўтаса Грыгалюнаса, выконваючы абавязкі загадчыка літаратурнае часткі, кіраваў літаб'яднаннем маладых драматургаў. Прыглядаўся да «Жніўня...» цяперашні мастацкі кіраўнік тэатра-студыі «Дзе я?» Мікола Трухан. З гэтым калектывам у мяне асабліва прыязныя адносіны. Там мяне ведаюць усе акторы, я ў іх як свой, як дома... Дапамагаю Трухану і рэжысёру Віталю Барноўскаму — гэта мае сябры — шукаць

У КАРОТКІМ адказе на анкету немагчыма не толькі асэнсаваць, але і пералічыць усе тыя праблемы, тэмы і пытанні, што абрынуліся апошнім часам на грамадства. Але сярод усяго ёсць нешта найгалоўнейшае, найважнейшае, што становіцца вызначальным у грамадскім і духоўным жыцці нашага народа. Найперш гэта чарнобыльская катастрофа, якую так настойліва называюць аварыяй. Толькі ж ці можна назваць аварыяй выбух, у выніку якога на галовы людзям высыпалася 6,4 мільярда кюры, што толькі па цэзію складае 60 працэнтаў усіх атамных выбухаў, якія мелі месца ў атмасферы. Як грамадзяніну, як пісьменніку гэта не дае спакою і вымагае дзеяння—у першую чаргу дзеяння пісьменніцкага.

Самае жахлівае ў нашай горкай сітуацыі, як мне здаецца,— тое, што мы пачынаем звыкацца з бядою. Прывыканне, адаптацыя да апакаліпсічнага — гэта бадай што самае небяспечнае, і менавіта яно, прывыканне, больш за ўсё і трывожыць і непакоіць. Раўнадушша «спецыялістаў па Чарнобылю» пачынае пераходзіць на сотні тысяч, а то і на мільёны тых, каго ахіну-

---

ПОШУКІ, ЗНАХОДКІ

Дрыбінскія шапавалы і катрушніцкі лемязень

Неаднойчы бываючы ў вёсцы Дрыбін Горацкага раёна, я заўважаў некаторыя ўласцівасці мовы і быту жыхароў гэтай вёскі. Але спачатку — адкуль пайшла назва вёскі? З якіх часоў жыхары яе займаюцца шапавальскім рамяством? Аб усіх гэтых пытаннях можна даведацца з артыкулаў беларускага краязнаўца Е. Р. Раманава, якія былі надрукаваны ў кнігах «Живая давнина» (1880 г.) і «Сборник статей Могилёвских губернских ведомостей» (1901 г.).

Назва вёскі Дрыбін, як сведчаць Раманаў і сучасны даследчык В. А. Жучкевіч у кнізе «Чаму так названа?», пайшла ад прозвішча ці клічкі *Дрыба*, Дрыбша, якая існуе і ў нашы дні. Першапачатковы сэнс гэтай клічкі — слабы, хілы чалавек.

Пасля рэформы 1861 года склалася так, што амаль трэць жыхароў вёскі была беззямельнай. Жыхары яе ішлі ў заробкі. Адны — у адходныя промыслы (землякопныя), другія — на фабрыкі і шахты Юзаўкі, трэція заняліся кустарным промыслам дома — калёсным, бондарскім, воўначасальным, валёначна-шапавальскім.

Калі ж яно ўзнікла ў Дрыбіне? Больш як 200 гадоў назад. Тады, як лічыць Е. Р. Раманаў, быў фальварак Дрыбін і вёска Стары Дрыбін. Адзін з уладальнікаў маёнтка для таго, каб прыцягнуць жыхароў да новага месца, пачаў запрашаць усіх сяліцца на гэтай зямлі. Спачатку навасельцы былі вольнымі сялянамі, потым іх сталі далучаць да адбывання паншчыны і іншых павіннасцей.

У ліку асеўшых у Дрыбіне сялян былі выхадцы са смаленскіх, ніжагародскіх губерняў, дзе ўжо атрымала развіццё воўначасальнае рамяство. Пасяліўшыся на новым месцы, яны не забылі свайго промыслу і пачалі рабіць тое, што карысталася попытам — *лямцы* (падкладка пад хамут) і шапкі. Валянне шапак і дало саматужнікам назву — «дрыбінскія шапавалы». З цягам часу прыезджыя майстры пачалі далучаць да свайго рамяства тутэйшых жыхароў, і «шапавальства» распаўсюдзілася па ўсёй акрузе.

У час прыгоннага права шапавалы-вандроўнікі называліся саматужнікамі-адходнікамі. Інструменты іх былі не вельмі складаныя. «Дзе шапавал стаў, там яго і стан», — казалі яны самі пра сябе. Памяшканне і ўмоў для сябе не патрабавалі. Дзе-небудзь у кутку хаты ўваб'е шапавал металічны крук, нацягне «брынду» (загнутая палка са струной з авечай кішкі). Струна разбівае воўну, і з яе шапавал робіць шапку, лямец, валёнкі і іншае. Выкарыстоўваліся *нажніцы, іголка, шліфунец* і *калодка*.

Калі ж ішлі шапавалы ў заробкі? Як толькі канчаліся палявыя работы больш за 650 чалавек з Дрыбінскай воласці (1900 г.), сабраўшы свой няхітры рыштунак са знакамітай «бryндай» на плячах ішлі ва ўсе куткі Расіі. Як сведчыць Е. Р. Раманаў, адзін шапавал (Шарлоўскі) папаў нават у Злучаныя Штаты Амерыкі, дзе жыў доўгі час і высылаў сям'і больш як трыста рублёў у год.

Дрыбінскія шапавалы часта прыбягалі да сваёй умоўнай, прафесійнай мовы, якая атрымала назву «катрушніцкі лемязень». Дарэчы, карысталіся ёй толькі ў час вандравання і зрэдку дома, на радзіме.

Чаму з'явілася такая мова? Этнографы тлумачаць гэта імкненнем шапавалаў захаваць свае прафесійныя сакрэты. Многія словы «катрушніцкага лемязеня», як лічыць Е. Р. Раманаў, грэчаскага паходжання, шэраг слоў запазычаны з лацінскай, нямецкай, яўрэйскай, чэшскай, польскай і іншых моў.

Для выказвання большасці паняццяў бяруцца звычайныя беларускія словы з дабаўленнем наперадзе прыставак «ку» або «шу». Напрыклад, восень—шусень. У некаторых словах пераствўляюцца склады. Напрыклад, салома — ласома, у іншых змяняецца канчатак з устаноўкай новага суфікса. Напрыклад, сівы — сівымны, чытаць — чыторацць і г. д.

Назавём яшчэ некаторыя прылады «катрушніцкага лемязеня» (катруха — шапка, лемязень — мова шапавалаў). Е. Р. Раманаў у 1901 годзе склаў яе слоўнік. У яго ўвайшлі словы: вечар — шувечар, людзі — кулюдзі, пчала — бурхотня, галава — глаўдзя, рука — хірка, вуха — слыхта, нага — хадуля, капуста — лапуха, сякера — машура і г. д. Усяго ім сабрана каля 400 слоў.

Матэрыял аб дрыбінскіх шапавалах і іх мове будзе прадстаўлены ў этнаграфічным аддзеле Горацкага раённага краязнаўчага музея. Добра, каб ён быў таксама і ў рэспубліканскім этнаграфічным музеі.

У. ЛІУШЫЦ,
кандыдат філалагічных навук.
г. Горкі.

АД РЭДАКЦЫІ

Усё часцей і ў прыватных размовах, і са старонак перыёдыкі чуваць галасы аб тым, што перабудова прадаставіла пісьменнікам свабоду творчасці, а ўзровень нашай мастацкай літаратуры застаецца такі ж самы. Не толькі чытачы, але і самі пісьменнікі наракаюць на адсутнасць смелых і вострых высокамастацкіх твораў, для з'яўлення якіх, здавалася б, існуюць зараз спрыяльныя ўмовы. Пагадзіцеся, што пэўная доля праўды ў гэтых нараканнях ёсць, а значыць ёсць і пэўныя прычыны, якія прывялі да гэтага сумнага становішча. Адну з такіх прычын назваў у сваім артыкуле «Назад ці наперад. Некалькі меркаванняў аб перабудове» Васіль Быкаў («ЛіМ» за 24 лістапада г. г.). «Мабыць, і тут (у мастацтве. — РЭД.) патрэбна змена пакаленняў, каб пазбавіцца ад спрадвечнага заняволення, авалодаць неабходнаю доляй таго капіталу духоўнасці, які аплаадняў мастацкую класіку і ад якога мы семдзесят год былі адчужаны».

Асаблівасць сённяшняга дня ў тым, што і празаікі, і паэты, і драматургі — або, прынамсі, многія з іх — сталі публіцыстамі. У асабліва напружаныя, як кажуць зараз, «судзьбаносныя» часы пісьменніку, відаць,

Анкета «ЛіМа»: слова драматургам

1. Якія тэмы, якія пытанні грамадскага і духоўнага жыцця народа Вас асабліва хвалююць сёння?

2. Ці ёсць у Вас творчыя сувязі з тэатрамі рэспублікі? Калі не, *то што гэтаму перашкаджае?*

3. Якім бачыцца Вам бліжэйшае будучае беларускай драматургіі і беларускага тэатра?

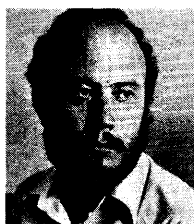

Алесь АСТАШОНАК

НА РАЗДАРОЖЖЫ

п'есы, гляджу ўсе спектаклі, спрабую нешта падказаць, был з тэатрам на гастролях у Вільнюсе, пісаў рэкламныя анатацыі, запісваўся на Літоўскім радыё і тэлебачанні, выступаў перад спектаклямі.. Лічу гэты калектыў і надзвычай цікавым, і абдзеленым увагаю. Як на маю думку, дык ён з усіх нашых тэатраў найбольш рэжысёрскі, пластычны, асацыятыўны, — сучасны, найбольш у пошуку.

Падтрымліваю творчы кантакт з мастацкім кіраўніком тэатра ДК МТЗ «На Старым Бродзе» Міколам Шутавым, які чатыры гады назад вельмі ўзрадаваў мяне пастаноўкаю майго «Камедыянта», з галоўным рэжысёрам Рагачоўскага народнага тэатра Аляксеем Сількевічам, які мусіць паказаць сёлета гледачу прэм'еру маёй першай п'есы «Іскры ўначы», пастаўленай на прафесійнай сцэне яшчэ ў 1982 годзе.

Нарэшце, пераклаў нашым тэатрам 5 п'ес — з *англійскае*, французскае, рускае мовы.

Як драматург, я цяпер на раздарожжы. Прыкладна пяты ўжо год. Пісаць як раней не хачу, пісаць па-новаму не гатовы.

Тут, па-мойму, не адна мая бяда.

3. У нас не адны драматургі, але нават і многія рэжысёры задужа перабольшваюць значэнне на тэатры **слова**, як ледзь не адзінага дзейснага сцэнічнага(!) сродку, і недаацэньваюць, не ўсведамляюць, не спасцігаюць велізарнейшую ролю падтэксту, які ўжо і ў прозе, не кажучы пра паэзію, набывае вырашальнае, я сказаў бы, значэнне.

Згадаем геніяльны аповяд Міхася Стральцова «Смаленне вепрука»: «Вось што трэба было **загнаць у падтэкст.** А як загнаць, я не ведаў. Трэба было, каб адчувалася, як выходзіць на ганак чалавек, як ляскае за ім, а пасля дробна брынчыць клямка; ён чуе гэта, але і наваколле пачынае ўжо валодаць ім, і вось тут, на самай трэшчынцы ўвагі, услед за скавышлівым павевам ветру, сарока з-за пуні махнецца яму ў вочы тугою сваёй чарнатой, спалохаецца, кульнецца ўгору, востра блiснуўшы гэткай жа тугою беллю, і саслізне, падламаўшы крылы, у агарод, і на плот сігане адтуль, і трывожна зачачэкае, закалышацца там...»

У Чэхава вунь калі яшчэ было: пра што п'есы, здаецца,— гарбату ды гарэлку п'юць, пра надвор'е развважаюць, іншую нейкую драбніну распавядаюць,—а мы за ўсім гэтым ЖЫЦЦЁ бачым...

Сучасны драматург найчасцей, і не толькі на Беларусі, бачыць не тэатр, у якім ён растварaецца, а найперш сябе ў тэатры... Ён не служыць яму гатовы, а імкнецца, каб гэты тэатр —велізарнейшы ў параўнанні з ім, адзінотнікам, арганізм— служыў павелічэнню ягонае літарацкае славы...

Аднак жа і *рэжысёры нашыя* ў большасці сваёй, я сказаў бы, не лепшыя... Найчасцей павучаюць ментарскім тонам, як трэба пісаць: «Чытайце Шэкспіра, Ібсэна, Уільямса, Мрожэка, наведвайце сучасны тэатр» —дык гэта мы, драматургі, і *без вас ведаем. Толькі дзе нам* наведваць гэты самы сучасны тэатр? У Маскве, Вільнюсе, Тбілісі? У Варшаве, Лондане, Нью-Йорку?.. Бо ж *гэтыя* ментары паважна гамоняць пра сучасны тэатр, а самі жывуць, як па нашым імклівым часе, у тэатры дабіблейскае пары... Прачытаць са сцэны п'есу, расставіўшы акцёраў па кутох,— яшчэ не рэжысура. Так што як драматург я, шаноўныя панове рэжысёры, з поўнай адказнасцю і ў цвярозай свядомасці дэкларую: ідзе паміж намі на Беларусі, і досыць даўно, двубой роўны-няроўны. Роўны ў тым дачыненні, што ці не аднолькава мы, браткі, адсталі ад таго лепшага, што маюць у свеце вядучыя драматургі і рэжысёры. А няроўны, бо апошняе слова ўсё ж за вамі. Вы кіруеце балем, забываючыся на тое, што баль адбываецца не надта вясёлы.

Сярод драматургаў вельмі *тонка адчувае падтэкст і прыроду* сучаснага тэатра А. Папова, аднак жа яна літаратарка расейская, якая толькі жыве на Беларусі... Шкада, што так і не з'явілася на сцэне выдатная п'еса Г. Марчука «Пеўчыя сорак першага года»—застойны, кажуць, быў час... Дык, можа, сёння паставіць яе, не зважаючы на тое, што да чарговае круглае гадавіны Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне застаецца шэсць гадоў?

І другая найважнейшая праблема ёсць сёння на беларускім тэатры: ён—БЕЗНАЦЫЯНАЛЬНЫ—і ў гэтым, перакананы, ягоная трагедыя. Не можа сапраўднае мастацтва не быць нацыянальным, толькі такое яно і бывае, якім бы агульначалавечым ні з'яўлялася. Не могуць акторы быць дасканалыя, іграючы па-беларуску, думаючы па-расейску, не могуць, калі мова іхняя—спатыкач нейкі, а не мова. Але гэтая самотная гаворка мною ўжо не раз вялася, «а калёсы і цяпер там», дык не хочацца марнасловіць.

Няўжо ж тэатры нашыя такія глухія да нацыянальнай трагедыі шматмільённага славянскага народа, трагедыі, якая можа стаць непапраўнаю?.. Калі сёння нават маладзенькія, наскрозь гарадскія, «захіпаваныя» рокеры з «Уліса» ды «Мроі», «Мясцовага часу» ды «Бонды» заспявалі з імпэтам і болем на роднае мове?..

Дык якая бачыцца мне будучыня беларускае драматургіі ды тэатра?..

Я спавядаю адну веру: РОЗУМ заўсёды перамагае.

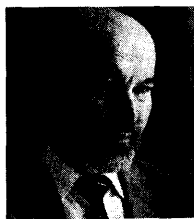

Алесь ПЕТРАШКЕВІЧ

ХВАРОБА ЦЯЖКАЯ І НЕБЯСПЕЧНАЯ

ла сваім крылом чарнобыльская навала. Атамнай смерці не відно, чаго ж яе баяцца пры нашай цемнаце і недасведчанасці ў тонкасцях «мірнага атама»? Гэтым пакарысталіся палітыканы ад навукі і медыцыны. Цяпер ужо відавочна, што першай здрадзіла народу, здрадзіла Гіпакрату высокая медыцына ў асобе Акадэміі навук СССР. Менавіта яе супрацоўнікі на чале з віцэ-прэзідэнтам Ільіным пры падтрымцы Міністэрства аховы здароўя СССР сфармулявалі знакамітую, цяпер ужо на ўвесь свет вядомую канцэпцыю бяспечнага пражывання на забруджанай і забітай зямлі. Змест яе вынаходцам удалося ўкласці ў два радкі машынапісу: «Установить предел индивидуальной дозы за жизнь (70 лет) от суммарного внутреннего и внешнего облучения 35 бэр».

Вось і ўся навука! Устанавіць і ўсё тут, а абарыгены сцерпяць, як сцярпелі многае ў далёкай і недалёкай гісторыі.

Пацярпеўшы паражэнне ў сутычцы з беларускімі вучонымі, якія лічаць, што чалавек не можа жыць там, дзе нельга атрымаць чыстых прадуктаў харчавання, каманда Ільіна перайшла ў наступ. Сведчанне гэтаму пасланне за 92 подпісамі ў самую высокую інстанцыю нашае дзяржавы, якое паралельна было распаўсюджана на сесіі Вярхоўнага Савета БССР у якасці афіцыйнага дакумента. «Пасланне», відаць, трэба разумець як спробу яшчэ раз паказаць тутэйшым «кузькину мать» — за тое, што не пагаджаюцца прыняць па 35 бэр на душу і насупраць «навуцы» хочуць жыць больш за 70 гадоў кожны.

Чым не тэма? Чым не сюжэт для трагікамедыі? І гэта было б смешна, калі б не было так сумна.

Ці ёсць у мяне творчыя сувязі з тэатрамі рэспублікі? Лепш спытацца ў кіраўнікоў гэтых тэатраў, ці ёсць у іх сувязі з беларускімі драматургамі. Можна было б паставіць такое пытанне і перад Саюзам тэатральных дзеячаў Беларусі, і перад яго старшынёй асабіста.

Дакладна ведаю, што яны спашлюцца на крызіс беларускай драматургіі. Дарэчы, на гэта ва ўсе часы спасылаліся тыя, хто не разумеў і не ведаў беларускую культуру і гісторыю. Пра беларускую п'есу і яе поспехі за межамі Беларусі ў гэтых «дзеячаў» гаварыць не прынята, як не прынята гаварыць пра зацяжны крызіс дэнацыяналізаванага беларускага тэатра. Так што папрок у свой адрас ніхто асабіста можа і не прымаць...

Пытаецеся, як бачыцца мне бліжэйшае будучае беларускай драматургіі і беларускага тэатра? Думаю, што драматургія беларуская не памрэ, калі ёй стане яшчэ горш, а то, глядзіш, і нешта яшчэ народзіць... у муках і пакутах. «Так, як было, ужо не будзе. Будзе так, як было!» — любіў казаць наш незабыўны Уладзімір Дзядзюшка, якому беларускі тэатр быў бацькавым домам, а не камуналкай. А было ў тэатры ўжо многае. Новае ж сёння ў тым, што дзякуючы тэатральнаму эксперыменту ў яго прыйшоў гандляр як у пераносным, так і ў прамым значэнні гэтага слова. І пакуль з гандлёвай кропкі тэатр не ператворыцца ў храм нацыянальнага мастацтва, яго будучыня цьмяная і неакрэсленая. І не толькі ў нас... Пакуль што нават сама думка аб стварэнні новых беларускіх тэатраў выклікае ў некаторых кіраўнікоў СТД Беларусі такі прыступ алергіі, што яе высыпка на старонках саюзнага часопіса яскрава сведчыць пра хранічную, невылечную хваробу.

Хто з вас, шаноўныя чытачы, *бачыў* на падмостках беларускіх ды і рускіх тэатраў у Беларусі, напрыклад, чатыры новыя п'есы Івана Чыгрынава, *п'есу не менш* вядомага Вячаслава Адамчыка або драматургію Анатоля Кудраўцава, якога сёння ведае ўся краіна? Дык пра што тут гаварыць?..

Алергія ад нацыянальнага — хвароба цяжкая і небяспечная. І ўсё ж абнадзейвае ідэя Міністэрства культуры БССР аб утварэнні новага нацыянальнага тэатра, які мае размясціцца ў новым будынку Палаца культуры рэспублікі на Кастрычніцкай плошчы ў Мінску. Будзем чакаць.

недастаткова кантакту з чытачом толькі праз пасрэдніцтва мастацкіх твораў. Здавалася б, *не так ужо і складана* атрымаць трыбуну для выказвання сваіх поглядаў аб праблемах літаратуры і праблемах сучаснасці. Але так здаецца толькі на першы погляд. Рэспубліканскі перыядычны друк не надта ахвотна прадастаўляе свае старонкі беларускім пісьменнікам. (Заўважце, не проста пісьменнікам, а менавіта беларускім, такім чынам падкрэсліваецца, відаць, часовасць існавання на Беларусі, гэтага, умоўна кажучы, «пісьменніцкага саслоўя»). Што ж да літаратурных выданняў, то і яны нярэдка ўнікаюць гаворкі пра набалелыя пытанні творчасці. Для маналога ў такім разе застаюцца пісьменніцкія сходы і пленумы, але там абмежаваныя аўдыторыя і час.

Падобныя развагі ў нейкай ступені і падштурхнулі аддзел крытыкі «ЛіМа» правесці анкетаванне пісьменнікаў, прадстаўнікоў *розных жанраў*. Анкета гэтая распачалася летам і доўжылася амаль паўгода. Сваімі поглядамі на стан сучаснага мастацкага слова, грамадзянскімі і творчымі клопатамі, а таксама планамі на будучыню падзяліліся з чытачом каля 30 чалавек. Сярод іх старэйшыя нашы пісьменнікі, імёны якіх добра вядомыя чытачам: Іван Шамякін і Алесь Асіпенка, Сяргей Грахоўскі і Мікалай Матукоўскі, Алесь Петрашкевіч і Валянцін Тарас. Былі і маладыя, тыя, хто выдаў першыя кнігі або заявіў пра сябе цікавымі публікацыямі: Алесь Пісьмянкоў, Уладзіслаў Рубанаў, Алесь Асташонак, Адам Глобус, Ірына Багдановіч, Іван Афанасьеў, Алесь Наварыч і іншыя. Не абмінула ўвагай *рэдакцыя і пакаленне* саракагадовых, воляй лёсу, відаць, найбольш абыдзенага ў нашай літаратуры. На старонках «ЛіМа» атрымалі слова Люба Тарасюк, Ніна Мацяш, Георгій Марчук, Васіль Ткачоў, Марыя Вайцяшонак.

Адказы на пытанні анкеты былі часам нечаканыя і непадобныя адзін на аднаго. Ды і пытанні прадстаўнікам розных жанраў задаваліся нестандартныя. Сярод іх былі надзённыя, што вызначаюць спецыфіку сённяшняга дня. («Ці просяцца *на паперу тэмы сённяшняга* грамадскага абнаўлення?», «Як паўплывала на Вашу творчасць адмена «забаронных» тэм?»). Былі пытанні і больш вузкія, што тычыліся спецыфікі развіцця тых ці іншых літаратурных жанраў. Часам рэдакцыя свядома «правакавала» аўтараў на дыскусію, што не заўсёды, праўда, атрымлівалася.

Варта згадаць, што анкета зацікавіла не толькі літаратараў-прафесіяналаў, але і нашых чытачоў. «Погляд збоку» — такім шматзначным загалоўкам пазначыў свой допіс у рэдакцыю чытач з горада Багародзіцка Тульскай вобласці Яўхім Кохан. Выбачаючыся перад рэдакцыяй «за недапушчальнае парушэнне табелю аб рангах, за самадзейнае ўмяшанне ў анкету», ён дзеліцца сваімі трывогамі і развагамі пра стан сённяшняга прыгожага пісьменства. Што такое натхненне? — пытаецца Я. Кохан і сам адказвае: «Гэта няспынны ўнутраны дыялог паэта са светам, часам, людзьмі, самім сабой». А між тым нянькі-рэгламентатары, літаратурныя бюракраты камандавалі «ісці ў нагу з часам», што практычна азначала ісці ў нагу з іхнімі густамі, з іхнім дыктатам. Але ж нянькі і сёння, бадай, не зніклі, хоць штаты іхнія і скараціліся, падкрэслівае чытач.

Рыгор Родчанка са Слуцка свой ліст прысвяціў пытанням крытыкі. Наша крытыка яшчэ ў зародкавым стане, лічыць ён. Вялікія людзі ў грамадстве з'яўляюцца тады, калі на іх ўзнікае попыт. Цяпер самы час чакаць вялікага крытыка, піша Р. Родчанка, высока ацэньваючы крытычныя выступленні ў друку Т. Чабан і С. Дубаўца.

У нейкай ступені і самі пісьменнікі ў сваіх адказах пагаджаліся з тым, што не толькі крытыка, але і ўсе жанры беларускай літаратуры «існуюць сёння з відавочна выяўленай затарможанасцю» (А. Сямёнава). Праўда, прафесіяналы да хуткага з'яўлення «новага а мудрага» крытыка ставяцца з пэўнай доляй скепсісу. Бо «выдатная белетрыстыка нараджае выдатную крытыку» (А. Сідарэвіч), бо нашым крытыкам пакуль што «бракуе індывідуальна-філасофскага пункту гледжання» на свет і літаратуру (І. Жук). Што можа паспрыяць развіццю крытычнай думкі? «Сапраўдны суверэнітэт Беларусі, дзяржаўная мова, ліквідацыя папярэдняе цэнзуры, некалькі раўнапраўных літаратурных суполак са сваімі выданнямі і выдавецтвамі» (С. Дубавец).

Своеасаблівым падагульненнем гаворкі пра стан сучаснай крытыкі стаў артыкул У. Калесніка «Абнавіцца духам» («ЛіМ» за 15 верасня г. г.), дзе аўтар адзначаў, што «стымулам крытыкі павінен быць клопат і адказнасць, атмасферай літаратурных зносін — павага да апанента, мэтай — прафесіяналізм, культура творчасці». З гэтым выказваннем нельга не пагадзіцца. Як нельга не ўлічваць і тое, што зараз наша прыгожае пісьменства ўступіла ў пару, калі, па словах І. Шамякіна, «для нашага брата-пісьменніка, мастака наступае па сутнасці «залаты век».

Увогуле *пры* ўсёй самакрытычнасці, уласцівай кожнаму творцу як у адносінах да сябе, так і да ўсяе нашай літаратуры, лімаўская анкета выявіла, што большасць нашых аўтараў з надзеяй і аптымізмам глядзіць у будучыню. І вытокі гэтага аптымізму, бадай, найбольш выразна акрэсліў Д. Бугаёў: «Ва ўсе часы, калі грамадская атмасфера давала нейкія магчымасці для развіцця самой літаратуры і крытыкі, гэтыя магчымасці, як правіла, выкарыстоўваліся».

Натуральна, мы не змаглі «ахапіць» усіх членаў СП БССР і нават большасць з іх. Не ўсе, да каго мы звярталіся, пажадалі выказацца. Ёсць падставы наракаць на «ЛіМ» у літаратараў, што пішуць для дзяцей, і перакладчыкаў. Але ж ні ў кога, думаецца, няма сумнення, што старонкі тыднёвіка заўсёды адкрытыя для тых, хто мае сваю пазіцыю па тым ці *іншым* пытанні літаратурнага і грамадскага жыцця.

Мікола ТРАФІМЧУК

●

Душу ўстрывожыла раздолле,
адкрыўся сэрцу небакрай...
Давай надыхаемся ўволю
вясной, памаладзелы край!

І з гэтым прагным і адзіным
дыханнем прыйдзе адкрыццё:
у кожным лісціку — радзіма,
у кожнай кропельцы — жыццё.

І ў гэтым веснім акіяне
нарэшце мо уваскрашу:
у кожным воблачку — дыханне,
у кожным вобліку — душу.

●

Баюся,
што многае сёння губляю:
маўчу найчасцей,
найрадзей размаўляю.

Баюся,
што многае сёння губляю:
за дзень аддаю —
што за два набываю.

Баюся,
што многае сёння губляю:
мне б жыць-не тужыць,
а я — часу не маю!

●

Я луг зялёны ў сэрца не ўмясціў,
а марыў умясціць усю планету!
Хіба змагу адсюль куды пайсці,
не прычакаўшы будучага лета?

Пераджыву абрыдлую імжу,
і маразы, і белую завею...
І не пераступлю жыцця мяжу,
пакуль не ўбачу:
луг мой зелянее...

Жыццё

Дакучлівае сонца на спіне
і мулкая сцяжына пад нагамі...
І гэты рух канчаецца не намі
і пачынаецца не намі. Не!

Спыніцца —
значыць, у кругазварот,
не выйшаўшы з яго
ізноўку трапіць,
і траціць сілы,
дух высокі траціць
на ўсё, што ёсць
Жыццё,
Зямля,
Народ.

Павел ШРУБ

●

Патрабуюцца, патрабуюцца
рукастыя,
што не турбуюцца —
робаты
без вачэй і губ —
вось вам пэндзлі
заводскіх труб,
малюйце з баваўняных хмар
ядавіта-пярэстых пачвар...
«Патрабуюцца... Патрабуюцца...» —
аб'явы на кожнай будцы.
Сярод тысяч
ніводнай, хоць дробненькай
(хоць ты ўзвый ад шаленства!):
«Патрабуецца
майстар па воблаках,
каб былі з чысцінёй маленства...»

Алесь КАЖАДУБ

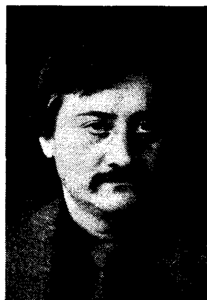

АПАВЯДАННЕ

ЗА ЎСЮ РАНІЦУ — з подсвяту да прыпёку — Аляксей падбіў толькі дзвюх качак. Настраляўся да звону ў вушах, а пацэліў усяго двойчы. Другую качку збіў, можна сказаць, па дарозе дахаты, ледзь не апошнім патронам. Наездзіўся, настраляўся, а ўжо напляваўся — нават сліны ў роце не засталося. Ды што ты будзеш рабіць, калі тыя качкі то задалёка, то завысока, адна шлёпнулася ў ваду якраз пасярод азярца, без сабакі не дастанеш. А самому раздзявацца і лезці ў халодную жнівеньскую ваду — толькі людзей смяшыць. Вось і пляваўся наўздагон качкам, махаў кулаком, смяяўся і ледзь не плакаў. Затое дахаты ехаў спустошаны, галава, як гарбуз без семак, стукні па ёй — загудзіць.

«Ніва» звыкла скакала на купінах і калдобінах, перапаўзала з адной палявой дарогі на другую, дзе проста імчала ўскрай поля, і галоўкі высокіх траваў стукалі па ветравым шкле, абсыпалі машыну пераспелым насеннем. Казытала ў носе, слязіліся вочы, зацякала выцягнутая шыя. Хацелася хутчэй выбіцца на добрую дарогу, нага ціснула на педаль газу, — і машына ледзь не ўскочыла ў вялізную яміну, якая разлягалася пасярод поля з мінулага лета. Так, якраз у гэтым месцы год назад успучыў зямлю магутны выбух. Адзін з вайсковых самалётаў, якія часта праносіліся над іхняй вёскай, не выйшаў з нейкага свайго піке і трэснуўся аб зямлю. Расказвалі, што рухавік улез у яе на некалькі метраў, як іголка ў масла. Згарэў фюзеляж, пілота і следу не знайшлі, а рухавік, камяк расплясканага металу, дасталі.

Яміна зеўрала сярод поля вялікая, яшчэ не зарослая травой, і глядзець на яе было вусцішна. Магіла, а не яміна.

Аляксей павольна аб'ехаў яе — і паімчаў паўз малады лясок, які неяк ацалеў між трох шырокіх палёў іхняга калгаса. Звычайна Аляксей спыняўся тут — машына залятала на груд, прабівала рэдкую сцяну кустоўя, рэзка спынялася на паляне. Гэта быў салаўіны лясок. У маі, калі пад лагодным, яшчэ не надта пякучым сонцам разгортвалася, развіналася маладое зяленіва дрэў і траваў, сюды падбіваліся салаўі з усяе аколіцы. Відаць, іх найбольш вабілі якраз вербалозы з чаромхамі, што густа атачалі бярозавы гаёк. Зацвітала чаромха, і адзін перад адным заходзіліся нябачныя салісты. У якую-небудзь з майскіх начэй Аляксей браў ватоўку, кавалак хлеба з салам, каб было чым раніцай перакусіць, і начаваў тут у машыне. Салаўіны аркестр граў без перадыху, і Аляксей распазнаваў у ім асобных маэстра, якім лягчэй было памерці, чым саступіць. Яны і не саступалі, шчодра раскідваліся жывымі гукамі, і расквечвалася начная цемра, цяплела. Аляксей убіраў, усмоктваў яе не толькі вачыма, вушамі, вуснамі, але і скурай. Раскрывалася чорная глыбіня неба, і мігатлівае, зменлівае святло каляровых зорак паколвала чалавека, працінала. Зямля падавалася насустрач небу, зацягвалася ў магутны вір сусвету, і чалавек кружыў разам з ёй, кружыў дзесьці побач з зоркамі...

Аднак у жніўні ні салаўёў, ні чаромхавай квецені, ні лагоднай мяккасці сонца. Горача ў жніўні, у роце суха, галава, як барабан. «Да вады трэба падскочыць», — здагадаўся Аляксей. Сапраўды, там і перакусіць можна. Жонка заўсёды сварылася, калі ён вяртаўся з некранутым пакункам, у якім сала, хлеб, цыбуля, соль. На паляванні ён забываўся пра ежу, успамінаў пра яе толькі каля хаты.

Вялікае штучнае возера, па мясцоваму БАМ, было зусім побач. «Ніва» з натугаю ўспаўзла на круты насып — Аляксей нібы ўпершыню адчуў тую крытычную кропку на грэбні стромы, калі машына альбо дагары коламі, альбо ўсё ж умацуецца наверсе, і заўсёды ўсё заканчвалася шчасліва, — і лёгка паляцела па асфальце. Гэты БАМ заблішчаў вялізным вадзяным люстрам усяго пяць гадоў назад, але мясцовы люд ужо і не верыць, што яго магло не быць. Назва БАМ узнікла адразу, як толькі пачалі ўзводзіць бетонныя берагі. Нейкім днём прыгналі сюды шмат тэхнікі, выцерабілі хмызнякі і падлесак, пракапалі доўгія, аж да Дняпра, каналы, накацілі роўную, гладкую, раней тут такой і не было, дарогу, і людзі пачалі перадаваць па вёсках, што гэта будуюць БАМ, наш БАМ, свойскі. Пайшла па каналах дняпроўская вада, возера напоўнілася, зайграла пад сонцам, і з вёсак, спачатку нясмела, па адным, а потым як не ўсе разам пацягнуліся людзі. Вада — яна і ёсць вада, каля яе нават думаецца крыху не так, як у лесе ці ў полі. А тут яшчэ завялася рыба, залаты карась, ды ў такой колькасці, што рыбакі-небаракі зусім згубілі галаву. Пра іх і так гавораць: хто вудзіць, той гаспадаром не будзець. Зараз жа не толькі дзядзькі і хлопцы abляпілі возера, як мухі каровіную ляпёху, але і цёткі махалі нехлямяжнымі вудамі, цягалі плотак і карасёў. А ў маі, калі рыба ішла на нераст, між рыбаловамі было не ўшчаміцца, хіба што стаўшы ці сеўшы бокам да вады. Свістала жылка, трашчалі катушкі, плёхалі грузілы, чапляліся за суседзяў кручкі — і ўсюды варушыліся ў сетках і садках карасі, лупілі на людзей круглыя ачмурэлыя вочы, дыхалі шчэлепамі, плямкалі тоўстымі губамі, зрэдку ляпалі хвастамі.

Аляксей аднойчы заскочыў сюды якраз у маі — і жахнуўся. Убачыў суседа, калгаснага заатэхніка, спусціўся з насыпу да яго, стаў за спінай. Той адно бліснуў запалым вокам, матнуў галавой, але адарвацца ад спінінга не здолеў. «Бярэцца?» — спытаў Аляксей — і сам жа зразумеў недарэчнасць пытання. Сусед затрашчаў катушкай, ліхаманкава закруціў, павёў спінінгам, зачапіўшы Аляксея — і на бетон вывернуўся з вады, загнуўшы чапялою хвост, вялікі карась, закалаціўся, высока падскокваючы. «Малайчына, — пахваліў Аляксей, з намаганнем падымаючы поўную сетку, — кілаграмаў дзесяць, не меней». — «Парсюкоў ужо рыбай кармлю, — не падымаючы галавы, сказаў сусед, — увесь адпачынак тут сяджу, няма калі дахаты заскочыць».

Аляксей рыбалоў быў ніякі, за ўсё жыццё мо пару разоў лазіў па канавах з брадніком, не пазайздросціў і зараз, адно падзівіўся: «І ўсім жа рыбы хапае! А вас тут не менш тысячы». — «Ты на возера зірні, — параіў сусед, — такога ні на Дняпры, ні на Сажы не ўбачыш».

Цяпер на возеры было пуставата — усё ж не май, а жнівень. Плёхала невялічкая хваля, пацямнелую ваду, загушчэлую, свінцовую, ужо восеньскую, не прабівала сонца, зайчыкі слізгалі па ёй, сляпілі вочы, кігікалі па-над берагам кнігаўкі, адале парыпвалі над захаладалай роўнядззю чайкі, і Аляксей з хрустам пацягнуўся, выпрастаўся, паціху пайшоў краем вады, крыху і заступаючы ў яе. І раптам убачыў Пятра Куліка, таго самага суседа-заатэхніка, з якім сустрэўся тут у маі.

— У цябе, брат, і выхадных не бывае, — засмяяўся Аляксей, падыходзячы. — З мая сядзіш?

— Ды во на пару гадзін падскочыў, — ніякавата затупаў Пятро, — але цяпер кепска бярэцца. Вецер памяняўся.

— Ну-ну, — згадзіўся Аляксей, уладкоўваючыся на ватоўцы. — Мо перакусім? Табе з гэтай рыбай, відаць, і паабедаць няма калі. Давай, у мяне ўжо даўно кішкі марш іграюць.

— А ты што, з палявання? — паклаў спінінг Пятро, апаласнуў рукі, выцер іх аб штаны. — Як ты зараз са Станкевічам, адпускае пастраляць?

— Я ў яго не пытаюся, — буркнуў Аляксей, разгортваючы пакунак.

Сваркі старшыні калгаса Станкевіча і агранома Яроменкі абрыдлі ўжо не толькі ім самім, але і людзям. Жывуць, як кошка з сабакам. Апошні тыдзень, праўда, зацішша, вось Аляксей і выбраўся на балота. Са жнівом збольшага ўправіліся, дажджоў вялікіх не было, так што можна было ўзяць адгул, перадыхнуць. Але гаварыць пра Станкевіча, пра сябе, пакрыўджанага, пра тоны непрасушанага збожжа на току не хацелася. Не той дзень сёння, ды і не той чалавек, каб гаварыць пра набалелае.

Аляксей расклаў вяндліну, цыбулю, хлеб, соль на газеце, кіўнуў Пятру — давай. Пацягнуўся за хлебам — і раптам знерухомеў.

— Гаварыў жа, каб не чапала гэтую газету! — паскардзіўся невядома каму, углядаючыся ў радкі.

— А што такое? — таксама скасавурыўся на газету Пятро, адразаючы вяндліну. — Выйгрышная табліца.

— Якая табліца!.. Карты радыяцыйнага забруджання. Гэта ж якраз той нумар, у якім былі карты надрукаваныя. Спецыяльна хаваў газету, каб не знайшлі — і вось жонка сала загарнула. Ніякага розуму ў бабы...

— На халеру табе гэтая карта? — не зразумеў Пятро. — Усё адно ніхто не скажа, ёсць у нас радыяцыя ці няма.

— Дакумент.

— Не памром, пражывём гадоў пяць-дзесяць, вось табе сапраўдны будзе дакумент. А з гэтых картаў не зразумееш нічога.

Зрэшты, Пятро гаварыў праўду. На ўсіх картах іхні раён, суседні з Хойніцкім і Брагінскім, паказаны як абсалютна чысты. А ў той год, як выбухнула Чарнобыльская станцыя, у Аляксея доўга не прымалі збожжа — бруднае. На току высіліся вялізныя гуры, яшчэ большыя, чым зараз, і ніхто не ведаў, што з гэтым збожжам рабіць. Прыязджалі нейкія людзі, спецыялісты, замервалі збожжа сваёй апаратурай, шапталіся між сабой, пераміргваліся, ненадоўга зачыняліся ў кабінеце старшыні, і не заўсёды з ім разам, пасля знікалі. Было ясна, што збожжа бруднае, заражанае тымі радыенуклідамі, пра якія раптам даведаўся і вясковы люд, аднак наколькі ўсё небяспечна, ніхто не ведаў. А потым і збожжа прынялі. «На спірт пойдзе, — гаварылі людзі. — З хлеба харошы спірт выйдзе, найлепшы». Аднак жа ніхто і на свае вочы не бачыў, што іхняе збожжа папраўдзе пайшло ў перагонку. Прынялі — і ладна. У Аляксея як гара з плячэй. Гідка на душы, калі твой хлеб нічога не варты, ляжыць перад вачыма, мокне, дзе і прарастае, бо ніхто за яго не бярэцца, не падыходзіць. Гэта ўжо і не хлеб, а так, непатрэбшчына, нават свінням не аддасі, раптам атруцяцца? А звезлі з вачэй — і палягчэ-

Чаму?

Чаму на месцы, дзе трэба жыту,
расце трава;
чаму мудрэй за ўсіх нас разам
далёка не мудрая галава?

Чаму ссякаем вышэзныя дрэвы,
каб пасадзіць дубцы;
чаму высвятляем:
гэта быў геній,
як таму капцы?

Чаму ў лабірынт
шлях прамы закручваем,
каб нагадваў турму?
Я стаў дарослым
і мне надакучыла
пытанне дзіцячае: «Чаму?.. Чаму?..»

Зонныя музыкі

Зноў зайгралі ў зялёныя скрыпкі
музыканты да поту на лбе,
і разгойдвае сонныя шыбкі
сонца на гулкай трубе.

Выбягайце ж усе на падворкі,
каб вясельная чара пайшла...
Хлапчукі, час паскочвацца з горкі
пад раскацісты клёкат бусла.

Толькі дзе вы, малодкі і дзевы,
чарнавусыя палешукі?
Па дварах бадыліны, як дрэвы,
а па хатах адны скразнякі...

Ах, як граюць нямыя музыкі
у зялёныя скрыпкі вясны!
Не саромейся, край без'языкі,
скамянелых слязінак сасны...

Іх ніхто ў гэты поўдзень вясновы
не заўважыць у свежай траве,
бо асфальт на стагоддзі вясковы
чорнай стужкаю на рукаве...

Чорныя кветкі

На спрадвечнай маёй
церплівай зямлі
не знаю, ці ўгледзелі Вы,
як чорныя ландышы
ўпершыню зацвілі
ў ценю зламанай царквы.

Пазней яны
са здзічэлых прысад
выходзілі на шлях,
па якім «кулакоў» кулакамі з хат
навек выганялі ў лапцях.

На шумным нядаўна
Палессі маім,
бяды уранавай сведкі,
растуць у рудым незямным гаі
чорныя, чорныя кветкі...

Могуць здацца яны Вам
за снег бялей
(як і многае ў кругаверці),
могуць вабіць сваёй чысцінёй,
але
Вы ў белы іх колер не верце...

●

Лёгка пакінуў я восень,
што пахла кастрыцаю,
дзяўчыну залатакосую
пад вярбою ніцаю,

сяброў і бацькоўскі дом, —
хоць так шчымела, —
я быў тады юнаком
і я кінуў смела.

І толькі пасля спасціг:
усё, што аддзелена часам,
яшчэ ніколі ў жыцці
не збіралася разам.

ла людзям, можна ўсміхнуцца. Без хлеба назаляюць на душу чуткі: малако есці нельга, ягады нельга, да яблыка таксама не цягнецца рука. Грыба ўзяў у сасняку за вёскай, ды не аднаго, паўтара дзесятка тоўсценькіх, моцных, з шакаладным пылком на шапачках дабрачкоў, — і на патэльню не кінуў. Засушыў. Атруты нідзе не было відаць—і яна была ўсюды, а галоўнае, абселася ў людскіх галовах, паспрабуй адтуль выбіць. На дарогах мылі вадой машыны, па тэлевізары паказвалі, як абмывалі хаты і хлявы, нават зямлю некуды вывозілі самазваламі, а вось што з галавой зробіш?

Да Аляксея на другі год пасля аварыі заехаў дваюрадны брат з Мінска. Аляксей паказаў яму БАМ, свой салаўіны лясок, накарміў вясковымі прысмакамі, каўбасамі з кумпяком, ну і да кумпяка было, як без гэтага. А ў садзе пачаставаў свойскім яблыкам, сабе сарваў і даў аднаго брату. Яблыкі ўжо наліліся сокам і пахам, пырскалі на зубах. Брат разгублена круціў вялікі яблык у руках, не ведаў, што з ім рабіць, куды запхнуць, куды кінуць. Няёмка было і Аляксею, і брату, жонка таксама хавала вочы, яна ўсё бачыла.

Нават яблыкам не пачастуеш брата, куды ўжо далей?!

І вось праз тры гады пасля аварыі выйшаў дазвол надрукаваць карту радыяцыйнага забруджання Беларусі. Як той казаў, і трох гадоў не прайшло, як галоснасць і дэмакратыя запанавалі ў друку, так ляснулі па бюракратыі, ажно пошчак пайшоў. Аляксей глянуў на карту—і пачухаў патыліцу, паківаў галавой. Канечне, іхні раён быў чысты, чысцей не бывае, а вось суседнія Брагін і Хойнікі, нават Нароўля ўсе спрэс у значках. І тлумачэнне: там, дзе значкі, патрэбен часовы альбо пастаянны кантроль. Вялікі клопат аб чалавеку можна было ўбачыць на тых картах. Вось тут моцна забруджана, там не вельмі, у гэтых мясцінах амаль зусім чыста, а ў іхнім раёне радыяцыі не было і знаку.

— Чаму гэта ў нас усё чыста? — здзівілася жонка, паглядзеўшы тую карту.—Каб мы не жылі тут, дык і паверылі б, што няма радыяцыі. Відаць, прысніласся нам тое збожжа. Маці вунь павезла ў горад на базар журавіны, ледзьве рукі не абарвала тым кошам, пракляла ўсё на свеце. А ёй на базары і кажуць: «Дзе ягады збіралі, туды і вязіце. А ў горадзе выкідваць нельга». Паўнюсенькі кош ягад. Так і паехала назад, плачучы. За хлевам закапалі.

— Якая можа быць радыяцыя, калі ў нашым раёне некалькі пасёлкаў для высяленцаў пабудавалі...—раззлавана адкінуў газету Аляксей.—Людзі і так не хочуць там жыць, на свае котлішчы рвуцца, а з радыяцыяй зусім... З агню ды ў полымя.

Але газету з картамі ён усё ж не парваў, вывучаў яе мо з месяц. А пасля згадзіўся — усё правільна на тых картах намалявана. Правільна ў тым сэнсе, што ні іхні раён, ні сам Гомель атручанымі быць не маглі. Якраз побач з Гомелем правялі граніцу забруджанай зоны, ну і да іхняга горада яна не дапяла. Не далі ёй дапяць. У Гомелі паўмільёна жыхароў, ды ў іхнім горадзе тысяч сто. А колькі яшчэ ў вёсках... Калі б сюды радыяцыю—не адзін мільён людзей правяраць ды высяляць трэба. Некаторыя і ўцякаць бы кінуліся, штурмавалі б вакзалы, як у Кіеве. Дапусціць гэта было нельга—і не дапусцілі. Акуратна ўсё зроблена. І правільна.

Ён ужо зусім быў супакоіўся, хацеў схаваць газету ў шуфляду стала, аднак Валька, дачкасямікласніца, узялася пераносіць на вялікую карту Беларусі, якая вісела на сцяне, усе плямы забруджанасці, ад малых да вялікіх. Захацелася—хай малюе. А нейкім днём Аляксей спыніўся каля карты, прысвіснуў. Плямы былі не толькі ў Брагіне, Хойніках і Нароўлі, яны распаўзаліся амаль па ўсёй Гомельскай і Магілёўскай абласцях. Добруш, Ветка, Чачэрск, Карма, Слаўгарад, Чэрыкаў, Быхаў... На апошнім горадзе, Быхаве, была зусім невялічкая плямка, аднак якраз яе ён і спалохаўся. У той самы чарнобыльскі год, калі меншую Вальку на лета адправілі ў санаторый пад Слуцк, ён адвёз жонку і старэйшую дачку Галю да радні ў Быхаў. Тры тыдні сядзелі на дзядзькавай шыі, самі нудзіліся і назалялі людзям. Схаваліся, ліха яго матары. Н-да, лепшае месца, канечне, цяжка было знайсці... Гэта вось пра такіх, як ён, кажуць: свет вялікі, ды дзецца няма дзе. Што ты будзеш рабіць... Добра, хоць Ніна быццам і не заўважыла той плямы на Быхаве. Праўда, іхнюю сям'ю ўжо цяжка чым-небудзь настрашыць, абвыкліся.

Але як жа гэта жонка не паглядзела, у што загортвала сала з хлебам? А можа—наўмысна?

Аляксей зірнуў на Куліка. Той абыякава жаваў, адвярнуўшыся ад газеты, цікаваў за нацягнутай жылкай, што як бы рэзала ваду.

— Як ты думаеш,—спытаў Аляксей,—карась гэты мо з радыяцыі так развёўся?

— Што?—няўцямна залыпаў вачыма Пятро. — З радыяцыі?.. Ды не, возера прыдатнае. Вада добра праграецца, ніякіх брудных сцёкаў, нават з поля не зацякае. Чыстае возера. І браканьераў уначы ганяюць. Калі нічога не здарыцца, яшчэ паловім рыбкі.

А можа, сапраўды не варта тлуміць сабе галаву? Лаві вось рыбу, пастрэльвай качак, у грыбы хадзі, нават збірай журавіны. Не трэба толькі тыя журавіны вазіць на базар, каб настрой не псаваць, а проста збірай ды еш. Квашаная капуста без журавін—зусім не тое. І боршч без грыбоў не боршч. Жыві, чалавеча, пакуль жывецца, не бяры ў голаў нічога лішняга. Два жыцці ўсё роўна не пражывеш.

Далёка разлягаўся азёрны абсяг, на процілеглым беразе захінуўся ў шызую хустку-апінку лес, не разглядзець у ім асобных ялін, бяроз ці сосен. Вялікае возера наліў вадою чалавек. Але і тут ён не ўсё разлічыў. За дамбаю на палях пачала выціскацца вада. А палі гэтыя ці не самыя лепшыя ў калгасе. І з кожным годам вады ўсё болей. Нікому не ў знак, што лезе балота, смокча, глытае ўрадлівую зямлю. Дзе з гэтым балотам ваююць, як з лютым ворагам, сушаць, не разбіраючыся, патрэбна зямлі і людзям гэтае асушэнне, ці не, а тут як вочы засляпіла. Ды і адгаворка ёсць: вадасховішча зроблена ў стратэгічных мэтах. А што гэта за мэты, тутэйшым людзям ведаць неабавязкова. Мэты — і пагатоў. Радуйся, чалавек, што рыбку лавіць можаш.

— От мы і радуемся,—сказаў Аляксей,—рыбы тут пакуль што багата.

— Го, рыбу нам лавіць не пералавіць, — пацвердзіў Пятро.—Я вось пра што думаю. Колькі гадоў жыцця ты сабе даеш?

— Як гэта?—не зразумеў Аляксей.

— Ну вось нам з табой пад пяцьдзесят, мне крыху болей, табе паменей, але пад пяцьдзесят, — пачаў для яснасці паказваць на пальцах Пятро. — Я сабе даю яшчэ пятнаццаць, максімум дваццаць. У нас ужо ў адкрытую пішуць, што жыццё нядоўгае, а я і без іхняй пісаніны знаю, што доўга не пражыву. Так?

— Так, — згадзіўся Аляксей.

— Цяпер гэтая радыяцыя... Апошнім годам ва ўсіх бралі кроў на аналізы. дык кажуць, што кроў кепская, асабліва ў дзяцей. Я сабе яшчэ пяць гадоў скідваю. Колькі застаецца?

— Бухгалтар,—павёў доўгім, як у грака, носам Аляксей. — Ніхто не ведае, колькі пражыве.

— Кінь!—адмахнуўся Пятро.—Не хочам ведаць—гэта другое дзела. А дзе-та там у душы здагадваемся. Значыць, застаецца дзесяць, сама болей пятнаццаць гадоў, калі разам з наследсцвеннасцю... Ну і як мы іх пражываць будам?

— Дзеці не дадуць задумацца, — усміхнуўся Аляксей. — Адна дачка пойдзе замуж, другая... яшчэ і ўзрадуешся, што жыць нядоўга.

— Ты не круці, не круці!..—падскочыў сусед. — Дочкі без цябе мужыкоў знойдуць. А вось ты сам, так сказаць, сам лічна што думаеш?

— І думаць не хачу, — адвярнуўся да возера Аляксей. — Хата стаіць недабудаваная, што называецца, ні самому глянуць, ні людзям паказаць... Каму яна цяпер патрэбна, каб і захацеў прадаць?

— Вось іменна!—пераможна глядзеў на яго заатэхнік. — Я рашыў на возеры сядзець. Гары яно гарам з іхняй радыяцыяй і аналізамі. Ехаць мне няма куды, ды і позна перайначваць жыццё, гэта ж не проста ўзяў ды пераехаў у суседнюю вёску. Нанова пачынаць трэба. Не-е, думаю, на возера пайду. Тут хоць сэрца спакойнае, не цісне.

— Можа, і праўда...

А вось у самога Аляксея сэрца цісне, і сон няйдзе, бывае, да раніцы круціцца ў ложку. Назбіраў увосень каліны, цяпер узвар п'е, але не надта памагае. Канечне, у жыцці прычына, у думках. Вось гэта мяняць трэба. А Пятро чыстую праўду сказаў—позна мяняць. Ён сабе возера знайшоў. А ты, таварыш аграном, кавалер, так бы мовіць, ордэна «Знак Пашаны», усяго месяц назад уручылі гэты ордэн, як аднаму з лепшых у раёне? Што ты сабе думаеш?

Кінуў у ваду некалькі каменьчыкаў, паглядзеў, як разыходзяцца кругі. Не, возерам ён не ўратуецца. І качкамі, што ляжаць у машыне, таксама. Не ведае аграном, як лячыць сваю хваробу. А гады, якія засталіся напаследак... Дык не хочацца дажываць іх! Жыць хочацца, нагбом піць, як першы ў жыцці бярозавік.

Вось ягоны дзядзька ў горадзе памёр, цыроз печані. Нават дактары сказалі: стан хворага рэзка пагоршыўся пасля чарнобыльскай аварыі. І сам дзядзька нікольки ў гэтым не сумняваўся. Ён мужык быў такі, што думаў, тое і гаварыў, усім. А самому сабе найперш. «Радыяцыя дakaнала,—крактаў ён на ложку ў апошнія дні,—ужо не выкараскацца... Хоць бы не мучыцца доўга...» Ды як з ёй не мучыцца, з вадзянкаю.

Дзядзька пражыў шэсцьдзесят гадоў з паловаю. Хіба гэта гады? Да старасці не дажыў. Пры яснай памяці памёр чалавек, у розуме, за некалькі дзён да скону дыктаваў дачцэ нумары тэлефонаў блізкіх і далёкіх сваякоў, якіх трэба паклікаць на хаўтуры. У яго была бухгалтарская памяць на лічбы, таму ніколі і не запісваў нумары ў кніжцы...

Мужчыны падняліся, Пятро кінуўся правяраць вуды, Аляксей пасунуўся да машыны.

Дахаты ён паехаў праз пасёлак, пабудаваны для высяленцаў з Брагінскага раёна. Доўгі шнурок аднолькавых, шчыльна пастаўленых хат вырас у чыстым полі, здавалася, хаты і крочылі некуды праз гэтае поле пад высокім небам. Як дрэвы на закінутым старадаўнім шляху, што выбрылі ў поле—і знерухомелі, спыненыя моцным ветрам. Хаты выдавалі неабжытымі, нават пустымі, хоць у многіх з іх і жылі людзі. Павінны былі жыць. У гэтага пасёлка і назва была, аднак Аляксей яе не памятаў. Адно слова—выселкі.

«Дзіва што людзі тут жыць не хочуць,—думаў ён, калываючыся на выбоістай, раз'езджанай трактарамі і цяжкімі грузавікамі дарозе. —З роднай хаты ды ў голае поле. Хоць бы дрэўца ці якая копанка...»

Аднак ні дрэўца, ні лужыны, толькі кучы смецця пад вокнамі, бітая цэгла, шлак, жалязякі. Умеюць у нас пабудаваць. Каб не толькі чалавек — варона спалохалася, вунь адна ўцякае да зацішнага лесу. «Цікава, прызнаемся мы калі-небудзь прылюдна, што і тут была радыяцыя? Нешта не падобна...»

«Ніва» вільнула ў завулак, спынілася, ледзь не тыцнуўшыся бамперам у плот. Аляксей дастаў з багажніка стрэльбу, сумку з паляўнічым рыштункам, дзвюх качак, засунуў іх галовамі пад папругу. Збольшага абтрусіў пыл са штаноў, прыдзірліва агледзеў сябе—ну, як фацэт? У паляўнічага павінен быць выгляд—як з малюнка. Адчыніў весніцы, а з сенцаў ужо выглядвала Ніна, з-за спіны цікавала і Валька. Сустракаюць бацьку, усё правільна.

Ён на хаду дастаў адну качку, падкінуў яе на руцэ: бачыце, што сёння на вячэру будзе? Але сказаць ніхто нічога не паспеў. Качка раптам страпянулася, стукнула крыламі, пырхнула з рукі—і бокам, бокам нырцанула за плот, а там, з кожным узмахам крылаў набіраючы вышыню, пацягнула паўкругам над вёскаю, знікаючы ў глыбокай яснасці неба.

Аляксей так і застыў, задраўшы галаву. Ніна рагатала, выціраючы рукамі слёзы, дачка таксама адварочвала твар, уздрыгвала худзенькімі плячыма. Добра, хоць гэтая не навучылася яшчэ ў адкрытую смяяцца з бацькі.

— Халера на цябе!..—нарэшце ачомаўся Аляксей, схапіўся абедзвюма рукамі за другую качку. — Чым жа я страляў у іх?!

Каб жа і табе было да каго ўцячы, чалавеча...

А качка ляцела, далёка ляцела, да сіняга мора-акіяну, да зялёнага вострава-Буяну. Гэх, ды каб падбіць тую качку, ды залатое яйка дастаць, а з яйка іголку... Мо б і ўратаваліся як-небудзь, га, людцы?

Аўтар пералічвае ганарар у Беларускае аддзяленне Савецкага дзіцячага фонду імя У. І. Леніна на рахунак № 707 («Дзеці Чарнобыля»).

«...Да якіх звяртаюся з павагай і любоўю»

Адной з сенсацый сучаснага міжнароднага жыцця стала, безумоўна, нядаўняя сустрэча М. С. Гарбачова з папам рымскім Янам Паўлам II. Сустрэча, якую сусветная грамадскасць назвала небеспадстаўна «гістарычнай». Дзякуючы тэлебачанню мы маглі назіраць яе, маглі выслухаць прывітальныя прамовы, якімі абмяняліся кіраўнік Савецкай дзяржавы і «папеж» (польская форма звароту), кіраўнік рымска - каталіцкай царквы. «У Вашай асобе, — да народаў свету, якое прагучала пасля ўступлення на святы прастол, у кастрычніку 1978 года, гучала разам з іншымі і беларуская мова. Магчыма, гэтая акалічнасць, імкненне вылучаць і нацыянальную прыналежнасць католікаў нашай краіны, паспрыяла таму факту, што да 1000-годдзя хрышчэння Русі (Беларусі і Украіны) была створана і перададзена ў беларускай праграме радыё Ватыкана «Малітва за Беларускі Народ» (на беларускай мове,

звяртаўся Ян Павел II, — я хачу таксама вітаць народы ўсіх рэспублік Савецкага Саюза, да якіх звяртаюся з павагай і любоўю». Далей гаспадар Ватыкана нагадаў: «У мінулым годзе мы святкавалі 1000-годдзе хрышчэння Русі. Таго хрышчэння, якое пакінула вельмі глыбокі след у гісторыі народаў... Я хачу, пан Прэзідэнт, разглядаць Ваша наведанне як цудоўны плод гэтага святкавання 1000-годдзя і, у той жа час, як шматабяцальны залог будучага».

Большую частку сваёй прамовы папа рымскі сказаў па-руску. У друку падкрэслівалася, што ён валодае рускай мовай. (Ён увогуле паліглот, ведае шэсць замежных моў). У сувязі з гэтым заўважым, што папа звяртаецца і да мовы беларускай. У яго тронным пасланні натуральна). Сёй-той чуў і ведае гэтую малітву. Але каб лепш пазнаёміцца з яе тэкстам, мець уяўленне пра яе ідэйную скіраванасць і стылёва-моўныя асаблівасці, мы рашылі перадрукаваць гэты своеасаблівы дакумент часу са штокварталь-ніка «Радыё Ватыкана (праграмы)». Спадзяёмся, што звышпільныя атэісты не западозраць нас у рэлігійнай прапагандзе. Тым больш, што ў апошні час мы пачынаем, здаецца, прывыкаць да такіх духоўных праяў, як малітва, казань, літургія (набажэнствы на мітынгах-рэквіемах, нядзельныя маральныя і духоўныя пропаведзі па ЦТ і г. д.).

Малітва за Беларускі Народ

Сусьветны Валадару, Прадвечны Божа. Ты ўвесь сусьвет стварыў і законы для ўсяго ўстанавіў. кожнаму месца і мэту назначыў, а людзкі род так бясконца палюбіў, што Сына Свайго Адзінароднага паслаў на зямлю, каб усе слухаючы Яго навуку ды ідучы Яго сьледам, увайшлі ў Твае Нябесныя Валадарства. Мы дзеці Беларускага Народу, як маглі слухаліся Тваіх загадаў, але з слабасьці чалавечае часта падалі і зьневажалі Цябе сваімі грахамі. Цяпер молім Цябе шчыра: даруй нам нашы грэшныя правіны, нашу нядбайлівасьць у адносінах да сябе самых і да іншых; даруй таксама тым, хто нас крыўдзіў і зьневажаў. Молім Цябе шчыра, барані нас ад крыўды варожай, і дай нам ды ворагам нашым шчодраю Твае рукою, духа сапраўднае хрысьціянскае любові. Дай нам еднасьць у веры, згоду ў сямейным і грамадзкім ды палітычным жыцьці. Загаі нашы асабістыя і ўсенародныя раны душы, якія мы самі сабе спрычынілі. У нашым штодзённым жыцьці, ў змаганьнях і спакусах, асьвяці наш разум Тваім евангельскім сьвятлом, каб мы, захоўваючы Твае прыказаньні, перамаглі ўсе цяжкасьці і цярпеньні, ды заўсёды Цябе блаславілі. Пашлі Беларускаму Народу сьвятых і вялікіх слугаў сваіх, якія праведным, чэсным і мудрым жыцьцём і дзейнасьцю вялі б Народ да лепшае долі. Дай нам сьвятое духавенства. Блаславі нашы сем'і, каб у кожнай з іх дбалы бацька і ахвярная маці, злучаныя шчыраю сьвятою любоўю, выхоўвалі Табе на славу, Бацькаўшчыне на карысьць сваіх дзетак. Асаблівую ласку дай нашай моладзі, каб яна атрымала глыбокае хрысьціянскае ўзгадаваньне, і ўзрасла на карысных сыноў і дачок свайго народу.

Блаславі таксама нашы дачасныя дастаткі, ня дай гінуць марна тым талентам, якія Ты ссылаеш у наш народ, але дай ім свабодна разьвіцца і закрасаваць Табе на славу, а ўсяму людству на карысць. Блаславі працам сялянства на ральлі, працоўным у фабрыках, вучоным ува ўсіх галінах навукі, мастацтва і тэхнікі, каб за іх помаччу Беларускі Народ мог разумна і прыгожа жыць ды разьвівацца.

Цябе, Найсьвятая Багародзіца і наша нябесная Маці, просім: прычыніся за намі, а Ты сьвятая Эўфрасіня Полацкая — патронка Беларусі — ды ўсе сьвятыя заступнікі Беларускага Народу, апякуйцеся намі, каб мы сталіся народам сьвятым, выконваючым Волю Божую і сваё пасланніцтва, каб прычыніліся да агульнага дабра тут на зямлі, а ў будучым жыцьці атрымалі вечнае шчасьце, і Табе прадвечнаму Валадару, прыносілі славу, чэсьць і паклон на векі вечныя. Амін.

ДЫК ШТО Ж ДАЛЕЙ?

Саюз кампазітараў Беларусі ў люстэрку свайго X з'езда

НАДАКУЧЫЛА, відаць, кампазітарам нерухомае жыццё ў іх «саюзе непарушным». І на гэты раз паспрабавалі яны нешта ў сваім жыцці зрушыць: хто — рацыянальнай прапановай з трыбуны, хто — эмацыянальным заклікам да з'езда, а хто і выклікам яму. Праўда, зусім недарэчным выклікам — накшталт, выбачайце, аплявухі сабе ж самому. Бо як жа яшчэ трактаваць такую акалічнасць: кампазітары абвясцілі чарговы з'езд, наважыліся перадусім прыняць абноўлены статут, па сутнасці, першы самастойны статут беларускага кампазітарскага саюза, а кворуму пры галасаванні гэтага асноватворнага дакумента на першым з'ездаўскім пасяджэнні не сабралі. Давялося склікаць пазапланавае пасяджэнне...

Можа, многія не пайшлі, каб выказаць такім чынам волю да самаліквідацыі саюза? Дзе там! Паспрабавалі б вы загаварыць пра тое, што зафармалізаваная суполка не патрэбна кампазітарам, што яе варта распусціць на ўсе чатыры бакі, і няхай кожны ладзіць свае адносіны з наваколлем як можа, — вас тут жа запэўнілі б, што саюз патрэбны ўсім. Патрэбны як месца ў чарзе па жыццёвыя даброты і прывілеі.

«Які ў нас саюз? Сабес... Кватэры, машыны, пуцёўкі, званні, пенсіі», — па-старэчы раўнадушна тлумачаць кампазітары, хоць многім з іх да пенсіі далекавата. Рана, і не без прыкладу сталейшых калег, спасцігнуўшы гэтую «жыццёвую мудрасць», яны мала вераць у тое, што саюз мог бы праявіць сябе як месца прафесійных, творчых, духоўных, проста чалавечых зносін...

Не чакайце, мае чытачы, што пасля такіх суб'ектыўна-невясёлых уступных акордаў пяро вашага карэспандэнта выдасць аб'ектыўна - мажорны пасаж. Набярыцеся цярплівасці, каб пачытаць вытрымкі з прамоў, якія гучалі ў зале пасяджэнняў, і, думаю, вам няцяжка будзе разабрацца, ці адпавядае мінорная танальнасць гэтых нататак аб'ектыўнай атмасферы на з'ездзе.

●

Для пачатку — пераказ справаздачнага даклада праўлення СК, з якім выступіў яго старшыня **І. Лучанок.**

Ва ўсіх сферах нашага жыцця, гаварыў ён, сёння ідзе перабудова. Неабходная яна і ў нашым творчым саюзе — неабходная, як паветра. Рэальнасць такая, што аўтарытэт СК, і раней не надта высокі, працягвае падаць. Як бы ні было горка пра гэта казаць, але гэта факт, які неабходна прызнаць. І ў ім — адлюстраванне агульнага духоўнага крызісу грамадства, падзенне прэстыжу творчых прафесій і культуры ў цэлым.

Аглядаючы вынікі працы СК за 5 гадоў, прамоўца адзначыў, што ў цэнтры яе былі найперш пытанні творчасці і прапаганды беларускай музыкі. За справаздачны перыяд праведзена чатыры пленумы праўлення, адбыліся супольныя пленумы з іншымі творчымі саюзамі рэспублікі і з Музычным таварыствам БССР, а таксама гутаркі за «круглым сталом» з прадстаўнікамі часопіса «Советская музыка». Праведзены шэраг навукова - практычных і навукова - тэарэтычных канферэнцый па актуальных праблемах беларускай музыкі. Трывалай традыцыяй зрабіліся творчыя дыскусіі пасля канцэртаў фестывалю «Мінская вясна». Прадстаўнікі камісіі музыказнаўства (Г. Глушчанка, Т. Дубкова, Б. Смольскі, Л. Сцяпура) праводзілі ў Гомелі, Гродне і Брэсце выязныя пасяджэнні за «круглым сталом», прысвечаныя аналізу музычнага жыцця і эстэтычнага выхавання ў абласных і раённых цэнтрах.

Колькі слоў пра работу кіраўніцтва. Прыём у саюз і абмеркаванне праграм пленумаў і фестываляў, выдавецкія справы і вылучэнне кандыдатур на атрыманне прэмій і ганаровых званняў, пытанні творчага жыцця і гаспадарчай дзейнасці — цяжка, гаварыў І. Лучанок, пералічыць усе тыя праблемы, якімі даводзілася займацца праўленню за мінулыя гады. Новай тэндэнцыяй у працы праўлення, якая адлюстроўвае дух часу, зрабілася галоснасць і адкрытасць пасяджэнняў, куды мелі права прыйсці ўсе члены СК.

Цяпер — пра творчасць.

Прамоўца зазначыў, што ўмацоўваюцца міжнародныя сувязі беларускай музыкі. У розных краінах выконваліся творы А. Багатырова, Ю. Семянякі, Я. Глебава, Д. Смольскага, П. Альхімовіча, А. Залётнева, Г. Вагнера, У. Дарохіна, А. Мдзівані, В. Кузняцова, У. Солтана, Л. Захлеўнага, Р. Суруса; на Кубе рыхтуецца пастаноўка балета С. Картэса «Апошні з інкаў». Развіваюцца і кантакты з зарубежнымі калегамі, прынамсі, за гэтыя гады адбыліся чатыры сустрэчы з польскімі кампазітарамі.

Набывае прызнанне беларуская музыка і на ўсесаюзным узроўні. Музычная камедыя Я. Глебава «Мільянерка» пастаўлена ў Маскве, Кемераве і Ташкенце. Ажыццёўлена ўжо трэцяя пастаноўка оперы С. Картэса «Матухна Кураж» (пасля Каўнаса і Кішынёва—у Якуцку). Творы Р. Суруса «Судны час» і «Несцерка» ставіліся, адпаведна, у Ленінградзе і Смаленску. У Ленінградзе, Ульянаўску, Горкім, Адэсе выконваўся шэраг твораў В. Капыцько. У Маскве гучалі сімфанічныя опусы А. Мдзівані, В. Кузняцова, А. Елісеенкава, У. Дарохіна, С. Картэса, шматлікія камерныя творы. Ладзіліся абменныя канцэрты, беларуская музыка гучала ў рэспубліках Прыбалтыкі і Закаўказзя, на Украіне, у Казахстане, Кіргізіі, Узбекістане, у гарадах Расійскай Федэрацыі. Асобныя творы набылі гастрольную папулярнасць: Трэцяя сімфонія Д. Смольскага за адзін толькі год гучала ў Сочы, Тбілісі, Кутаісі, Ерэване, Сумгаіце, Баку; у розных гарадах выконваліся Канчэрта гроса № 2 П. Альхімовіча, п'еса для народнага аркестра «Жалейка» В. Кузняцова, кларнетавы, цымбальны і скрыпічны канцэрты Г. Вагнера.

Аднак музыка беларускіх кампазітараў мала гучыць у нашай краіне па лініі СК СССР і Цэнтрмузінформа. Ім не да нас. У гэтым выяўляецца непавага СК СССР да культуры цэлай рэспублікі. Не знайшлося месца для твораў беларускіх кампазітараў і ў праграмах міжнародных фестываляў, праведзеных у Маскве і Ленінградзе. Хоць мы і ведаем, што вартасныя творы ў нас ёсць, гаварыў І. Лучанок.

Затым ён адзначыў працу нашых фалькларыстаў і музыказнаўцаў (З. Мажэйкі, Т. Шчарбаковай, А. Ладыгінай, А. Ракавай), прызнаўшы, аднак, што, хоць поспехі і ёсць, агульная сітуацыя ўсё ж даволі засмучальная. Не хапае важкага прафесійнага слова пра музыку, крытычнага асэнсавання сучаснага музычнага працэсу. Няма эстэтычных і тэарэтычных абагульненняў творчасці, вострых крытычных маналогаў - роздумаў пра стан музычнай культуры. А гэтага патрабуе час.

Члены СК удзельнічаюць у традыцыйных Тыднях музыкі для дзяцей і юнацтва, у сустрэчах з працоўнымі рэспублікі. Музычныя лекторыі ў вясковых школах вядзе В. Сізко, у дзіцячай бібліятэцы імя Я. Маўра — К. Сцепанцэвіч; у мінскім дзетдоме № 2 наладжваюць лекцыі - канцэрты Э. Тырманд і Г. Гарэлава.

Пры ўсім значэнні асобных мерапрыемстваў нельга забывацца пра галоўнае — пра стварэнне цэласнай сістэмы прапаганды беларускай музыкі, з далучэннем радыё, тэлебачання, канцэртных арганізацый рэспублікі. На сённяшні дзень такая комплексная праграма — і мы вымушаны гэта канстатаваць, падкрэсліў І. Лучанок, — адсутнічае. Але яна мусіць з'явіцца—і, думаецца, у сценах самога СК, пры арганізацыі Інфармцэнтра ў рамках саюза. Пакуль жа ў нашым агульным доме ўспыхваюць кулуарныя размовы, спрэчкі, крычаць амбіцыі, а вось музыка ў сценах СК ужо гучыць рэдка. І прычына не толькі ў працяглым рамонце памяшкання, а, думаецца, — у маральна-псіхалагічным, маральна-этычным клімаце саюза, у адасобленасці кампазітараў, у няўменні і нежаданні слухаць думку калег, у браку цікавасці да іхніх твораў.

Наступныя старонкі даклада займае ладны пералік твораў розных жанраў, напісаных беларускімі кампазітарамі за апошнія некалькі гадоў.

Падводзячы вынікі дзейнасці нашай арганізацыі за мінулае пяцігоддзе і адзначаючы ўсё станоўчае, мы мусім прызнаць, працягваў дакладчык, што надта многае ў выніках нашай працы не можа нас задаволіць. Рыхтуючыся да выступлення, ён перагледзеў стэнаграмы мінулых з'ездаў і заўважыў дзіўную рэч: тое, пра што цяпер гаворым на поўны голас, чулася ў выступленнях членаў СК і раней. Наша агульная бяда і боль, што за пераможным маршам «росквіту нацыянальных культур» мы не пачулі трывожных нотак надыходзячага крызісу.

Музыка нашых дзён перажывае нялёгкую часіну. Гэта датычыць і музыкі беларускай, даводзіў прамоўца. Мы не ведаем усёй музыкі сённяшняй, мы забыліся на лепшыя старонкі нашай класікі, мы адлучыліся ад сваіх каранёў, забыліся на сваю гісторыю і культуру мінулых стагоддзяў. Неабходна адраджэнне. Ідэя развіцця беларускай «мовы» для нашай музыкі заўжды была актуальная. Мы не заклікаем да нацыянальнай абмежаванасці, мы катэгарычна супраць нацыянальнай замкнёнасці, мы за высокі агульначалавечы змест нашых твораў, ды было б проста злачынствам выракацца сваёй сакавітай роднай мовы, скарыстоўваць яе толькі для расфарбоўкі нацыянальна - безаблічных партытур.

Сёння, як ніколі раней, мы з трывогай углядаемся ў будучыню нашага саюза, гаварыў І. Лучанок. Як узняць яго аўтарытэт? Некаторыя лічаць, што саюз увогуле не патрэбны. Як даказаць важкасць творчай працы кампазітараў, яе вялікую ролю ў адраджэнні духоўнай культуры нацыі? Шляхоў тут многа. Гэта і стварэнне новых таленавітых опусаў ва ўсіх жанрах і формах, што, вядома, заўжды было галоўным. Гэта і карэнны пералом сістэмы прапаганды нашай музыкі. І больш актыўныя зносіны з народам праз стварэнне рэпертуару для шматлікіх самадзейных калектываў, якія вельмі чакаюць ад нас такіх твораў. Гэта і сур'ёзнае стаўленне да нашых праблем і патрэб з боку міністэрстваў і ведамстваў. (Далей І. Лучанок разважаў пра

неабходнасць перабудовы ўзаемадачыненняў СК рэспублікі з Саюзам кампазітараў СССР, з УААП, пра перспектывы прапаганды беларускай музыкі ў сувязі з намечаным стварэннем Цэнтрмузінформа, пра патрэбу СК у прыстойным будынку, у Доме творчасці, у сучаснай студыі гуказапісу і г. д).

На заканчэнне дакладчык выказаў надзею, што X з'езд кампазітараў Беларусі будзе пераломны, паяднае ўсе прагрэсіўныя сілы музычнай грамадскасці, а наноў абраныя выканаўчыя органы зробяць усё, каб Саюз кампазітараў стаў і сапраўды адным з асяродкаў духоўнага жыцця рэспублікі.

●

Пафас з'ездаўскіх спрэчак быў скіраваны ў асноўным на праблемы абнаўлення жыцця саюза; пра змест канцэртных праграм, дзе з прэм'ерамі суседнічалі ўжо вядомыя творы, пра аблічча канкрэтных творчых асоб з трыбуны гаварылася між іншым.

Музыказнавец **Г. Глушчанка**, напрыклад, звярнуў увагу на такія творы: араторыя А. Багатырова «Бітва за Беларусь», сімфонія А. Мдзівані «Полацкія пісьмёны», 6-я сімфонія Д. Смольскага, 4-я сімфонія Я. Глебава ў новай рэдакцыі, Канцэрт Г. Вагнера для двух фартэпіяна, кантата Г. Гарэлавай «Год сусветнага пажару», опера У. Солтана «Дзікае паляванне караля Стаха», кантата С. Бельцюкова «Вандроўнікі», квартэты А. Хадоскі, В. Кузняцова, Канчэрта гроса Л. Шлег, цымбальныя канцэрты В. Войціка і У. Кур'яна, новыя сімфоніі А. Соніна («Сапфо») і А. Елісеенкава. Госця з Таджыкістана Л. Назарава станоўча ацаніла музыку С. Бельцюкова, А. Хадоскі, У. Кур'яна, Д. Смольскага, У. Дамарацкага, А. Літвіноўскага, Я. Паплаўскага і асабліва адзначыла «Год сусветнага пажару» Г. Гарэлавай (у кампактнай рабоце ўзнята глабальная праблема), «Гуканне вясны» Л. Шлег (цудоўна працуе як фальклярыст), хоры А. Бандарэнкі (традыцыі царкоўнай музыкі здолеў увасобіць на сучасным узроўні). Музыказнаўца Н. Каленікава падрабязна агледзела творы для дзяцей, што прагучалі ў адным з канцэртаў.

Зразумела, поспех або няўдача твора, асабліва калі ён упершыню прадстаўляецца слухачам, істотна залежыць ад выканаўцаў. Ігра або спяванне яркага музыканта — гэта ўжо само па сабе эстэтычная каштоўнасць, якая падкрэслівае вартасці і кампенсуе выдаткі ўласнай работы кампазітара (а то і маскіруе адсутнасць аўтарскай індывідуальнасці). Словам, мастацкае выкананне адушаўляе ноты, робіць твор выразным. Гэтую ісціну яшчэ раз нагадала мастацтва Ю. Лікіна ў п'есах Л. Мурашкі для габоя, Ю. Кандраценкі і К. Шарава ў Канцэрце для флейты і аргана А. Навахроста, квінтэту медных духавых у Партыце У. Дамарацкага, В. Скорабагатава ў «Вакальных сатырах» А. Друкта і рамансе зусім маладой аўтаркі А. Шушкевіч «Вячэрні звон», дырыжора В. Лявонава — у сімфанічных праграмах...

Тут можна было б пералічыць яшчэ многіх артыстаў, без якіх паказ творчасці нашых кампазітараў проста не адбыўся б. А заадно і пашкадаваць, што ў праграмах з'езда яўна не ставала двух вядомых калектываў — Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі і Хору Дзяржтэлерадыё БССР. Канцэрт песні і эстраднай музыкі быў зрэжысіраваны ў зале філармоніі пераважна пад фанаграмы, бо аркестр пад кіраўніцтвам М. Фінберга, як вядома, выступаў у тыя дні ў Італіі. А вось канцэрт харавой музыкі не адбыўся ўвогуле, хоць быў абвешчаны загадзя. Старшыня праўлення СК І. Лучанок патлумачыў з трыбуны з'езда: была, маўляў, вусная дамоўленасць з мастацкім кіраўніком Хору Дзяржтэлерадыё В. Роўдам наконт з'ездаўскага канцэрта, аднак за 14 дзён да з'езда Роўда адмовіўся, і замены яму ўжо не аказалася. Неверагодны гэты выпадак узрушыў усіх, хто быў упэўнены ў паважлівым стаўленні беларускіх выканаўцаў да творчых патрэб беларускіх кампазітараў...

●

Нарэшце, абяцаныя фрагменты дыскусіі.

Музыказнавец **Г. Глушчанка:**

— Мы паступова адвыклі ад планамернай і добра наладжанай працы. Мы мірымся з недахопамі і здаём адну пазіцыю за другой. Адмовіліся ад творчых «серад». Пагаджаемся з дрэннай працай шэрагу секцый і нават з самаліквідацыяй некаторых з іх. Мы мірымся з пасіўнасцю значнай групы членаў саюза, мірымся з няпростым псіхалагічным кліматам у нашай арганізацыі... І ці не маюць усе гэтыя прыклады зніжэння ўзроўню арганізацыйнай і творчай работы свайго натуральнага працягу ў абуральным, небывалым у гісторыі нашага саюза факце — адсутнасці больш чым трэцяй часткі членаў арганізацыі на першым пасяджэнні з'езда. Адсутнасць грамадскай думкі, творчай дысцыпліны робіць сур'ёзны ўрон і стану крытыкі ў саюзе. У меркаваннях некаторых членаў арганізацыі дапускаюцца завышаныя ацэнкі, у нас адсутнічаюць навукова выпрацаваныя крытэрыі разнастайных творчых з'яў. Падобная безадказнасць часам спараджае негатыўнасць у ацэнках не толькі сучаснага мастацтва, але і гістарычнай музычнай спадчыны...

Кампазітар **Д. Смольскі** (нагадаем, ён быў другі пасля І. Лучанка прэтэндэнт на пасаду кіраўніка СК):

— Хачу падзяліцца адной простай ісцінай, якая заўжды была жыццёва важная для кожнага творцы, ды сёння яе сэнс, значэнне робяцца вызначальнымі ў духоўным нашым адраджэнні, у асэнсаванні перажытага, у позірку на будучыню. Я хачу спаслацца на словы з 1-га паслання да карынфянаў святога апостала Паўла: «А цяпер трываюць вера, надзея, любоў — гэтыя тры; але большая з іх — любоў». За доўгія дзесяцігоддзі разгулу ваяўнічага атэізму мы многае пагублялі з асноў маралі, маральнасці, этыкі, страцілі веру ў размаітыя пачынанні, кампаніі, абяцанні, лозунгі, заклікі; расталі нашы надзеі і на хуткую светлую будучыню... Што ж датычыць любові — да бліжняга, да прыроды, да спраў і прац сваіх, дык тут малюнак проста бянтэжлівы...

Трэба было б пагаварыць пра духоўнасць нашай музыкі, таго бальзаму, прызначэнне якога калі і не лекаваць, дык, па крайняй меры, не нашкодзіць. А духоўнасць нашай музыкі — гэта вынік духоўнасці НАШАЙ. На працягу дзесяцігоддзяў многія з нас выконвалі і выконваюць так званы сацыяльны заказ. Не злічыць намаганняў, працы, творчай патэнцыі, што былі патрачаны на юбілейныя і «дацкія» песні і хоры, уверцюры, паэмы і кантаты, музыку да ўрадавых канцэртаў, парадных фільмаў і да т. п. Нельга не зазначыць, што гэты «ўклад» зрабіў вельмі негатыўны ўплыў і на працэс аддалення слухача ад сур'ёзнай музыкі. А які ўплыў такой творчасці на музычную мову, на стылістыку, на густ, не гаворачы пра змястоўнасць музыкі! А наша ж эпоха, пры ўсім сваім усеахопным дэфіцыце, дала ў дастатку тое, без чаго, на мой погляд, немагчыма нараджэнне высокага мастацтва: гэта — магчымасць душэўнага пакутніцтва, скіраванага на ачышчэнне, узвышэнне чалавечага духу. Як не ўспомніць тут жыццё і творчасць Шастаковіча, Шнітке?..

Падаецца, што здаровы сэнс, якому мы абавязаны нараджэннем нашага саюза, саюза аднадумцаў, пакінуў нас, і засталася адна толькі назва, форма, пазбаўленая зместу. Я разумею, што ніякія заклікі не дапамогуць выпраўленню сітуацыі, пакуль нашы мараль і маральнасць дазваляюць нам так сябе паводзіць, пакуль выдаткі такіх паводзін не адчуе на сабе кожная асоба, і не адчуе не толькі па згубленым здароўі, часе, але, найперш, па спусташэнні і ўзлаванасці ўласнай душы. Узлаваны чалавек не можа несці людзям святло і дабро.

Хачу звярнуць увагу сваіх калег на тое, як мы ставімся да сваёй прафесіі, да сваёй працы. Мала таго, што наша праца часам нерэгулярная, малапрадукцыйная, мы вельмі часта заніжаем крытэрый яе якасці. І ўсялякія апраўданні — гэта шырма, за якой хаваецца прыцярпеласць, абыякавасць. І толькі любоў — да сваёй прафесіі, да сваёй працы — можа вывесці нас з таго становішча, у якім мы апынуліся воляю лёсу і воляю сваёй.. Хацеў бы нагадаць, што зараз надыходзіць час лекаваць перш за ўсё саміх сябе. І толькі потым — паверыўшы ў любоў, маючы надзею, — лекаваць іншых, лекаваць музыкай, напоўненай духоўнасцю, — шчырай, сумленнай, высокапрафесійнай.

Р. АЛАДАВА, С. КАРТЭС, І. ЛУЧАНОК

Фота Ул. КРУКА

Кампазітар **С. Картэс:**

— Кампазітар — выканаўца — слухач. Вось неабходныя часткі існавання музыкі. І крыўдна, што трэцяй часткі ў гэтым ланцужку нам бракуе. Чаму? Я сустракаўся ў кансерваторыі са студэнтамі — яны нават не ведалі, што ідзе з'езд кампазітараў, выкладчыкі кансерваторыі не ведалі... А слухаючы музыку, мы не можам сказаць, быццам яна такой нізкай якасці, што не выклікае цікавасці. Значыць, ёсць нейкая наша адарванасць ад грамадскага жыцця рэспублікі, ад жыцця студэнцкай моладзі. Я думаю, мы павінны больш зблізіцца з жыццём нашай рэспублікі, з жыццём іншых творчых саюзаў.

Наконт праслуханага даклада: гэта вельмі цікавая справаздача. Ды калі мы гаворым пра тое, што балет аднаго кампазітара прайшоў там, опера другога пастаўлена там, сімфонія трэцяга 8 разоў гучала ў такіх гарадах, дык я б дадаваў: НАСУПЕРАК саюзу, а не дзякуючы саюзу. Трэба было б у такіх справаздачах усё ж аддзяляць, якая справа робіцца саюзам і якая — крывёю і потам саміх кампазітараў.

Музыказнаўца **Т. Дубкова:**

— Наш саюз не карыстаецца аўтарытэтам, пра гэта мы ўсе ведаем. Але аказваецца паводле даклада, што ў нас у саюзе няма творчых праблем. Мы толькі канстатуем, што саюз не карыстаецца аўтарытэтам. Мы не аналізуем праблемы, што дазволіла б нам усё-такі неяк паправіць гэта. Мы не пачулі прапаноў з боку нашага праўлення. Мы не чулі праграму. Давайце з сённяшняга, з заўтрашняга дня, праз тыдзень пачнём дзейнічаць, пачнём працаваць, бо калі мы і далей будзем гэтак жыць, як жылі, дык будзе яшчэ горш... Мы не ведаем, што сапраўды варта першачарговай прапаганды, данясення да слухача, а што можа і паляжаць. Збіты крытэрый ацэнкі працы, укладу кожнага члена саюза ў дзейнасць самой арганізацыі, у дакладах, у справаздачах раздаецца ўсім сястрыцам па завушніцах. Так не можа быць! Адны працуюць на саюз, а іншыя ў лепшым выпадку выконваюць свае службовыя абавязкі... Трэба скласці праграму дзейнасці саюза на бліжэйшы год, і канкрэтную...

Кампазітар **Э. Ханок:**

— Калі ўзяць перабудову ў рэспубліцы і наш саюз, дык мы настолькі адрываемся адно ад аднаго, мы, кампазітары, настолькі недзе там, збоку, — што нас ужо нават і не відаць, бо нас і перабудова не хвалюе. І наогул, думаю, мы заблыталіся зусім, і апаноўвае нас адчужэнне, адчужэнне... Думаю, што кульмінацыяй адчужэння было адкрыццё нашага з'езда. Уявіце сабе: АДКРЫЦЦЁ З'ЕЗДА КАМПАЗІТАРАЎ, і ў нас нават не знаходзіцца кворуму, каб прагаласаваць, каб вырашыць пытанне пра статут... Людзі з іншых рэспублік прыехалі, выдаткавалі час, кіраўнікі партыі і ўрада прыйшлі да нас — яны таксама народ заняты, а нашы члены саюза адзін раз за 5 гадоў на з'езд не змаглі прыйсці!.. Новы будынак для СК? Калі ў нас у цяперашнім доме народу няма, дык, баюся, у вялікі будынак, апроч Лучанка ды сакратарыята, будзе няма каму ўваходзіць...

Зразумела, усе гэтыя прамоўцы, як і іншыя ўдзельнікі дыскусіі, закранал і не толькі праблему аўтарытэту СК. Пра духоўнае адраджэнне асобы, асветніцкую місію высокага мастацтва гаварыла Л. Шлег; Г. Вагнер — пра неабходнасць больш шырокай прапаганды беларускай сімфанічнай музыкі па рэспубліцы (адна з форм — правядзенне выязных пленумаў праўлення за межамі Мінска) і сярод нашых суайчыннікаў у іншых краінах. Пра ўзаемадзеянне СК з музычнай адукацыяй (праблема педагагічнага рэпертуару), з Музычным таварыствам і камсамолам, які мог бы скіраваць сваю энергію на прапаганду музычнай класікі, разважаў прарэктар Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі В. Яканюк. Кампазітар Э. Казачкоў сярод іншага прапанаваў правесці пленум па праблемах музыкі для дзяцей, яго калега А. Елісеенкаў — наладзіць стажыроўку беларускіх кампазітараў у замежных кансерваторыях, а таксама задаволіць патрэбу нашых творцаў у студыі электроннай музыкі. Пра стан і перспектывы развіцця музычнай культуры ў рэспубліцы распавядаў намеснік міністра культуры БССР У. Рылатка.

●

У назве статута Саюза кампазітараў, зацверджанага з'ездам, абрэвіятуру «БССР» замяніла больш натуральнае вызначэнне — «Беларусі». І вось Саюз кампазітараў Беларусі гатовы зрабіць самастойны крок — з цяпер ужо сваім статутам (замест ранейшага маскоўскага), з рабочым сакратарыятам (замест колішняга «ганаровага» прэзідыума), з абноўленым праўленнем і з добра ўсім нам вядомым старшынёй.

Час пакажа, будзе гэта хада па шляху плённых урокаў, смелых планаў, добрых набыткаў ці ўсё тое ж млявае блуканне па крузе ў пошуках страчанага аўтарытэту... Але ж так хочацца пабачыць паварот на лепшае!

С. БЕРАСЦЕНЬ.

З паэтычнай пошты

Аляксандр ПЛАДУНОЎ

Лёс Пэмпэ

Прынятая нядаўна Вярхоўным Саветам СССР Дэкларацыя аб прызнанні незаконнымі і злачыннымі рэпрэсіўных актаў супраць народаў, якія падвергліся насільнаму перасяленню, успрынята з глыбокім задавальненнем не толькі сярод прадстаўнікоў рэпрэсіраваных народаў, а і ўсімі савецкімі людзьмі.

З газет.

Мора было ў іх,
хапала святла...
Сям'я маладая
ў згодзе жыла.
Было іх *патомства такім:*
Пэмпэ,
Мінівер
і Акім.
Ды раптам вялікае гора
у краі, дзе горы і мора.
Як выбух, загад быў высокі
(Дзе лютасці той вытокі?).
Настаўнік і бацька
народаў усіх
іх лёс вырашаў
у адзіны міг.
Гняўліва павёў ён брывом —
і грымнуў над Крымам гром.
Зганялі людзей
з роднай зямлі.
Бяссільны Алах —
як ні малі.
Нічога не мог тут Алах —
мацней за яго быў ГУЛАГ.
Хтось трапіў у нейкі там... стан.
Пэмпэ — аж ва Ўзбекістан.
Выскал смяротны вісеў над
краінай.
Мерлі ў няволі мільённы
нявінных.
Голад і тыф маці згубілі.
Бацьку недзе на фронце забілі.
Голад і тыф...
І не стала Акіма.
Двое малютак
з далёкага Крыма,
Пэмпэ і Мінівер, —
сіроткі зусім цяпер.
Нягоды.
Вандроўкі,
Дзетдом.
Вайна...
Пэмпэ засталася зусім адна.
Ды свет не без добрых, як
кажуць, людзей.
Калі нават правіць тыран-
ліхадзей.
Пэмпэ прытуліла вайскоўца
сям'я.
Дзяўчынцы далі другое імя,
Жаннай назвалі...
Пэмпэ-турчанка
стала Жаннаю-мінчанкай.
Стала ёй наша зямля дарагой,
стала Радзімаю другой...
На вуснах усіх — перабудова.
Жанна-Пэмпэ сёння гатова
птушкай злятаць у родны
свой Крым.
Ды хто яе стрэне у Крыме
тым?
Няпоўная радасць у яе —
родзічаў крэўных не стае...

Эдуард ЗУБРЫЦКІ

●

Нібы рэчка, мялее мястэчка
маё.
Пад самотныя сосны кладуцца
мужчыны.
Хоць нямала прайшло ад тых
жорсткіх баёў,
Даганяюць іх кулі, асколкі
і міны.
Забірае іх смерць па адным,
па адным.
Быццам лічыць, а хто ж там
застаўся?
Над магіламі іх туманы, нібы
дым,
Што калісь над акопамі
спуджана слаўся.
Разгараецца восень што дзень,
то ярчэй
Нечуваным агнём і рабінаў
і клёнаў.
Быццам холадна ім, быццам
стане цяплей
У сутонні магільным
сырым і халодным.
З кожным днём усё менш у
мястэчку мужчын,
Па адным адыходзяць у
вечнасць мужчыны.
А да тых, хто застаўся, з
далёкіх часін
Успаміны злятаюць ключом
жураўліным.

г. Верхнядзвінск.

Барыс Сачанка

Запіскі аб радыяцыі

24 жніўня г. г. у «ЛіМе» была змешчана першая частка «Запісак аб радыяцыі» Б. Сачанкі. Сёння прапануем увазе чытачоў заканчэнне нататак.

□

Нарэшце, пачалі называць галоўных вінаўнікаў чарнобыльскай трагедыі. Гэта перш за ўсё былы прэзідэнт Акадэміі навук СССР А. Аляксандраў, пад кіраўніцтвам якога група канструктараў стварыла недасканалы рэактар РБМК-1000 і запусціла яго ў вытворчасць. Немалая віна і Дзяржкамгідрамета СССР (старшыня Ю. Ізраэль): памеры бяды — сумарны выкід — там ацанілі ў 50 мільёнаў кюры радыеактыўнасці, хоць на самай справе ён быў у дзесяткі разоў большы. Вінаваты, вядома, і ўсе тыя, хто не гаварыў праўды, што своечасова не прыняў мер па інфармацыі і эвакуацыі насельніцтва з пацярпелых раёнаў.

Ці лягчэй ад гэтага ўсім, хто страціў сваю «малую радзіму», хто пакутуе сёння на бальнічных ложках? Хто...

□

Яшчэ адна смерць — памёр дваюрадны брат маёй жонкі, які жыў і працаваў у Крычаве. Зусім, здаецца, нядаўна быў ён у нас у гасцях у Мінску, здаровы, вясёлы, поўны самых розных планаў на будучае. І вось— няма яго жывога...

Ці вінавата ў гэтай смерці радыяцыя? Не ведаю, але ўсё адно думаю, што вінавата, што гэта яна, праклятая, кладзе аднаго за адным маіх равеснікаў у магілу...

□

Раней, калі прыязджаў я ў вёску, мне не хапала лета, каб зрабіць усё, што хачу. Я хадзіў па ягады і грыбы, ездзіў на веласіпедзе ці на падводзе касіць і грэбсці сена, памагаў абганяць бульбу, убіраць ураджай. А то браў комлю і ішоў на канавы лавіць карасёў, шчупакоў, уюноў... Ды і з людзьмі ж цэлымі днямі не расставаўся — то яны прыходзілі да мяне, то я ішоў да іх. Была і чарка, і скварка, а галоўнае, былі гутаркі, размовы... Колькі і чаго я чуў, колькі прывозіў пасля лета з дому назіранняў, сюжэтаў!..

Цяпер, пасля аварыі на Чарнобыльскай АЭС, мне хапае і дня, каб перабачыцца з роднымі, пабыць на могілках. А ўсё астатняе... Нават размовы з людзьмі страцілі цікавасць і сэнс... Астаецца хіба адно — выйсці з хаты і, гледзячы на знаёмы змалку краявід, завыць, як выюць у Піліпаўку ваўкі...

□

Думаю пра нашу чалавечую прыроду. У нашым Вялікаборскім сельсавеце не ўсе палі і вёскі засыпаны аднолькава радыенуклідамі. Ёсць і чысцейшыя. І вось, калі пасылаюць працаваць на чысцейшыя палі людзей, многія адмаўляюцца— плата ж меншая. Знайшліся і такія, хто з чысцейшых вёсак перавёз у нашую свае хаты, каб атрымліваць надбаўкі — «грабавыя»...

□

Брат Пятро. Старэйшы за мяне на тры гады, а цяпер, пасля смерці Колі, і наогул самы старэйшы. Худы, і ўвесь час курыць, курыць. Жыве там жа, у вёсцы.

— А мы, — кажа ён мне, — прывыклі ўжо да гэтай радыяцыі. Нават у «зону» часцяком ездзім.

— А ў «зону» чаго?

— Запчасткі бяром. Там жа, проста на калгасных дварах, уся тэхніка пааставалася. І трактары, і сеялкі, і машыны... Ды і так багата чаго. То мы забіраем...

— Дык гэта ж зараза...

— А ў нас усё цяпер з гэтай заразай... І ядзім жа яе і п'ём, і дыхаем ёю... Так што... Больш ці менш — гэта ўжо не мае значэння. У нас вунь у вёску з Брагінскага раёна людзей перасялілі. Дык яны ездзяць сеяць свае соткі, даглядаць пасевы. А ўвосень адтуль і ўраджай прывозяць... Нічога, жывуць! Жылістыя палешукі, нішто ім не страшна... Нават радыяцыя...

□

Сядзім з маці, гамонім.

— Нешта ж часта пачалі паміраць у нас людзі, — уздыхае, прызнаецца маці.—Во ходзіць-ходзіць чалавек, потым за грудзі схопіцца... Брык — і няма...

— І хто найчасцей памірае?— пытаюся. — Старыя, маладыя?

— Не, во такога веку, як ты. Мужчыны. Тыя, хто за каровамі ходзіць, у лесе працуе, ці на трактары...

І маці бярэцца пералічваць, хто за апошні час памёр. Называе імёны, прозвішчы...

І я ўспамінаю іх, маіх таварышаў. З гэтым вучыўся ў школе, з гэтым бегаў па ягады і грыбы, з гэтым лазіў у суседскія вішні, яблыкі...

Радыяцыю не ўспамінаем — пра вяроўку ў доме вісельніка не гавораць...

□

Надрукавана яшчэ адна карта — гэты раз па шчыльнасці забруджвання тэрыторыі рэспублікі стронцыем-90. Мая вёска, мой родны, мілы Вялікі Бор абнесены на карце перарывістымі лініямі, гэта значыць, там стронцыю-90 выпала крышку менш, чым у тых вёсках, якія адсялілі ўжо ці адселяць у бліжэйшыя гады... Але ж выпаў яшчэ і цэзій... Ды і іншыя радыенукліды таксама ж... Цэлы букет... І калі скласці іх усе разам... Колькі кюры прыпадзе на адзін кіламетр?.. Ды што тыя кіламетры... На душу, на чалавека?..

□

Сустрэў даўняга свайго знаёмага, які ў час аварыі на Чарнобыльскай АЭС, ды і пасля яе жыў і працаваў у Хойніках. Сумнага, з апушчанай галавою.

— Што з табой?

— Ды быццам нічога, — пацiснуў плячыма мой знаёмы. — Вось з палiклiнiкi іду...

— Захварэў?

— Урачы нічога не знаходзяць.

— Дык радуйся.

— Радавацца? — гмыкнуў знаёмы. — Чаму?

— Ну, што здаровы...

— Каб жа так, — паківаў галавою знаёмы. — А то ж... — І дадаў ціха: — Спаць не магу... Удзень нічога... А ўначы як задумаюся, як успомню... Я ж усе тыя дні правёў у некалькіх кіламетрах ад рэактара... Ды і дзеці ж увесь час са мною былі, жонка... А цяпер, як выяўляецца, абпраменьваў і сябе, і сваіх блізкіх. Як усё гэта адаб'ецца на здароўі? І маім і ўсіх астатніх...

І пайшоў, апусціўшы яшчэ ніжэй галаву.

□

Пазваніла жонка майго былога настаўніка Леаніда Акімавіча Сушчанкі. Прыехала ў Мінск да дачкі, і вось хоча са мною пабачыцца.

Сустрэліся. Вядома, у старой жанчыне цяжка пазнаць былую маладую дзяўчыну, што іншы раз прыязджала да нас у вёску і прыходзіла разам з Леанідам Акімавічам да нас на ўрок. Сорак жа гадоў мінула! Але я ўсё ж пазнаў яе.

— Як Леанід Акімавіч?—было першае маё пытанне.

— Хварэе, — быў адказ.

— Што ў яго?

— Адкрыліся франтавыя раны. А потым... — яна памаўчала. — Новая хвароба...

— Якая?

— Ой, Барыс Іванавіч, лепш не пытайце... Мы жывём там жа, ля Стралічава, за Хойнікамі. Стаміліся, не дай бог... То, кажуць, выселяць нас, то раптам адмяняюць рашэнне. Словам, не вытрымаў ён... У Навінкі вось прывезла... Надта ж на яго гэтая радыяцыя падзейнічала. Да дачкі трэба было б пераехаць, у Мінск...

— Дык у чым справа?

— Усё яшчэ вырашаецца справа. Вось і да вас я пазваніла, можа, дапаможаце ці што параіце?.. Вы ж Леаніда Акімавіча добра ведаеце...

Сапраўды — Леаніда Акімавіча я ведаю. Вучыў ён мяне ў пятым і шостым класах. Малады, прыгожы. Хіба кульгаў трохі на адну параненую нагу. Пісаў вершы. Вядома, памагчы Леаніду Акімавічу трэба. Але як? Ды і хто перашкаджае выязджаць чалавеку, куды ён хоча? Спярша забрудзілі край, а потым і прывязалі там людзей — хочаш ці не хочаш, а жыві!

□

Прыехала да мяне ў горад з вёскі маці. Упершыню без гасцінцаў.

— Выбачайце, дзеткі, — сказала яна, адчуваючы быццам няёмкасць, — але я нічога не прывезла вам з дому.

— Ну дык і што?

— Думала, думала, што ўзяць — і нічога не ўзяла. Яшчэ паатручваю вас...

— Але ж сама ты там жывеш...

— Я старая ўжо, паміраць мне пара. А вам жа жыць вунь колькі яшчэ трэба! І каб я сама... Вас... Сваіх дзяцей... — пакруціла яна галавою — Во да чаго мы дажыліся...

І заплакала...

А я падумаў: «А тыя маці, што жывуць там, у забруджаных радыенуклідамі вёсках, гэта ж робяць—атручваюць сваіх дзяцей, кормячы іх штодзень «нячыстымі» прадуктамі...

□

«Чарнобыльскі шлях»... Вецер, дождж і небывалы для канца верасня холад. І ўсё адно сабраліся тысячы людзей. З лозунгамі, транспарантамі. Патаптаўшыся трохі ля парку Чэлюскінцаў, выкіраваліся на Ленінскі праспект і па ім праз увесь горад падаліся да Дома ўрада. На плошчы ля педінстытута імя Горкага пачаўся мітынг. Выступаюць вучоныя, пісьменнікі, людзі з тых раёнаў, што забруджаны радыенуклідамі...

Абурае не толькі, што акцыю не падтрымалі афіцыйныя ўлады, але і тое, што тых, каму трэба было б ведаць праўду пра людское гора, няма на плошчы, яны не чуюць, пра што гавораць, што перажываюць ні ў чым невінаватыя людзі...

□

Тры, два, год, нават паўгода таму назад гаварыць праўду пра чернобыльскую бяду нікому не дазвалялася. Наадварот, як толькі дзе яна з'яўлялася, яе глушылі...

І раптам загаварылі. І друк, і радыё з тэлебачаннем, і на сесіях — Вярхоўнага Савета рэспублікі і Вярхоўнага Савета СССР. Каб толькі справы не разыходзіліся са словамі, з рашэннямі і пастановамі.

□

На сесіі Вярхоўнага Савета БССР прынята Дзяржаўная праграма па ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Цаны гэтай праграме не было б, калі б яна была прынята ў той самы 1986 год, адразу ж пасля аварыі. А так амаль чатыры гады жылі на забруджаных землях людзі, займаліся сельскагаспадарчай вытворчасцю, атручваліся самі і атручвалі іншых сваімі прадуктамі. І толькі пад націскам грамадскасці праграма гэтая, нарэшце, распрацавана...

Кожная вобласць, кожны раён мае цяпер канкрэтны план дзеянняў. У Гомельскай вобласці будуць выселены дзесяткі населеных пунктаў, у тым ліку раённыя цэнтры Брагін, Нароўля, Ветка... Хойнікі астаюцца, астаецца і мой Вялікі Бор... Радавацца гэтаму ці не?.. Не, няма радасці і за тых, каго высяляюць, і за тых, хто астаецца... Сапраўдная радасць была б толькі тады, калі б не было аварыі, калі б людзі жылі на спрадвечнай бацькаўшчыне і не думалі ні пра якое ліха... А так...

□

У Брагінскім раёне нарадзіліся пісьменнікі Раман Сабаленка, Сымон Блатун і Мікола

Народная творчасць

Днём жывём ці перспектывай?

Летась адбыўся Міжнародны фестываль фальклору ў Маскве, у якім ад Беларусі прынялі ўдзел фальклорна-этнаграфічны калектыў «Знаходка» вёскі Тышкавічы Іванаўскага раёна і ансамбль песні і танца «Лідчанка» гарадскога Дома культуры Ліды. Наступны такі фестываль пройдзе на Украіне ў 1990 годзе, а пасля прыйдзе наша чарга прымаць гасцей. Здаецца, час ёсць, рана біць у званы. Але справаздачныя канцэрты калектываў мастацкай самадзейнасці шасці абласцей, прысвечаныя 70-годдзю ўтварэння БССР і КПБ, паказалі, што ў Беларусі захавалася вельмі мала калектываў аўтэнтычнага фальклору.

У нас яшчэ сустрэнеш у некаторых вёсках жывых носьбітаў фальклору. Мы павінны ганарыцца, што нам няма патрэбы рэстаўрыраваць, шукаючы па навуковых крыніцах, свой фальклор, як гэта вымушаны рабіць сёння многія народы свету. Спадчына ў нас існуе, нягледзячы на віхуры шматлікіх войн і цяжкія гады культу, на тое, што работнікі ўстаноў культуры 50 год былі арыентаваны на прафесійную творчую дзейнасць і сцэнічную эстэтыку і не змаглі глыбока спасцігнуць этнічную культуру, каб стаць сапраўднымі яе носьбітамі і прапагандыстамі.

І калі за подпісам загадчыка аддзела культуры райвыканкома або дырэктара РДК даецца матэрыял, у якім да фальклору залічаны гурткі аэробікі ці калектывы, рэпертуар якіх складаецца з украінскіх, рускіх песень, то відавочна, што такі кірунак даканае апошнія парасткі творчасці. Галоўнае, далі б яму «разгарнуць свае сілы», «папрацаваць» на ніве культуры некалькі гадоў! Так што няма чаго нам цешыцца, гледзячы на статыстычную лічбу, якая канстатуе кольхасны лік фальклорных калектываў (больш за тысячу), бо зразумела, што некампетэнтныя кіраўнікі могуць «настругаць» такіх фальклорных калектываў не адну тысячу.

Органы культуры ў часы застою не займаліся развіццём сапраўднай культурнай спадчыны, назапашанай многімі стагоддзямі. Яны практыкавалі дуты этнашоу, нават на адказныя канцэрты выстаўляліся праграмы, вельмі далёкія ад сапраўднага народнага мастацтва. Выканаўцы танцаў, песняў асляплялі сваёй віртуознасцю, але ім не хапала натуральнасці, сапраўднасці, усяго таго, чым так хвалюе, падкупляе і вучонага, і простага гледача традыцыйнае народнае мастацтва.

Падобнымі меркаваннямі этнашоу кіраваліся і тады, калі вырашылі паслаць на міжнародны фестываль ансамбль «Лідчанка». Фалькларысты АН БССР і БДУ імя У. І. Леніна, даведаўшыся, запратэставалі. Была створана спецыяльная камісія, яна паглядзела праграму, раскрытыкавала яе за стылізацыю пад фальклор. Але калектыў усё ж паехаў на фестываль. У выніку «Лідчанка» за пяць дзён фестывалю ўдзельнічала ўсяго ў трох канцэртах. «Чаму нам не даюць выступаць, чаго мы сюды ехалі?» — недаўмявалі самадзейныя артысты. Адказ жа вельмі просты: калектыў не выклікаў да сябе ўвагі з боку

Ракітны. Блізка каля Нароўлі нарадзіўся Іван Мележ. У Веткаўскім раёне нарадзіўся Дзмітрый Кавалёў... Хто, хто цяпер, пасля адсялення людзей з гэтых раёнаў, там народзіцца? Колькі новага ўнеслі ўсе гэтыя пісьменнікі ў развіццё беларускага мастацкага слова!.. Яно ж было жывое ў нас, нічым незапарушанае, спрадвечнае, глыбіннае, як крыніца ў лесе. Што будзе з тымі песнямі, казкамі, прымаўкамі, што нарадзіліся на гэтай зямлі, жывіліся яе сокамі і якія так мы і не запісалі?... А дзеці, адарваныя ад сваіх каранёў? Хто з іх і калі зноў вернецца сюды жыць?..

□

Газета «Рабочий путь» — орган Смаленскага абласнога камітэта КПСС і абласнога Савета народных дэпутатаў — перадрукавала мае «Запіскі аб радыяцыі», змешчаныя ў «Літаратуры і мастацтве». З працягам — аж у трох нумарах. Невядомы мне А. Лонскі пераклаў «Запіскі» і напісаў да іх вельмі цёплы ўступ. У адным месцы, спачуваючы нашаму народу, ён аж усклікнуў: «Суседзі нашы дарагія, браточкі-беларусы! Ды за што ж гора такое на вас звалілася?»

Не ведаем, браток-смалянін, не ведаем. Але за спачуванне дзякуй. Вельмі патрэбна яно сёння ўсім тым, хто трапіў у бяду. Бо знаходзяцца людзі з вучонымі ступенямі, якія нават стрымліваюць тых, хто спачувае, імкнецца не быць убаку: маўляў, сядзіце, браточкі-беларусы, у сваіх засыпаных цэзіем, стронцыем, плутоніем і іншымі радыенуклідамі вёсках, ешце тое, што расце на вашых палях, набірайце па трыццаць пяць бэр — а потым ужо і патрабуйце, каб вас выселілі ці чым-небудзь дапамаглі. Нават пісьмо такое напісалі М. С. Гарбачову, каб не верыў ён украінскім і беларускім вучоным, а верыў ім, а найперш, вядома, акадэміку Ільіну, аўтару так званай «трыццаціпяцібэрнай канцэпцыі»...

□

Як заўсёды, калі сустракаюся цяпер з маці, угаворваю яе пакінуць вёску, пераехаць жыць да мяне ў горад. Прыводжу, здаецца, самыя пераканаўчыя факты, расказваю, што такое радыяцыя, як дзейнічае яна на чалавечы арганізм...

Маці слухае мяне ўважліва. І раптам усхопліваецца на ногі, пачынае махаць рукамі.

— Сціхні, — як не крычыць яна. — Лепш нічога не ведаць. Ты прыехаў і паехаў, а я ж — ты гэта ведаеш — астануся тут, нікуды адсюль не паеду. Навошта ж мне знаць, што са мною будзе!

І, раззлаваная, адыходзіць ад мяне...

□

Вучоны — спецыяліст па радыяцыйнай бяспецы раіць мне:

— Калі бываеш у забруджаных раёнах, нізавошта не еш рыбы, птушак, ялавічыны, грыбоў, ягад, гародніны, садавіны, не пі са студні вады, вядома ж, і малака...

— А што есці, піць? — не вытрымліваю, перапыняю вучонага я.

— Свініну...

— Толькі свініну?

— Ну, і хлеб...

— Але ж хлеб пякуць з мукі, якую мелюць невядома з якога жыта. Ды і разводзяць невядома якою вадою. І возяць жа яго ў магазіны часта ў адкрытых машынах...

— Яно так, — пагаджаецца са мною вучоны. — Але ж не еўшы не будзеш у бацькоўскай хаце... Не вытрымаеш...

□

«Няма таго, што раньш было...» Так, няма. Раней Беларусь славілася сваімі грушамі — слуцкімі бэрамі. А цяпер замест слуцкіх бэраў уваходзяць у лексікон іншыя бэры... Чарнобыльскія...

□

На адной чытацкай канферэнцыі да мяне падышла маладая жанчына, настаўніца.

— Я перасяленка, — сказала яна мне. — З Нараўлянскага раёна. І ведаеце, на новым месцы як ніколі палюбіла беларускую літаратуру. І асабліва Янку Купалу. З яго словамі я канчаю кожны свой дзень, яго словамі і пачынаю...

— Цікава, якімі? — спытаў я.

— «Вярні нам Бацькаўшчыну нашу, Божа. Калі ты цар і Неба, і Зямлі!» — прадэкламавала, прашаптала яна. — Гэта цяпер як гімн, малітва ўсіх нас, перасяленцаў...

І паглядзела ў вочы — ці разумею...

□

«Апошнім папярэджаннем» чалавецтву назваў чарнобыльскую аварыю амерыканскі вучоны Р. Гейл. Для тых жа, каго апаліла «зорка Палын», чые атруціла воды, землі і паветра, — гэта ўжо не папярэджанне, а рэальнасць, трагедыя.

Шкада, што многія яшчэ і сёння не разумеюць таго, што здарылася ў Чарнобылі, не адклікнуліся на людское гора...

□

Беларусь заўсёды страшна цярпела ва ўсіх войнах. Так, у апошнюю, Айчынную, мы страцілі кожнага чацвёртага жыхара. У імперыялістычную, грамадзянскую і ў вайну 1812 года — кожнага трэцяга... Амаль палову насельніцтва было страчана ў час прыходу на Беларусь шведаў і ў Хмяльніччыну...

Атамнай вайны яшчэ няма, але яна пачала ўжо збор ахвяр... З Хірасімы, Нагасакі, Чарнобыля...

1989 г.

А. МАРАЧКІН «Хадора» (з «Чарнобыльскага цыкла»).

вучоных, прэсы і звычайнага гледача, бо гэта быў фестываль фальклору, а не самадзейнага мастацтва.

Фальклор сёння прыцягнуў да сябе ўвагу многіх, бо заўсёды быў сродкам калектыўнай камунікацыі. А вось некаторыя работнікі культуры няйначай трымаюцца іншай думкі. У іх вачах фальклор — гэта забава. Успомнім зноў справаздачныя канцэрты. Удзельнікі ансамбля «Жывіца» — цудоўныя носьбіты традыцыйнай культуры, добра ведаюць мясцовыя песні, карагоды, сваімі сіламі зрабілі фальклорны касцюм. І раптам — нечаканасць: яны прывезлі ў Мінск той рэпертуар мастацкай самадзейнасці, які мог толькі пацешыць гледача. А ці ж не парадокс, што фальклорны калектыў «Жалейка», які вярнуўся з Індыі, так і не змог са сцэны паказаць сваю праграму, а дасталося яму месца толькі ў фае палаца?

Хочацца запытаць: дзе нам узяць дастатковую колькасць сапраўдных фальклорных калектываў, якія маглі б удзельнічаць у міжнародных фестывалях? Выйсце бачыцца адно — тэрмінова фарміраваць рэпертуар фальклорных калектываў, якія павінны як мага шырэй прадставіць мясцовыя танцы і музыку, песні і абрады.

Цяпер наконт касцюмаў. Ёсць меркаванне, што для фальклорных калектываў касцюмы павінны рыхтаваць тэатральныя майстэрні. А вось спецыялісты ЮНЕСКА лічаць, што фальклорныя калектывы павінны мець не сцэнічныя касцюмы, а свае традыцыйныя, мясцовыя.

Усё гэта вымагае ад Міністэрства культуры БССР змен у метадах кіраўніцтва культурай, распрацоўкі стройнай навуковай канцэпцыі ў вызначэнні структуры ўсіх ведамстваў міністэрства. Напрыклад, аддзел фальклору ёсць у Рэспубліканскім навукова-метадычным цэнтры культуры, але яго няма ў абласных цэнтрах. Няма каму займацца пытаннямі фальклору і ў раённых дамах культуры.

Каб выкарыстаць усё багацце нашай фальклорнай спадчыны, трэба бачыць яе ў дыялектычнай разнастайнасці культур нацыянальных меншасцяў, якія шмат стагоддзяў жывуць на Беларусі: татараў, палякаў, яўрэяў, цыганоў, рускіх, літоўцаў, украінцаў...

Перад маючым адбыцца сур'ёзным мерапрыемствам — Міжнародным фестывалем фальклору — ёсць пільная патрэба абмеркаваць гэтыя пытанні развіцця нашай беларускай культуры.

М. ЖАБІНСКАЯ,
ст. навуковы супрацоўнік аддзела фальклору РНМЦ культуры.

Мартыралог Беларусі: імёны і факты

Пра лёс Ядвігі Ігнатаўны Міклуш, якая жыве ў вёсцы Убалацце каля Плешчаніц, выпала даведацца мне пры аглядзе экспазіцыі музея баявой славы плешчаніцкай СШ № 1. Яе ўспаміны аб перажытым у вайну і напярэдадні яе захоўваюцца побач з матэрыяламі аб плешчаніцкіх маладагвардзейцах. Заінтрыгавала і тая акалічнасць, што ў грозны для краіны час яна праявіла сябе сапраўднай патрыёткай, будучы памечанай ярлыком дачкі «ворага народа».

— Як сёння памятаю тую восень трыццаць сёмага года, — пачала пры сустрэчы свой расказ-споведзь Ядвіга Ігнатаўна. — Прачнулася я ад спалоханага, прыглушанага голасу мамы: «Уставайце, дзеткі, з бацькам развітайцеся». Не адразу зразумела я, на той час

НАПЕРАКОР ГАНЕБНАМУ КЛЯЙМУ

сямігадовае дзеўчанё, што робіцца ў хаце. Чужыя, суровыя людзі. І тата нейкі разгублены. Абняў нас, пацалаваў, сказаў на развітанне маме: «Глядзі дзяцей, Зося, я хутка вярнуся. Не вінаваты я ні ў чым». А раніцай мама выправілася ў Плешчаніцы, каб пабачыцца з татам. Не дазволілі сустрэцца ёй з арыштаваным, не тое што перадачу аддаць — некалькі бульбін ды бутэльку малака, бо хлеба мы не мелі...

Заўважаю, як павільгатнелі вочы маёй субяседніцы. А яна, спахапіўшыся, кажа: «Пачакайце, я пакажу дакументы, што мама зберагла».

І вось у мяне ў руках невялікая пажаўцелая ад часу паперка. Скупы запіс ад 27 верасня 1937 года сведчыць, што ў доме грамадзяніна Ігната Іосіфавіча Рачыцкага зроблены вобыск. І ўнізе неразборлівы подпіс следчага ГПУ.

Зберагла Ядвіга Ігнатаўна і паперку зусім іншага зместу. Выдадзена яна праз дваццаць гадоў, калі па закону гістарычнай справядлівасці былі апраўданы шматлікія ахвяры перыяду культу асобы. Ваенны трыбунал Беларускай ваеннай акругі засведчыў, што бязвінна асуджаны І. І. Рачыцкі рэабілітаваны пасмяротна. Як стала вядома, нехта данёс, што бацька, маўляў, хадзіў у бок польскай мяжы (яна за Крайскам пралягала). І повад той зласлівец прыдумаў «важкі»: любіў Рачыцкі надвячоркам парыбачыць, хадзіў з вудачкамі на рэчку Дзвінасу.

— Не адна наша сям'я была тады ў цяжкім горы, — працягвала між тым Ядвіга Ігнатаўна. — Забралі, як і бацьку майго, Пятра Макея, Пятра Глымбоцкага, Міхася Каспяровіча, Вікенція Пякарскага з нашай вёскі. Цяпер і не ўспомніш усіх, хто не вярнуўся да сваіх сем'яў. Мама наша спрабавала пісаць, каб хоць нейкі адрас ведаць. І адказ атрымала такі: асуджаны на дзесяць год без права перапіскі.

Не па газетных публікацыях уяўляе Ядвіга Міклуш, як жылося тады сем'ям «ворагаў народа». Даводзілася чуць здзеклівыя словы, прыніжэнне цярпець. Прыходзілася маці ледзь не на калені станавіцца перад брыгадзірам, каб каня ўзяць калгаснага апрацаваць участак. Бульбу з-пад снегу выбіралі ды мерзлую елі. Калі ў трыццаць дзевятым годзе праводзілася кампанія па ўзбуйненні вёсак, раскідалі і хату Рачыцкіх, якая стаяла наводшыбе. Дапамогі ж ніякай не аказалі, каб перавезці яе ды паставіць на новым месцы. Бездапаможная жанчына перабралася жыць у хлеў.

Знайшоўся і «дабрачынец», які ўзяўся «дапамагчы» жонкам рэпрэсіраваных. Паабяцаў вызваліць з высылкі іхніх мужоў нехта Шастаковіч, які працаваў у райвыканкоме. Па трыста рублёў узяў з кожнай сям'і нібыта для выкупу. Аказаўся ж ашуканцам, на чужым горы нажыўся. І не дзіва, што ў вайну пайшоў служыць акупантам ды яшчэ як глуміўся над нашымі людзьмі.

Сям'я ж Рачыцкага Ігната, памечаная ганебным кляймом, не засталася ўбаку ад усенароднай барацьбы. Вось як пра гэта расказвае Ядвіга Ігнатаўна:

— Кватаравала ў нас да вайны настаўніца Ніна Маркаўна Турык. Сталася так, што ў акупацыю засталася яна з намі. І вось калі займела сувязь з партызанамі, для нас гэта не стала сакрэтам. А потым і першае заданне ад партызан атрымалі. Спатрэбіўся ім умелец, хто змог бы прыклады вырабіць для вінтовак. Перагаварылі мы з дзядзькам нашым Аляксандрам Філіповічам, здатным сталяром, і той згадзіўся, пайшоў на рызыку. Ноччу пры газоўцы майстраваў, завесіўшы вокны пасцілкамі.

З таго часу і пачалі рэгулярна наведвацца ў хату Рачыцкіх народныя мсціўцы. Аднак як ні захоўвалі гаспадары канспірацыю, ад бяды не засцераглíся. Пад канец зімы 43-га ўварваліся ў хату немцы з паліцаямі, загадалі хутка сабрацца і пагналі ў Плешчаніцы. І апынулася Зося Рачыцкая з дачкой і сынам у турэмнай камеры.

— Жудасна было, — успамінае Ядвіга Ігнатаўна. — Убачыла я ў камеры зусім маладзенькіх дзяўчат, збітых, скрываўленых. Схапілі абедзвюх, калі ішлі па заданні партызан, лістоўкі пры сабе мелі. Як магла, дапамагала ім. Асабліва знясіленая, змардаваная была Зіна Іваноўская, якую пасля допытаў вадой адлівалі. Калі яе выводзілі апошні раз, абняла мяне, пацалавала і сказала: «Ну, Ядзечка, гэта мой канец. А вы тут трымайцеся».

І яны трымаліся, усё на допытах адмаўляючы. Пэўна, не выйшлі б жывымі на волю, каб не дапамог адзін з паліцаяў, у якога нешта чалавечае ў душы засталося. Параіў перадаць на волю, каб вяскоўцы падпісалі калектыўнае пацвярджэнне невіноўнасці сям'і «ворага народа» перад нямецкімі ўладамі. Мо гэта і ўратавала ад смерці.

Пасля памятнага дня вызвалення для сям'і Рачыцкіх радасць азмрочвалася напамінамі аб іх «вінаватасці» перад Савецкай уладай. Сем'ям, страціўшым карміцеляў, выдавала дзяржава дапамогу. Яны ж не маглі аб гэтым нават заікнуцца. Хлеба амаль у вочы не бачылі, яго замянялі трава-вобаратнік, ліпавае лісце. Не ад лёгкага жыцця падалася Ядзя ў свае дзявочыя шаснаццаць гадоў на заробкі ў леспрамгас. Нараўне з мужчынамі рэзала лес, грузіла на машыны бярвенне. Надышоў час — займела сям'ю, звязаўшы свой лёс з працавітым хлопцам Мікалаем Міклушам.

Багатая на дзяцей сям'я Міклушаў. А чацвёра сыноў — асаблівая гордасць бацькоў. Ды як жа не ганарыцца, калі ўсе яны сталі афіцэрамі Савецкай Арміі. Прытым вайсковую прафесію, звязаную з аўтасправай, набылі ў адным і тым жа вайсковым вучылішчы. Спачатку пасля армейскай службы паступілі туды Валерый і Мікалай, паследавалі прыкладу старэйшых Барыс і Аляксандр. Калі вучыліся, атрымлівалі бацькі ўдзячныя пісьмы ад начальніка вучылішча, фота братоў было змешчана ў часопісе «Советский воин». Трое маюць капітанскія званні, малодшы, Аляксандр — старшы лейтэнант. Ён, дарэчы, вельмі падобны на дзеда Ігната, павялічаны фотаздымак якога вісіць на сцяне хаты.

— Адно гавару сваім сынам: што б з вамі ні здарылася, будзьце вернымі сваёй Радзіме. Дарэчы, яны ў мяне ўсе камуністы, — скончыла свой расказ пра сыноў Ядвіга Ігнатаўна.

В. НЕСЦЯРОВІЧ,
супрацоўнік Лагойскай раённай газеты.

Ён зведаў жахі польскіх і фашысцкіх турмаў, прайшоў праз сталінскія лагеры. Паміраў неаднойчы, але, насуперак усім смерцям, выжыў. Паэт, чалавек, грамадзянін... Сяргей Міхайлавіч Новік-Пяюн...

«Што чуваць, скажыце, зорачкі, вы мне...»

Паволі круціцца пласцінка, і ўзнёслы голас спевака вяртае Сяргея Міхайлавіча роўна на шэсцьдзесят гадоў назад. Абуджаюцца думкі — і радасныя, і трывожныя адначасова. Песня дае магчымасць зноў адчуць сябе юнаком, у якога ўся жыццёвая дарога яшчэ наперадзе:

Дні прыходзяць, дні адыходзяць, дні лятуць,
Быццам хвалі рэк бурлівых ўдаль бягуць.
Трэці год ўжо на выгнанні ў чужыне
Трэба мучыцца душой і сэрцам мне.

Спявае Данчык. Сяргею Міхайлавічу на момант здаецца, што спявае сам ён — такі ж малады, прыгожы, акрылены марамі і найлепшымі спадзяваннямі, хоць стомлены душой, спакутаваны сэрцам. Трэці год не бачыць ён родных Лявонавічаў, трэці год адбывае высылку ў польскім Памор'і. Надвячоркам выходзіць з дому, моўчкі ўзіраецца ў зорнае неба, адчуваючы халоднае, але вабнае святло зорак, якія тут, у растанні, здаюцца і чужымі, і роднымі. І паціху, каб ніхто не пачуў і не палічыў дзіваком, напявае:

Навакол нідзе не ўгледзіш родных хат,
Не прыцягне рук зычліва родны брат,
Не падзеліш думак нават ні з кім тут,
Не прыгорне ў адзіноцтве родны кут.

Да Лявонавічаў адсюль не адна сотня вёрст, там, на Нясвіжчыне, сябры і аднадумцы, яны таксама бачаць святло гэтых зорак.

У ночы зорачкі прыветліва мігцяць,
Быццам з неба на мяне яны глядзяць.
Што чуваць, скажыце, зорачкі, вы мне,
У маёй роднай ды далёкай старане...

Там, у растанні, і нарадзілася гэтая песня. Тады, у дваццаць дзевятым, Сяргей па завядзёнцы прагульваўся са сваімі новымі сябрамі, якіх напаткаў у Памор'і. Шпацыравалі звычайна ўтрох: скрыпач-паляк Фелікс Балінскі і ўкраінская піяністка Галя Парадкіўна. Сяргей Новік ужо заўважаў, што сябры яго пакахаліся, таму не надта ім назаляў: маўляў, я дахаты, ліст у Лявонавічы трэба напісаць...

— А можа, і вершы? — гарэзліва запыталася Галя. Яна ўжо ведала, што яго творы пад псеўдонімам «Малады Дзядок» друкаваліся ў часопісе «Заранка», у іншых выданнях Заходняй Беларусі. Ведала і тое, што пісаць Сяргей пачаў яшчэ пад час вучобы ў Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі, што, у дадатак, ён няблага малюе — браў урокі ў мастака Міхала Літвіненкі, іграе на скрыпцы, чаму навучыў яго Тадэвуш Тандроўскі. Наогул жа музычную адукацыю Сяргей атрымаў у прафесара Кацярыны Плішка-Банасевіч.

— Дык вершы, нябось, будзеш пісаць? — зноў запыталася Галя.

— Можа, і вершы, — адказаў няўпэўнена, хоць паэзія паступова станавілася прызваннем.

Развітаўшыся з Галяй і Феліксам, пакрочыў дахаты. А ноч зорная-зорная. Нябачна нехта дужы і ўладарны там сыпануў шчодрых прыгаршчы зорак, рассеяў іх па небе, каб кожнаму можна было любавацца імі, дзе б ён ні жыў. Любавацца і марыць...

Мелодыя нарадзілася адразу, а крыху пазней напісаўся і верш. Пад назвай «На выгнанні» ён быў надрукаваны ў газеце «Беларуская крыніца», аднак у гісторыю ўвайшоў усё ж як «Зорачкі». Заспявалі іх спачатку ў Лявонавічах, а потым і па ўсёй Заходняй Беларусі. «Зорачкі» былі перакладзены на рускую, украінскую і польскую мовы. Сваёй стала песня пазней і для вязняў фашысцкіх канцлагераў. Рыгор Раманавіч Шырма палічыў «Зорачкі» песняй паланянак з Германіі і апублікаваў яе, як народную, пасля вайны ў часопісе «Беларусь».

...Спявае Данчык. Вільгатнеюць вочы ў Сяргея Міхайлавіча, крыху самотна становіцца і мне, бо нямала ведаю ўжо пра адысею С. Новіка-Пяюна. Разам з Сяргеем Міхайлавічам «ступаю» на сцежкі, прасёлкі, дарогі, этапы, брыду каляінамі, якімі давялося яму ісці ў розныя гады. І заўсёды разам з ім была вера ў тое, што абавязкова наступіць светлы дзень. Яго дзень:

З новай верай, з новай сілай зажывём,
Беларускі гімн свой родны запяём.
Гэты гімн, як гром, памчыцца ў аблакі —
Ўсе пазнаюць, што ўжо вольны бедакі.

Прагучалі «Зорачкі», а сустрэча з песняй С. Новіка-Пяюна працягваецца. Ён жа аўтар ажно 75 мелодый, сярод якіх і мелодыя міжнароднага гімна, гімна эсперантыстаў. Ды толькі найбольш блізкія яму песні, напісаныя на роднай мове. Сяргей Міхайлавіч напявае мне «Слонімскі вальс», раманс «Белы снег»... Проста не верыцца, што хутка ўжо тры гады, як разменяў паэт дзевяты дзесятак. Відаць, любоў да песні, матчынага слова дапамаглі яму захаваць бадзёрасць, маладосць душы, нягледзячы на ўсе выпрабаванні.

— Я пад музыку нарадзіўся, — смяецца Сяргей Міхайлавіч, — якраз у храме званы званілі...

Пра гэта гаворыць і зямляк С. Новіка-Пяюна А. Лойка: «Ён нарадзіўся здольны маляваць, кампанаваць музыку, складаць словы ў вершы і песні, прагны слова песеннага, слова роднага...» Не без дапамогі Алега Антонавіча, з яго прадмоўкай «Песня клікала ў свет» у 1984 годзе ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» выйшла кніжка выбраных твораў паэта — паэма, вершы, песні, творы для дзяцей. Крыху пазней у «Юнацтве» пабачыў свет зборнік вершаў «Зорачкі». У былой жа Заходняй Беларусі Малады Дзядок выдаў п'есы «Ёлка для Дзеда Мароза», «Цудоўная ноч», «Пакой у наймы», «Прадка пад крыжам»...

Аднак перадусім была песня. Хораша спявалі яго маці, бацька, сёстры. Маці, акрамя таго, няблага вышывала і вязала. У Нясвіжскай семінарыі запісаўся маляваннем, адну з карцін абмяняў на балалайку. А там, дзе музыка, там і песні. Пасля вучобы, у 1926 годзе, вярнуўся ў Лявонавічы. Вырашыў стварыць тут хор. Знайшліся жадаючыя спяваць і ў Лявонавічах, і ў Лазавічах, і ў Габрунах, і ў Смалявічах...

Пасля хору быў створаны драматычны гурток, з'явілася бібліятэка. Спачатку збіраліся ў бацькоўскай хаце, потым у так званым «магазыне» — памяшканні, дзе ссыпалі збожжа. Цеснавата было, таму вырашылі пабудаваць Народны дом. Ініцыятарам быў ён, Сяргей. Каб сабраць якую-небудзь капейчыну, пайшоў па навакольных вёсках. Людзі, хоць і бедна жылі, на добрую справу ахвяравалі ахвотна.

Неўзабаве паўстала хаціна. Улады забаранілі называць яе Народным домам, стала яна проста «Святліцай». Ды хіба ў назве справа? Галоўнае, што ў буржуазнай Польшчы ўзнік яшчэ адзін асяродак беларускай нацыянальнай культуры.

А Сяргей глядзеў далей. Разумеў: дзеці павінны вучыцца па-беларуску. Пачаў распаўсюджваць адозвы Таварыства беларускіх школ для народа, заклікаючы шанаваць і любіць роднае слова.

Па-свойму зрэагавалі на гэта тыя, хто не лічыў беларусаў за людзей. Данос на С. Новіка-Пяюна не дазволіў сябе чакаць: «Існавала ў Лявонавічах публічная пачатковая школа, а калі ж навучанне вялося панам Новікам Сяргеем, дык яно мела тайны характар». Камендант адразу прымяніў уладу — высылка на пяць гадоў. Так апынуўся С. Новік-Пяюн у Памор'і, у горадзе Свеце над Віслай, дзе і напісаў свае вядомыя «Зорачкі».

Высылка доўжылася ажно да сярэдзіны 1931 года. Штосьці пісаў, нешта маляваў, у вольныя хвіліны любіў паспяваць. І чакаў, чакаў, калі ж нарэшце зможа вярнуцца ў Лявонавічы да сваіх аднадумцаў, каб прадоўжыць працу на ніве нацыянальнай культуры.

Ды пасля вызвалення апынуўся ў Слоніме, бо забаронена было жыць бліжэй ста кіламетраў ад тагачаснай польскай заходняй граніцы. Слонім жа якраз ляжаў на 105-ым кіламетры ад мяжы. Тут таксама было нямала тых, хто не хацеў сядзець, склаўшы рукі, яны сталі для Сяргея аднадумцамі. А тут яшчэ адна сустрэча, якая — без перабольшання — надала яшчэ большай упэўненасці, што падзвіжніцкая, адраджэнцкая праца не прападзе марна, прынясе неўзабаве карысць. Гэта была сустрэча з Гальяшам Леўчыкам. Ён сам прыйшоў на былую Агародную вуліцу, на самым ускраі горада, дзе пасяліўся выгнаннік.

Як успамінае С. Новік-Пяюн, згадваў «дзядзька Гальяш пра Янку Купалу і Якуба Коласа, з якімі супрацоўнічаў у газеце «Наша Ніва», а пасля запытаўся: «А ці ведаеш, Сяргей, што ў Слоніме жыве Ядвісь — тая Ядвісь, аб якой піша Якуб Колас «У палескай глушы»? Прозвішча яе Бараноўская, а жыве яна ў доме на ўзгорку насупраць Ражанскага магільніка». У «Нашай Ніве» яна друкавала свае вершы, падпісваючы псеўданімам «Юстына». Была неўзабаве і сустрэча з самой Ядвісяй, якая пакінула прыемнае ўражанне. Далейшыя дарогі Бараноўскай загубіліся. Калі вясной 1961 года С. Новік-Пяюн быў у Слоніме, даведаўся: Ядвісь разам з дочкамі яшчэ ў 1945 годзе выехала ў Польшчу...

Верасень 1939 года паэт сустрэў у Баранавіцкай турме. Ледзь было не загінуў ад налётаў нямецкай авіяцыі. Бомбы двойчы прысыпалі зямлёй С. Новіка-Пяюна і яго сяброў. Выбраўся, а потым і ўцёк у лес. На чырвонаармейскай машыне прыехаў у Слонім. Працаваў інспектарам павятовага аддзела народнай асветы па культасветустановах. Арганізацыя бібліятэк, хатаў-чытальняў, чырвоных куткоў — тагачасная яго работа. Вызваленне вітаў новымі вершамі.

Быццам нанава нарадзіўся на свет, калі сустрэўся ў Слоніме з Янкам Купалам, паэзію якога, як і творчасць Якуба Коласа, любіў з маленства. Іван Дамінікавіч папрасіў, каб С. Новік-Пяюн падпісаў яму сваю фатаграфію. Ці трэба гаварыць, як узрадаваўся Малады Дзядок, хуценька напісаў на здымку: «Дарагому, любімаму народнаму паэту Беларусі Янку Купалу на шчыры ўспамін — удзячны Сяргей Новік (Сяргей Пяюн). Слонім, 14.X.1939 г.». У адказ Купала занатаваў у блакноце радаснага Сяргея: «Міламу Сяргею Пеюну падчас сустрэчы ў Слоніме. Янка Купала. 14.X. 1939 г.»

Давялося працаваць С. Новіку-Пяюну і ў Слонімскім гісторыка-краязнаўчым музеі, створаным вядомым археолагам, гісторыкам і краязнаўцам Восіпам Стаброўскім. Дзякуючы Сяргею Міхайлавічу трапіў туды і архіў Гальяша Леўчыка. Самым каштоўным у ім быў ліст Янкі Купалы на бланку Беларускага выдавецкага таварыства ад 7 лютага 1914 года. Пазней С. Новік-Пяюн перадаў яго ў Літаратурны музей Янкі Купалы.

Здавалася б, толькі жыві і працуй, але наперадзе былі новыя выпрабаванні. Пачалася Вялікая Айчынная вайна. Сяргей Міхайлавіч рабіў усё магчымае, каб захаваць унікальныя экспанаты музея, найбольш каштоўныя кнігі з бібліятэкі. Рупіўся разам са Стаброўскім... Звязаўся з партызанамі, распаўсюджваў лістоўкі, дапамагаў народным мсціўцам медыкаментамі...

Данос здрадніка спрацаваў і на гэты раз: апынуўся ў гестапа. На другі дзень пасля арышту, 27 лістапада 1943 года, быў вынесены смяротны прысуд. Гэты дзень ён не забудзе, колькі жыць будзе. Даведаўшыся, што яго і яшчэ шэсць вязняў вядуць з турмы на так званыя Петралевічы, зразумеў, што гэта канец, ратунку няма: на гэтай гары расстрэльвалі арыштаваных. Яго і сяброў таксама расстрэльвалі. Не раз, не два, не тры... Ажно сем разоў вадзілі туды, стралялі, зноў вялі ў турму і зноў на расстрэл. Не маглі паверыць вязні, што засталіся жыць. Неяк раніцай Сяргей Міхайлавіч хацеў было па звычцы прыгладзіць непаслухмяныя валасы і ў здзіўленні затрымаў руку, адчуўшы, што яны... выпадаюць пасмамі...

У студзені сорак чацвёртага яму, можна сказаць, пашанцавала. Апрытомнеў у турэмнай бальніцы. Урач паставіў дыягназ: сыпны тыф. Сярод медыцынскага персаналу знайшліся сумленныя людзі. Не толькі на ногі Сяргея паставілі, але і зрабілі ўсё магчымае і нават зусім немагчымае, каб пратрымаць у бальніцы яго ажно паўгода.

Як толькі мог, даглядаў хворага ўрач Станіслаў Камарніцкі. Сынам замест загінуўшага ўласнага стаў для медыцынскай сястры Іны Свянткоўскай. Як за дзіцем, глядзела за ім і сястрычка Аня. Шкада, што з-за даўнасці часу запамятаваў яе прозвішча.

Пасля бальніцы ў турме прабыў нядоўга: накіроўвалі ў Калдычэўскі канцлагер. Зноў — катаванні, голад, знясільваючая праца на торфараспрацоўках. Як мухі, гінулі людзі. Там, у Калдычэве, загінула і жонка Сяргея Міхайлавіча. Але менавіта ў Калдычэве, дзе і чалавеку цяжка было выжыць, як ні дзіўна, жыла і паэзія.

Аднойчы С. Новік-Пяюн быў прыемна здзіўлены, калі з вуснаў юнага вязня, маладога партызанскага разведчыка пачуў: «Што чуваць, скажыце, зорачкі, вы мне ў маёй роднай ды далёкай старане?» Не стрымаўся: «Міша, адкуль ты ведаеш «Зорачкі»? «У «Заранцы» да вайны чытаў, — пачулася ў адказ. — Вельмі верш спадабаўся...» — «Аўтара хоць ведаеш?» — пацікавіўся Сяргей Міхайлавіч. — «А няўжо ж... Цікавае прозвішча — Малады Дзядок». — «Дык гэта ж я — Малады Дзядок», — скупая мужчынская сляза скацілася па шчацэ.

У Калдычэве нарадзіліся і яго новыя творы, пра якія знаўца заходнебеларускай паэзіі Уладзімір Калеснік трапна сказаў, што яны «не маюць у беларускай паэзіі прэцэдэнту і ўжо гэтым цікавыя». Безумоўна, у гэтым даволі ладным спісе найбольш значны верш «Ноч у камеры», напісаны з тым болем, які нават словамі цяжка выказаць:

Месяц чоўнам прыплыў серабрыстым,
Каб з астрога мяне ратаваць,
Паціхутку сярпом залацістым
Мае краты пачаў пілаваць.

Марна мучышся друг мой каханы!
Не ўцяку я адгэтуль нідзе.
Сам ратуйся, бо стражнік ля брамы
Зглядзеў, крыкнуў: «Стой! Хто ідзе?!»
Месяц знік, не відно яго болей.
Штось шапочуць зноў зоркі з нябёс.
Ды праз шыбы разбітыя з волі
Мне вітанне пахучы шле бэз.

Верш «Ноч у камеры» ведалі ў Калдычэве многія зняволеныя, хоць далёка не ўсе здагадваліся, што яго аўтар.

гэтаксама як і яны, пакутуе за кратамі.

Аднаго дня пастроілі іх у калону, пагналі ў бок Слоніма. Ішлі не людзі, а здані валакліся. С. Новік-Пяюн таксама быў гэтак знясілены, што ў думках ужо развітваўся з жыццём, гадаючы, якая яго вярста будзе апошняй. Відаць, усё ж гэтая. Ля могілак скамандавалі спыніцца, загадалі класціся між магіл. Звычайна ў такіх выпадках раздаюцца аўтаматныя чэргі і... Не, зноў скамандавалі, на гэты раз падымацца, зноў строіцца. Накіравалі калону ў бок Зэльвы.

Сяргей Міхайлавіч ужо сам не мог ісці, яго падтрымлівалі пад рукі сябры. Нешта гаварылі, спрабавалі супакойваць... І тут, як гром сярод яснага неба: «Партызаны!» Застрачылі кулямёты і аўтаматы, зняволеныя сыпанулі ў розныя бакі, ведаючы, што толькі тут, сярод кустоў адзін паратунак. Паспрабаваў бегчы і ён, але адчуў востры боль, які, здаецца, крануўся саміх мазгоў...

Лёс і на гэты раз злітаваўся. Уцалеў, выжыў Сяргей Міхайлавіч. Знямоганы, знясілены паклыпаў у Слонім, дзе жыла маці, засталіся сябры. А яшчэ яму карцела як мага хутчэй даведацца, ці захаваліся тыя 16 тысяч тамоў з гарадской бібліятэкі, якія выратаваў ён у пачатку акупацыі. Кнігі былі на месцы, вярнуў іх у бібліятэку, уладкаваўся на працу. Гэтаксама, як і да вайны, апантана заняўся краязнаўствам, сядытады маляваў, пісаў вершы. Так хацелася верыць, што ўсе бядоты мінуліся, нарэшце, можна займацца любімай справай.

Ды ліха не адпускала яго. Знайшоўся чалавек, які палічыў, што С. Новік-Пяюн не можа быць на волі, напісаў на яго данос у адпаведныя органы. Ды не знайшоўся, а — той, ранейшы злыдзень, які прадаў яго і фашыстам. Дарэчы, ёсць у С. Новіка-Пяюна і цяпер зласліўцы, што пішуць лісты ў розныя інстанцыі, абвінавачваюць у нейкіх грахах у вайну. Паклёпнічаюць, не сунімаюцца.

Органы не марудзілі. Ваенны трыбунал — і прысуд: дзесяць гадоў зняволення. Трапіў С. Новік-Пяюн на Калыму, працаваў на лесапавале, рудніках. Надараліся хвіліны, калі думаў — не вытрывае. «За што?», — гэтая думка не давала спакою ні днём, ні ноччу. «За што?» — хацелася крычаць на ўвесь голас. Спачатку судзілі белапалякі, потым фашысты, цяпер — свае...

«Свае»? Але ж поруч дзесяткі, сотні гэткіх самых, як і ён, абылганых, душэўна скалечаных. Няўжо ўсе яны вінаваты перад Савецкай уладай, нават тыя, хто ў гады Вялікай Айчыннай вайны мужна змагаўся з нямецка-фашысцкімі захопнікамі, ворагі? Не хацелася верыць. Аддушынай стала складанне вершаў. Не напісанне, а менавіта складанне. Навучыўся ў думках занатоўваць паэтычныя радкі, а памяць у яго і раней была ўчэпістая, так што нішто не забывалася.

Нарэшце, прыйшоў дзень, калі зняволенне заканчвалася. Ды толькі марнымі былі спадзяванні на вызваленне. Зняволенне мянялася на высылку. Вярнуўся ў барак, слёзы вочы засцілі, не стрымаўся, заспяваў:

Дні праходзяць, дні
адыходзяць, дні лятуць.
Быццам хвалі рэк бурлівых
ўдаль бягуць...

А жыць трэба было, і ён жыў. Яшчэ больш захапіўся эсперанта, арганізаваў ва Усць-Нерскай сярэдняй школе Якуцкай АССР гурток. У Сяргея Міхайлавіча па сённяшні дзень захоўваецца нумар аймяконскай газеты «Северная заря» ад 28 верасня 1958 года, у якім паведамляецца і пра гэты гурток, і пра тое, што якуцкія хлопчыкі і дзяўчынкі перапісваюцца са сваімі замежнымі сябрамі. Ухвальнае слова сказана і пра яго, С. Новіка-Пяюна.

Сябры ў Беларусі рабілі ўсё магчымае, каб вызваліць Сяргея Міхайлавіча, але доўгі час іх намаганні былі марнымі. Нарэшце ў лёсе С. Пяюна наступіў пералом.

Аб гэтым найлепш могуць сказаць самі дакументы. Адзін з іх такі: (цытую ў перакладзе з рускай мовы):

«Даведка выдадзена грамадзяніну Новік Сяргею Міхайлавічу 1906 года нараджэння, ураджэнцу вёскі Лявонавічы Нясвіжскага раёна Мінскай вобласці, па нацыянальнасці беларус, у тым, што ён на падставе Указа Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР ад 17 верасня 1955 года аб амністыі савецкіх грамадзян, якія супрацоўнічалі з акупантамі ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны 1941—1945 гадоў, МУС Якуцкай АССР 10 сакавіка 1956 года ад ссылкі да пасялення вызвалены са зняццем судзімасці.

Гэтая спраўка выдана для прад'яўлення органам міліцыі для абмену на пашпарт.

Начальнік аддзела МУС Якуцкай АССР...»

І другі, у якім ёсць і такія словы:

«...Прыгавор ад 24 сакавіка 1945 года ў адносінах да Новіка Сяргея Міхайлавіча адменены і справа спынена за недаказанасцю абвінавачання.

Старшыня ваеннага трыбунала Беларускай ваеннай акругі...»

Пасля вызвалення як на крылах імчаўся ў родны Слонім. Маці не дачакалася сына, памерла. Сястра сказала: «Пажыві ў мяне, а там паглядзім...» Жыў ажно пяць гадоў. Урэшце, не стрываў, напісаў самому Сяргею Восіпавічу Прытыцкаму. Адказ прыйшоў на чацвёрты дзень, а ў ім паведамленне, што выдзяляюць аднапакаёўку ў самім Мінску. З 1964 года і жыве С. Новік-Пяюн у той «хрушчоўцы» па вуліцы Пятра Купрыянава.

Калі заходзіш сюды ўпершыню, адчуванне такое, што заходзіш у музей. У С. Новіка-Пяюна сабрана нямала кніг, альбомаў, іншых экспанатаў, якія расказваюць пра жыццё працоўных у былой Заходняй Беларусі, іх рэвалюцыйную барацьбу за сацыяльнае і нацыянальнае разняволенне. На сценах карціны, напісаныя самім гаспадаром: бацькоўская хата ў Лявонавічах, мілыя краявіды Нясвіжчыны. За імі паўстае душа іх аўтара, чалавека, змалку ўлюбёнага ў прыгожае.

Завітала да С. Новіка-Пяюна чародка хлопчыкаў і дзяўчынак разам з настаўніцай — 3«Д» клас з СШ № 60 Мінска. Дзеці частыя госці ў яго, і Сяргей Міхайлавіч кожны раз расказвае ім штосьці цікавае. І пра сваё жыццё-быццё, і пра тое, як праз гады пранёс любоў да беларускай мовы і літаратуры...

Пра месца твораў С. Новіка-Пяюна ў літаратуры добра сказаў А. Лойка: «Частка з іх — па стылю — у сваім часе: яны гучаць так, як гучала большасць твораў масавай паэзіі перыяду грамадаўскага руху, частка — 40-х, перадваенных гадоў — у духу тагачасных святочна-настраёвых вершаў. Ды яны — з этапаў жыцця чалавечага: з жыцця іх не выкінуць, і з песні гэтага жыцця таксама».

А што ўжо казаць пра «Зорачкі»?! Дарэчы, адна эмігрантка са Злучаных Штатаў Амерыкі прызналася ў лісце С. Новіку-Пяюну: «Песню Вашу спяваем, як свайго роду малітву». А. Мальдзіс прывёз з-за мяжы такі факт: «Трапіўшы ў Нямеччыну, беларусы на вакзале заспявалі «Зорачкі»... Старая немка, якая была на вакзале, заплакала, расчулілася. Маўляў, такая цудоўная песня, і запыталася, а хто яе аўтар». Тады ў адказ прагучала: «Загінуў!»

...На развітанне яшчэ раз слухаем разам з Сяргеем Міхайлавічам яго «Зорачкі»...

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Старонкі ўспамінаў

Ля вытокаў «Нёмана»

Якога маштабу ні быў бы пісьменнік, ягоны лёс заўсёды мае штосьці адметнае. Нечым ён і павучальны. І ў большай або меншай ступені характарызуе пэўную літаратурную, як цяпер кажуць, генерацыю. Пра гэта падумалася мне, калі я, з нагоды 70-годдзя з дня нараджэння Мікалая Гарулёва, адчуў неабходнасць прыгадаць гэтага шчырага і добразычлівага чалавека, сумесна з якім папрацаваў не адзін год.

Як і многія з маладых людзей, што ўступалі ў вайну дваццацігадовымі, Мікалай, скінуўшы афіцэрскі кіцель, як бы «вяртаўся» да таго, аб чым марыў і да чаго імкнуўся да чорнага 22 чэрвеня сорак першага года, калі ўсё абарвалася ў нас і лёс павёў па франтавых дарогах. Я бяру слова «вяртаўся» ў двукоссе, бо за чатыры гады, якія забрала ў нас вайна і вайсковая служба, мы істотна змяніліся ў сваіх уяўленнях пра жыццё. Пасталелі. Па-новаму глядзелі на свет.

Прынамсі, помню, як спраўна і дасведчана вёў ён справы ў альманаху «Отечество», што выходзіў як друкаваны орган рускай секцыі СП БССР, і пераводзіў яго на рэйкі часопіснага выдання (пад назвай «Советская Отчизна»). Першым галоўным рэдактарам быў Іван Шамякін, які адразу ж вызначыў ролю М. Гарулёва — адказнага сакратара рэдакцыі, — як начальніка штаба. І начштаба сядзеў разам з планавікамі, бухгалтарамі выдавецтва і друкарамі, выкройваючы з фондаў паперу і грошы для сістэматычнага выдання спачатку вельмі ж кволага часопіса. З малым тыражом. З нерэгулярным выхадам. Наш галоўны тады працаваў над раманам. Я займаўся пераважна крытычнай працай як тэатральны рэцэнзент. А Мікалай дбайна рыхтаваў нумар за нумарам.

Што было самым важным для яго? Гарулёў са сваёй сонечнай усмешкай дабрадушна, але зусім сур'ёзна гаварыў: «Нам трэба давесці, што ў рэспубліцы ёсць дастаткова таленавітыя і працавітыя сілы, каб выдаваць часопіс на рускай мове...» І ён даводзіў. Прыцягваў да перакладчыцкай дзейнасці маладых літаратараў (з іх ліку, напрыклад, сфарміраваліся такія, як Н. Кіслік у галіне паэзіі і У. Жыжэнка — у прозе). Падхопліваў і падтрымліваў рукапісы нікому тады невядомых пачаткоўцаў (наўрад ці забудуць свае дэбюты ў «Отчизне» І. Клімашэўская або С. Курылёва). Заахвочваў паэтычныя творчыя пошукі Б. Спрынчана, П. Валкадаева, Д. Сімановіча... На чытацкіх канферэнцыях, якія ён жа сам у садружнасці з гарадскімі бібліятэкамі і «Саюздрукам» наладжваў у Магілёве і Маладзечне, у Гомелі і Гродне, прадстаўляў патэнцыяльным падпісчыкам на часопіс празаікаў М. Кругавых і Ю. Багушэвіча, паэтаў В. Тараса, Ф. Яфімава і І. Шклярэўскага. Вельмі ганарыўся Р. Бярозкіным — самым аналітычным і самым натхнёным літаратурным крытыкам, які ўзначальваў у часопісе аддзел. Усё гэта рабілася з адным клопатам — зрабіць часопіс папулярным.

І па змесце, і па паліграфічным афармленні ён набываў аблічча сапраўды літаратурнага перыядычнага выдання, вартага ўвагі і ўсесаюзнага чытача. З яго старонак упершыню на рускай мове прагучалі некаторыя творы В. Быкава, Я. Брыля, А. Куляшова, І. Мележа, І. Шамякіна. Калі на вокладцы часопіса з'явілася назва «Нёман», якую прапанаваў і горача адстойваў, дарэчы, адзін з яго рэдактараў М. Калачынскі, у яго ўжо было сваё кола сталых чытачоў у рэспубліцы і за яе межамі.

Сам Мікалай Гарулёў выступаў з вершамі і паэмамі, пісаў мастацкую прозу з адкрыта аўтабіяграфічнымі матывамі, стварыў пяць п'ес, якія былі пастаўлены ў Рускім тэатры БССР імя М. Горкага і ў Магілёўскім абласным. У яго выходзілі кнігі, і ён радаваўся кожнай з іх, бо кожная выяўляла штосьці з перажытага ім у гады вайны і міру, з абдуманага і ўзважанага сэрцам чалавека, які не можа забыць тыя чатыры ваенныя гады. Вось пра іх Мікалай і гаварыў у прыватных гутарках з вялікай усхваляванасцю, калі заходзіла гаворка ў нас пра літаратурны лёс нашага пакалення. Што ні мяркуй, а тыя чатыры гады адабраны ў чалавека. Але для творчай натуры яны безумоўна далі мноства так званых «тэм» і «сюжэтаў». Ды здолелі адабраць час, неабходны для натуральнага перыяду станаўлення літаратурных здольнасцей, для этапу «вучнёўства». Таму заслугоўваюць найвялікшай пашаны тыя з нас, хто здолеў засесці за парты і пайсці ў студэнцкія аўдыторыі, каб нагнаць згубленае пад час вайны. У некаторых жа літаратараў з'явілася нецярплівае жаданне як мага хутчэй расказаць свету пра тое, чым ён жыў і як ацалеў у віхурах ваеннага ліхалецця. Ці не адсюль і пэўная раскіданасць творчых інтарэсаў: толькі закончыш паэму, як з-пад пяра ўжо выходзіць п'еса, а там і аповесць паўстае ў задуме. Варта было б засяродзіцца, ды прага размовы з чытачом, што стрымлівалася тыя чатыры гады, бярэ верх, і ты ледзь паспяваеш выконваць тое, без чаго сам сабе здаешся не вартым пашаны літаратарам. Памылка, вядома, ды яе можна і зразумець, і дараваць.

Гэта, вядома, толькі тлумачэнне і апраўданне паспешнасці і нават пэўнага дылетантызму ў літаратуры. І Мікола Гарулёў у хвіліны спавядальнай шчырасці гаварыў пра гэта зусім цвяроза. Ён быў патрабавальным чалавекам і не падманваў самога сябе прыгожымі ілюзіямі. Яму былі дарагія тыя старонкі ягоных вершаў і паэм, аповесцяў і драматычных твораў, на якіх застаюцца і, мабыць, застануцца на доўгі час сведчанні таго, што зведаў і што спасціг у суровыя гады ён сам, што ўбачыў на ўласныя вочы. Непасрэднасцю напісанага Мікалай Гарулёў даражыў больш за ўсё. І я помню, як святлейшай рабілася гарулёўская ўсмешка, калі ён на сустрэчах з чытачамі сустракаў працягнутую яму для аўтографа кніжку «Признание» або «Прощайте, любимые...», ці тэатральную праграму з назвай спектакля «Если любишь» або «Моя дочь».

Што ж было галоўнае для яго ў гэтай дзейнасці?

Часопіс «Нёман».

Бывала, ён спасылаўся на вопыт такіх пісьменнікаў, як Мікола Ткачоў або Янка Шарахоўскі. У іх ёсць празаічныя творы, вартыя ўвагі чытача, якія ў свой час не залежваліся на бібліятэчных паліцах. Ім было люба знаходзіць водгук у асяроддзі зацятых кніжнікаў і маладых чытачоў. Але не менш важным для сябе яны лічылі тую пасаду, якую адвяла ім літаратура ў чыста службовым варыянце. Галоўны рэдактар або дырэктар выдавецтва. «Так і я, — з сумнаватай усмешкай прызнаваўся мне Мікалай, — адчуў аднойчы, што закліканы і абавязаны наладзіць выданне часопіса на рускай мове... Ну, і ён ёсць...». Калі я спасылаўся на тое, што кожны новы рэдактар і адказны сакратар такіх выданняў звычайна лічаць, быццам «усё» вартае ўвагі і ўхвалення пачынаецца з іхняга прыходу ў рэдакцыю, мой таварыш усміхаўся зусім весела. «Калі б мне пасля першага майго бою на беразе Друці хто-небудзь наваражыў, што мне наканавана рабіць толькі, як ты кажаш, гэта, адно толькі гэта... я, шчыра кажучы, быў бы ўжо шчаслівы. Шчаслівы ад адной магчымасці перарабіць заняпалы альманах у аўтарытэтны літаратурны часопіс рэспубліканскага маштабу...». А ўдзячнасць? «Ад каго? — спытаў мяне Мікалай. — Ці ж мы самі з табой такія ўжо ўдзячныя да ўсіх, хто нам спрыяе, хто нас рэдагуе, выдае, распаўсюджвае... Такая склалася завядзёнка: адзначыў чаркай кнігу — і годзе...».

Не ведаю, чаму менавіта такім успамінам захацелася мне прыгадаць майго сябра, але потым падумаў, што не кожны з нас умее так сумленна ацэньваць сваё месца і сваё прызначэнне ў літаратуры. А з гэтага таксама складаюцца паводзіны чалавека ў літаратуры.

Барыс БУР'ЯН.

АКВАРЭЛІ З БЕЛАРУСІ

Па ініцыятыве рыжскага беларускага таварыства «Світанак» у Доме работнікаў мастацтва латвійскай сталіцы наладжана выстаўка акварэляў Вячаслава Паўлаўца, маладога беларускага графіка. Цікавай і карыснай назваў акцыю заслужаны дзеяч культуры Латвійскай ССР Эдуард Шыракс, адкрываючы выстаўку. Ён выказаў самыя шчырыя спадзяванні на далейшыя сустрэчы з беларускім мастацтвам пад дахам дома, дырэктарам якога ён з'яўляецца, а таксама прапанаваў беларусам не абмяжоўвацца выяўленчым мастацтвам. Мастацтвазнаўца Арнолд Саленіекс, вітаючы гасцей і мастака, зазначыў, што стрыманыя, празрыстыя, настраёвыя работы В. Паўлаўца блізкія па духу і манеры выканання да работ лепшых латышскіх майстроў акварэлі. Сапраўднай мастацкай падзеяй назвалі вернісаж латышскія калегі беларускага мастака. Сябры «Світанку», як паведаміў старшыня таварыства Сяргей Кузняцоў, на закрыццё выстаўкі маюць намер наладзіць беларускую вечарыну.

НАШ КАР.

ЯК СТАЦЬ ТЭЛЕЗОРКАЙ

«Зоркі» тэлевізійнага небасхілу—хто яны?

ЯШЧЭ летась гледачы спрачаліся, якому з трох хлопцаў, што вядуць праграму «Взгляд», аддаць перавагу, хто з іх сапраўдная «зорка»; потым загаварылі пра эстонскага дыктара Урмаса Ота, які прыцягнуў увагу да перадачы «Тэлевізійнае знаёмства». А сёлета самае папулярнае тэлевізійнае імя — Аляксандр Няўзораў, альбо проста Саша, як называюць яго ўсе ленінградцы.

У кастрычніку прозвішча ленінградскага тэлежурналіста называлі тры цэнтральныя газеты, у яго бралі інтэрв'ю вядучыя «Взгляда», а ў самім Ленінградзе ён не проста папулярны, а знакаміты. Раніцай у метро можна пачуць: «Ну, як Саша ўчора ўрэзаў паразітам?». «Няма на вас Сашы», — скажа ленінградзец, сутыкнуўшыся з хцівасцю прадаўца. А шафёр экскурсійнага аўтобуса, праязджаючы па Неўскім праспекце, абавязкова заўважыць: «Вось з гэтага будынка вядзе свае «600 секунд» Саша Няўзораў». І сапраўды, адзін раз паглядзеўшы праграму, якую вядзе Няўзораў, стараешся ні ў якім разе не прапусціць наступныя.

У чым сакрэт альбо (скарыстаем моднае слоўца) феномен гэткай папулярнасці? У высокім прафесіяналізме журналіста? У асабістай абаяльнасці? Так, усё гэта ёсць, але не толькі за гэта любяць ленінградцы Сашу. Адзін стары пенсіянер, расказваючы ў ленінградскай газеце «Смена» пра свой гаротны лёс (памерла жонка, збілася з тропу дачка, жыве на мізэрную пенсію ўдваіх з унучкай), закончыў так: застаецца спадзявацца, што нешта ўсё ж зменіцца, на перабудову. І калі бачу па тэлевізары Сашу Няўзорава, упэўнены: НАШЫ ПЕРАМОГУЦЬ.

Тое, што Саша за «нашых», ён даводзіць штовечар: выступае ў абарону пакрыўджаных, няшчасных, падманутых, ваюе з рознымі злачынцамі і бандытамі. Характэрная дэталь: на месцы надзвычайнага здарэння ён амаль заўсёды з'яўляецца раней за міліцыю. З зайздроснай настойлівасцю выкрывае махінатараў розных рангаў, хлусаў, марнатраўцаў. Напрыклад, у кастрычніку на тэлеэкранах ленінградцаў цэлы тыдзень працягваўся паядынак Няўзорава з гарадскім мясакамбінатам: у некалькіх рэпартажах журналіст выкрыў страшэнную антысанітарыю і злачынныя «парадкі», якія пануюць на гэтым прадпрыемстве. Рэакцыя кіраўнікоў камбіната была імгненнай: ні ў якім разе не дапускаць тэлебачанне, наогул журналістаў, на тэрыторыю прадпрыемства. Аднак чарговы рэпартаж Няўзорава менавіта з гэтай тэрыторыі неўзабаве выйшаў у эфір — на гэты раз пра жудасны бруд у адстойніках. А пранік Саша на забаронены для яго аб'ект у машыне «хуткай дапамогі»!

Настырны хлопец гэты Саша! Ён лезе ў падвалы і на гарышчы, з'яўляецца ў кпз, у прытонах, усюды, дзе, як тараканы, валтузіцца рознае «отребье» вялікага горада. А горад паўсюдна стварае групы падтрымкі Аляксандра Няўзорава.

Яго называюць санітарам грамадства. Сам жа Саша сваю пазіцыю вызначае проста: «Хто, калі не я?»

І ці трэба даказваць, што гэта самае высакароднае крэда журналіста? Бо менавіта яго ўласная, асабістая пазіцыя сёння як ніколі стала вызначальнай характарыстыкай. Як напомніў Станіслаў Гаварухін на старонках «Советской культуры»: «Усе мы павінны вызначыцца...»

Галоўная прычына дзейнасці і адметнасці перадач ленінградскага тэлебачання ў тым, што літаральна ўсе перадачы вядуць самі журналісты, — тыя, хто рыхтуе матэрыял. Таму нават чыста інфармацыйная перадача «Факт» (накшталт нашай «Панарамы») кожны раз мае свой адметны характар — у залежнасці ад чалавечых і журналісцкіх якасцей вядучага. (А як можа змяніць характар перадачы адзін толькі вядучы, мы маглі заўважыць, калі глядзелі новую нядзельную праграму ЦТ «Сем дзён»).

Чаму цікавыя нават чыста інфармацыйныя перадачы ЛТ, чаму запамінаюцца? Таму, што тэкст не заштампаваны, сюжэты лаканічныя, выступленні хвілінныя, а то і секундныя. Вось, напрыклад, ідзе сюжэт, прысвечаны юбілею Эрмітажа. Інтэр'еры, выстаўкі, натоўп наведнікаў *і выступленне* дырэктара Эрмітажа, акадэміка Піятроўскага: «Хачу, каб тыя, што прыйдуць сюды працаваць пасля мяне, любілі Эрмітаж так, як люблю яго я». І ўсё. І ўвесь «сінхрон». Дзве-тры мінуты даецца і запрошаным у студыю.

Міжвольна напрошваецца *параўнанне.* У адной з перадач Беларускага тэлебачання на тэму «Культура і перабудова» выступалі чатыры «генералы» ад культуры. Кожны зрабіў справаздачу мінут на 15—20. А вядучы (відаць, каб быць аб'ектыўным) пералічыў іх тытулы і падвёў вынік... пераказаўшы ўсё, пра што гаварылася. І падзякаваў за «цікавую размову»!.. Думаю, ленінградскія гледачы аб'явілі б пасля такой перадачы забастоўку і больш не ўключылі свае тэлевізары. «Сапсавала» ЛТ сваіх гледачоў! Бо ленінградскія тэлежурналісты абышлі многіх сваіх калег па смеласці, вастрыні матэрыялу, па раскаванасці ў падборы і падачы яго. Для іх няма закрытых тэм, а нязмушанасць — адметная рыса лексікі і кампаноўкі праграм.

Так, у маладзёжнай праграме «Чапыгіна, 6» паказваюць, напрыклад, конкурс на лепшае веданне ленінградскіх мастоў (адказы па *талефоне падлічвае і групуе* камп'ютэр), і тут жа «ўкліньваецца» апытанне гледачоў: «Ваша меркаванне — ці пераможа перабудова?» Пасля кароценькага выступлення сацыёлага на гэту тэму вядучы выходзіць на вуліцу і звяртаецца да групы дзяўчат з прапановай: увайсці ў трамвай і знайсці самы дасціпны спосаб дамагчыся, каб саступіў месца малады чалавек... Прайшоў гэты сюжэт, і нас запрасілі на «Вуліцу Першага Бліна», дзе адкрыўся вернісаж самых розных першых твораў...

Наўмысна расказваю так падрабязна, бо, думаю, нашы тэлегледачы і не ўяўляюць, што можа тэлебачанне. Нават калі ў перадачы ўсяго толькі 600 секунд. Але яны адлюстроўваюць усё жыццё шматмільённага горада. У *полі зроку тэлекамеры* трапляе не толькі вонкавы яго фасад, а і асобная вуліца, вулачка, двор, кватэра. Журналісты не абыдуць самы непрыкметны будынак, калі ў ім некалі хоць аднойчы пабываў знакаміты ці проста цікавы чалавек. Не абмінуць і той, які патрабуе пільнага рамонту...

І вось тут хочацца ўздыхнуць. Па перадачах БТ глядач наўрад ці адчуе, што жыве ў вялікім, амаль двухмільённым горадзе з безліччу розных праблем. Так, у перадачах БТ ёсць заводы, установы, дзе адбываюцца сходы, наладжваюцца сустрэчы з замежнымі гасцямі. Ды інфармацыя пра ўсё гэта часцей за ўсё афіцыйная, безаблічная. Да таго ж ствараецца ўражанне (ды так яно і ёсць!), што журналісты БТ гадамі ходзяць па адных і тых жа сцежках. Заштампаванае кола тэм, заштампаваныя тэксты з экрана. Думаецца, што калі б самі *журналісты* чыталі свае тэксты ў эфіры, а не хаваліся за дыктараў, дык пісалі б іх крыху лепш, каб не асароміцца. А так — штампы. Штампы, народжаныя часам, калі журналісты навучыліся хаваць сваю асабістую думку, свае адносіны да таго, што яны паказваюць. На экране пануе нейкая, я б сказала, «урадавая» пазіцыя. Адсюль і моўныя блокі, лексіка мінулых і пазамінулых гадоў, якая даводзіцца «непахісным» голасам дыктара.

Не толькі інфармацыйныя *праграмы гэткія.* Давайце звернемся хоць бы да праграм, якія пазначаны як мастацка-публіцыстычныя.

Што ў іх мастацкае, а што *публіцыстычнае?*

Праграма «Ліра» 27 кастрычніка складалася з пяці студыйных сустрэч. З кіраўніком фотастудыі «Мінск», з двума «афганцамі», з двума маладымі паэтамі, з перакладчыкам, і ўрыўкам з п'есы Бекета.

Кола праблем, скажам так, даволі звужанае. І па яўнай перавазе «літаратурнай часткі» больш падышло б «Літаратурнай Беларусі». Уласна публіцыстычным выглядаў сюжэт з «афганцамі», аднак ці не занадта часта гэта тэма эксплуатуецца на экране БТ? Адна толькі літаратурна-драматычная рэдакцыя не адзін раз звярталася да яе ў тым жа кастрычніку. Ды, урэшце, справа не ў самой тэме, а ў яе падачы.

Ну, а гаворка з кіраўніком фотастудыі «Мінск» наўрад ці магла зацікавіць шырокую аўдыторыю і зместам, і тым больш — узроўнем. Крыху пра гісторыю фатаграфіі, крыху аб фотатэхніцы, а *найбольш — пра дрэнныя ўмовы*, у якіх знаходзіцца студыя. А вядучая, нібы саромеючыся, толькі пыталася: «Чаму ж вы не пратэстуеце? Дзе ваш пратэст?» Якая ўжо тут публіцыстычнасць, якая мастацкасць!

Урыўка з п'есы Бекета я, прызнаюся, не зразумела. Думаю, што *і многія іншыя* гледачы таксама. Бо на экране адбывалася нешта цьмянае, нешта няпэўнае, ды і «карцінка» была невыразнай. Словам, «Ліра» на гэты раз не прагучала. Шкада. Бо ў свой час яна дасягнула пэўнага ўзроўню, знайшла свайго гледача.

Больш змястоўнай была «Літаратурная Беларусь» (29 кастрычніка). Але толькі дзякуючы пісьменнікам, запрошаным у студыю, а не агульнай задуме аўтараў перадачы. Пазбаўленая стрыжня, акрэсленай канцэпцыі, перадача распадалася на асобныя старонкі, як кепска збрашураваная кніга. Перадачу, дарэчы, псавала і вядучая, што скорагаворкай, нібы спяшаючыся хутчэй знікнуць з экрана, задавала неабавязковыя пытанні, не прэтэндуючы на адметную *журналісцкую пазіцыю,* на свой погляд і думку. Роля звычайнага слухача, які час ад часу падае рэплікі, — ці не замала гэта для вядучага?

А вось хто не збіўся са сваёй хады пасля летніх вакацый, дык гэта «Крок». Ён зрабіўся больш упэўнены, больш шырокі. І адразу было відаць, што глядач яго чакаў, засумаваў па ім. Пра гэта сведчылі шматлікія тэлефонныя званкі ў студыю.

Шмат было цікавага ў адной з апошніх перадач. І скразны сюжэт на тэму «Начны горад», і асобныя, лакальныя сюжэты. Напрыклад, гісторыйка пра бомбасховішча — аб'ект грамадзянскай абароны, за які адказвае нейкі Фокін. Ён, аказваецца, даўно не працуе ў ЖЭСе, на тэрыторыі якога знаходзіцца сховішча, і даўно ні за што не адказвае. Дробязь, але тыповая для нашага жыцця...

Надзённай была гаворка з вучоным, цікавай — з кіраўніком АВІРу, вострай — гаворка пра так званую «мінеральную» ваду, якую прадае адзін з калгасаў («Крок» у другі раз «закаштаваў» гэтай «мінералкі»). *Усё было* пададзена вынаходліва, займальна, на сваім матэрыяле. Таму, на маю думку, неяк выпадаў з «Кроку» сюжэт, пабудаваны на размове з карэспандэнтамі ЦТ Ляшчынскім і Пятровай. Дарэчы, няўжо Афганістан, як той Карфаген, абавязкова павінен прысутнічаць у кожнай перадачы?

Выклікаў пытанні і ўдарны сюжэт праграмы — канфлікт у інтэрнаце. Не па сваёй сутнасці, вядома, а па тым, як *быў пабудаваны.* Падалося недарэчным «судзілішча» ў студыі паміж студэнтамі і адміністрацыяй інстытута. Думаецца, што тэлебачанне ў дадзеным выпадку ўсклала на сябе неўласцівыя яму абавязкі. І неяк дзіўнавата выглядаў вядучы, які заняў позу арбітра, што знаходзіцца па той бок дабра і зла. Тут не аб'ектывісцкія пазіцыі трэба было займаць, а выказаць свае адносіны да таго, што людзі ўбачылі на экране, даць *сваю* маральную і грамадзянскую ацэнку з'яве. Хай прабачыць чытач трывіяльнасць, але, калі б не «спектакль» на экране, не давялося б рэцэнзенту даказваць прапісныя ісціны.

Вось мы і зноў падышлі да ролі вядучага, да ролі журналіста на тэлебачанні. Думаю, што гледачы «Кроку», якіх перадача *не* задаволіла, былі расчараваны ў першую чаргу вядучымі. Не скажу, што на гэты раз дуэт быў слабейшы за папярэднія. Варта аддаць належнае і А. Лукашэвічу, і А. Шлегу. Умеюць слухаць, умеюць скіраваць гаворку ў патрэбнае рэчышча. Што само па сабе нялёгка, асабліва калі працуеш у «жывым эфіры». Аднак усё ж не хапае маладым вядучым сапраўды высокай прафесійнасці, смеласці меркаванняў і думак, нейкай рызыкоўнасці, неардынарнасці. Прафесійнасць, вядома, з цягам часу можа прыйсці, але толькі поруч з адважнай і бескампраміснай у прынцыповых пытаннях пазіцыяй.

Не заўсёды добра валодаюць нашы вядучыя (не толькі з «Кроку») і мовай. Адчуваецца, *што некаторым з іх* цяжкавата размаўляць пабеларуску, таму пакутліва шукаюць слова, марудзяць, перакладаючы, відаць, у галаве з рускай на беларускую. Не заўсёды гэта ўдаецца, і тады з'яўляюцца такія ляпы як «упрэць» замест рускага «впредь», «непрыемлівыя пытанні», «вобразна гавара», «сціпла» замест «сціслa», — вядучы прапанаваў гаварыць «коратка і сціпла». Ці варта ва ўсіх выпадках ужываць толькі беларускую мову, навaт тады, калі сумоўца — рускамоўны? Мо гэта і не зусім этычна? Не трэба рабіць выгляд, што па-руску мы не ўмеем!.. Жаданне прывучаць да мовы гасцей студыі зразумелае, але, як мінімум, родную мову трэба добра ведаць самому. Кепская мова вядучых — ці не нагода папракнуць іх у непрафесійнасці?

...Рана нам яшчэ гаварыць пра свае тэлевізійныя «зоркі». Іх яшчэ няма на нашым тэлевізійным небасхіле. А так не хапае нам свайго Сашы Няўзорава!..

Рэгіна БАКУНОВІЧ.

Ленінград—Мінск.

НА блакітным ЭКРАНЕ

З 11 ПА 17 СНЕЖНЯ

13 снежня. 22.00

У ТЭАТРАХ КРАІНЫ

Спектакль Бакінскага дзяржаўнага рускага драматычнага тэатра імя Самеда Вургуна «Дзень пакарання смерцю» па п'есе Ю. Самедаглу.

Уступнае слова галоўнага рэжысёра тэатра, заслужанага дзеяча мастацтваў Азербайджана — Д. Сялімавай.

15 снежня. 17.05

СУСТРЭЧА ДЛЯ ВАС

Наш госць — заслужаная артыстка БССР, мастацкі кіраўнік ансамбля народнай музыкі «Жывіца» Валянціна Пархоменка.

15 снежня. 19.50

«БУГ»

Літаратурна - мастацкі часопіс Брэсцкай студыі тэлебачання.

Перадача расказвае пра вясковага скрыпача, музыку - самародка С. П. Хурсіна — 77-гадовага жыхара вёскі Гірск, што на Кобрыншчыне.

16 снежня. 13.00

«АДНАЎЛЯЮЧЫ ЗАБЫТЫЯ ІМЁНЫ»

Герой перадачы — рэвалюцыянер, вучоны, літаратар — Ігнат Дварчанін, — прадстаўнік беларускай інтэлігенцыі, які загінуў у гады сталінскіх рэпрэсій.

Удзельнікі перадачы — гісторыкі В. Скалабан і Т. Каротская.

16 снежня. 23.30

СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ

Інфармацыйна - музычная праграма.

17 снежня. 18.05

ЭКРАН: ПРАБЛЕМЫ, ГЕРОІ

Дзелавая гульня-семінар па праблемах развіцця беларускага кінематографа.

17 снежня. 19.15

«ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОЎНЫ...»

Вершы Г. Пашкова чытае артыст А. Шароў.

17 снежня. 19.20; 23.15

СТУДЫЯ «РЭЙ»

Канцэрт беларускай эстраднай музыкі і песні.

У «КНІГАРНІ ПІСЬМЕННІКА»

А. КАБАКОВІЧ. Фальклорныя і анталагічныя традыцыі ў беларускай паэзіі. Гістарычна - тэарэтычны нарыс. Мн., «Навука і тэхніка», 1989. — 1 р. 30 к.

А. КАЎРУС. Мова народа, мова пісьменніка. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989.—70 к.

Г. КІРЫЛАЎ. Пах жыта. Раман. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989. — 1 р. 70 к.

Ю. КРАШЭЎСКІ. Хата за вёскай. Аповесць. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989.—1 р. 70 к.

Н. МАЖЭЙКА, А. СУПРУН. Частотны слоўнік беларускай мовы. Гутарковая мова. Мн., «Універсітэцкае», 1989.—45 к.

І. НАВУМЕНКА. Водгулле далёкіх вёснаў. Апавяданні, аповесці. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989. — 1 р. 90 к.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856
АТ 07827

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.